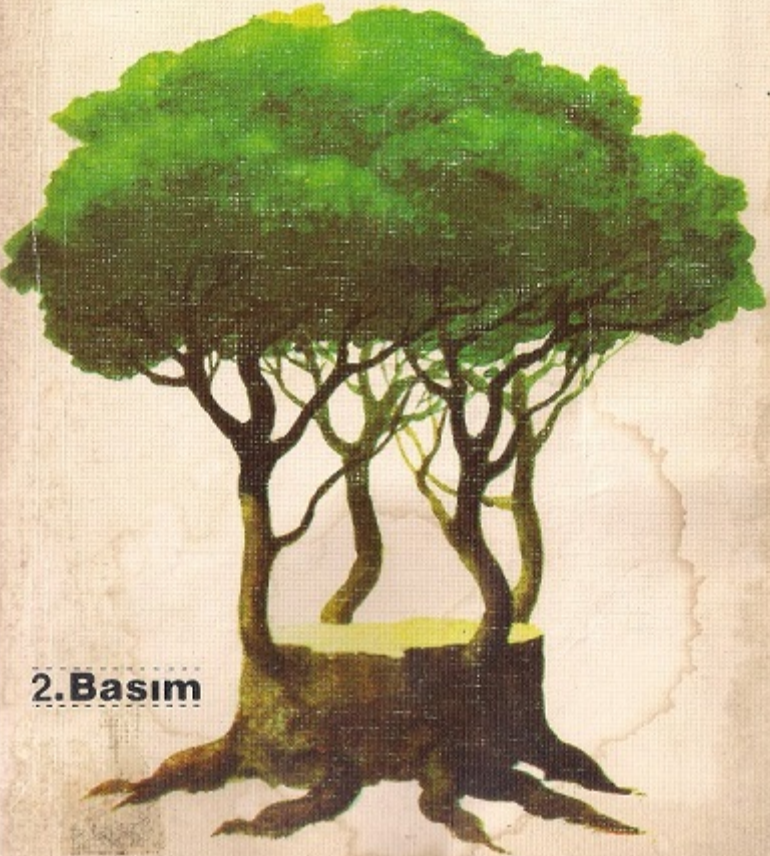
REVİZYONİST

Necati CUMALI

2.Basım

REVİZYONİST

Necati CUMALI

REVİZYONİST
ÖYKÜLER

Revizyonist, Necati Cumalı / 2. basım, Kasım 1980 / Kapak, Erdal Yavi / Kapak Baskısı, Özyılmaz Matbaacılık / Dizgi-Baskı, Yaylacık Matbaası / Cilt, Deniz Mücellithanesi / Kitabı Hazırlayan, Metin Aldemir / Kitabı Yayımlayan, Kemal Karatekin, Tekin Yayınevi, Ankara Cad. No. 51 - İst. Tel. : 27 69 69

NECATİ CUMALI

REVİZYONİST

ÖYKÜLER

TEKİN YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

Revizyonist ... 7
İnsanlar Kardeştir ... 37
Geyik Çıkar ... 41
Değişmeyen Bir Yüz ... 44
Şarkılı Geceler ... 48
Çarmıhını Yüklenen ... 53
Zalimin Allahı Yoktur ... 60
Leningrad Rüyası ... 64
Nekrassov'un Yeğeni ... 75
Ruş Gecesi ... 78
Bütün Güzel Kentlerle Kardeş ... 82
Stalin Üstüne Bir Konuşma ... 88
Tamada ... 94
Kiliseler ... 99
Sincap ... 108
Köylü ... 110
Sessiz Zenci ... 114
Nehir İnsanları ... 119
Şirazlılar ... 127
Ben İrandayken ... 138
Şahbanu ... 147
Kardeş Toprak ... 156
Kayalar Rehberim ... 165
Rossana ... 173
Bir Daha Görecek miyiz ... 177
Roterdamın Mavisi ... 182
Pariste Ölmek ... 185

REVİZYONİST

[Kemal Seyfullah'ın anısına]

1

1941 Nisanında dağa çıktığı sırada henüz, onyedi yaşındaydı. Beş arkadaştılar. O, ustası, üniversite sosyoloji profesörü, bir ilkokul öğretmeni, bir de tornacı. En gençleri oydu aralarında. Profesör altmışını yeni aşmıştı. Ustası ile tornacı kırklarının ilk yıllarındaydılar. İlkokul öğretmeni ise beş yıllık öğretmendi. Yirmibeşinde olmalıydı o yıl.

1939 Eylülünden beri gün gelip dağa çıkacaklarını biliyorlardı. Nazilerin Polonya'ya saldırmalarından sonra, 1940 başlarında, Danimarka'ya, Norveç'e girişlerini, baharda Hollanda, Belçika, Lüksenburg'u ezip geçmelerini, Haziranda Fransa'yı almalarını, hep bir gün sıra Yugoslavya'ya da gelecek diye izlemişlerdi. 1940 sonlarında savaş Balkanlara bulaştı. Ekimden beri Yunanistan'da Musolini ordusu ile savaş vardı. Yine Ekimde Naziler Romanya'ya girdiler. 1941 Martında Bulgaristan'a, Nisan başlarında ise Avusturya sınırından Yugoslavya'ya sarktılar.

Nazilerin kentlerine kadar gelmesini beklemediler. Parti, üyelerine işaretini vermişti. Onlar da, Yugoslavya'nın dört bir köşesindeki komünistler gibi, beş kişilik hücreleriyle, ellerinde eski savaşlardan kalma mavzerleri, tabancalarıyla dağa çıktılar.

Evet, onyedi yaşındaydı o yıl. Onyedi yaşında bıyıkları yeni yeni terleyen genç bir devrimci komünist! Yedi yaşında babasız kalmıştı. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. İlkokulu her yaz tatilinde başka bir esnafın yanında çalışarak okumuştu. Kahveci çıraklığı, bakkal çıraklığı etmiş, kış ayları simit, gazete satmıştı sokaklarda. İlkokulu bitirdiği yıl baba dostu bir marangozun yanına girmişti. Marangoz atelyesi ortaokul öğrenimini yaptığı bir okul oldu onun için. Ustası Birinci Dünya Savaşı yıllarında parti gençlik örgütlerinde görev almış eski bir komünistti. Savaş sonrası bir süre hapis yatmış, bir süre Almanya'da yaşamıştı. Kendine göre zengin sayılacak bir kitaplığı vardı. O, bir yandan marangozluk öğrenirken, bir yandan da ustasından aldığı kitapları okudu. Gorki'yi, Puşkin'i, London'u, Balzac'ı, İstrati'yi tanıdı. Aldığı kitapları okudukça ustasıyle tartışırlardı. Tartışma denmezdi buna. Ustası kitapla ilgili kendi yorumunu söyler, o kitabın anladığı, sevdiği yanlarını belirtirdi. Bağnaz bir adam değildi ustası. Zeki her işçi gibi, ekmeğini bileğiyle kazanırken, insanları iyi kötü yanlarıyla tanımaya çalışmış; karşılaştıklarını düşe kapılmadan, gerçekten uzaklaşmadan değerlendirmesini öğrenmişti. Ustası komünistti. Yine de Balzac'ı, Puşkin'i, Dickens'i seviyordu. Balzac da, Puşkin de, Dickens de komünist değiller diyordu. Hele İstrati hiç değil. Ama bu yazarlar bizim yazarlarımız. İstrati proleteryanın dağınıklığını sergiler, Balzac, kentsoyluların kurduğu düzeni, hırsları, gelişmesi, parlak yanları, içten içe çürümesiyle bütünüyle yansıtır. Puşkin, Dickens insanı insan eden erdemlerin hikâyecileridir. Dürüstlüğü, açık yürekliliği, iyiliği, cesareti yüceltir, ödüllendirir, kötülükleri yerer cezalandırırlar. Gorki ile London ise bizim sınıfın yetiştirdiği ilk önemli yazarlardır. Bizim gözümüzle anlatırlar yaşadıkları dünyayı. Bir yandan bu yazarları sev, bir yandan da, onların anlattıklarıyla kendi çevrende bağlantı kur. Biz nereye kadar onların anlattığı insanlara benziyoruz, nerede onların anlattıkları insanlardan ayrılıyor, kendi koşullarımız içinde yaşıyoruz? Toplumumuz için de

bu yöntemi uygula. Yugoslav halkı nereye kadar, Fransızlar, Ruslar, İngilizlerle birleşir, ortak nitelikler gösterir, nereden sonra kendine özgü davranışları, tepkileri vardır? Bulmaya çalış. Çünkü diyordu ustası, yaşam duragan değildir, değişir durur, değiştikçe sorunlar biçim değiştirir, yeni çözüm yolları gerektirir. Yaşam duragan olmadığı gibi, toplumlar da koşullandırılmalarına göre değişik ortamlar yaratırlar..

Güçlü bir yapısı vardı. Küçük yaşta çalışmaya başlamak, daha sonra marangoz çırağı olarak bütün gün rende, çekiç, testere kullanmak kaslarını geliştirmiş, daha da güçlendirmişti. Okul özlemi duyan işçi köylü çocukları gibi açtı okumaya. Doyamıyordu bir türlü. Hırsla saldırıyordu eline geçen kitaplara. Atelyede biraz boş kalacak olsa kitabına sarılıyor, geceleri uyku gözkapaklarına bütün ağırlığıyla çökünceye kadar okuyordu. Böyle böyle ustasının kitaplığından **Anatole France, Zola, Tolstoy, Gogol, Çehov, Dostoyevski**'den bir yığın kitap okudu. Sırp klâsiklerini, çağdaş bir iki Amerikan yazarını tanıdı. Bir yandan da gidemediği ortaokulun ders kitaplarını alıp okuyordu mahalle arkadaşlarından. Küçük yaştan ekmeğini kazanmak zorunda kalması erken olgunlaştırmıştı onu. Akranlarından daha çabuk kavrıyordu okuduklarını. Okuduklarından akranlarının anlamadığı şeyler anlıyordu.

Onbeş yaşına geldiği sırada ustası **Marksizmin** ana ilkeleriyle ilgili bir iki kitap, ardından da **Manifest'i** verdi. **Manifest'i** okumak ışığa boğdu dünyasını. Artık zenginlik yoksulluk masal kavramları değil, nedenlerini temelden kavradığı olgulardı. Onyedisine geldiğinde kendini iyi yetiştirmiş komünist partisinin güvenilir devrimci bir üyesiydi artık.

Dağ ise üniversitesi oldu. Toplumbilim profesörü, özveri, iyilik sevgi dolu yüreği, geniş bilgisiyle ustasından sonra hayran olduğu ikinci insandı gözünde. Beş yıl ona hocalık etti dağlarda. Marksizm'i, Leninizm'i, felsefenin temel ilkelerini onun kılavuzluğuyla kavradı. Almanca, İngilizce

öğrendi. Beş yıl dağlarda kaldılar. Nazi birlikleri kaplamıştı bütün Yugoslavya'yı. Dağlarda, çam ormanlarından dürbünleriyle bakınca, kasaba alanlarında, kentler arası yollarda Nazi ordusunun kamyonlarını görürlerdi. Beş yıl kentlere kasabalara baskınlar verdiler. Kamyonlarla birlikte köprüler uçurdular, cephanelikleri ateşlediler. Beş yıl, dağlar, her geçen yıl sayısı artan partizanlarla doldu. Nazi birlikleri yalnız düzlüklerini alabildi Yugoslavya'nın, dağlarını teslim etmediler.

Bu beş yıl içinde, Yugoslavya'nın Adriyatik'e bakan dağ zincirinde, güneydeki kendi dağlarından, dağdan dağa, tepeden tepeye, kuzeyde Karadağ'a, Hırvatistan'a kadar uzandıkları oldu. Bu seferlerinde Yugoslav sosyalist devriminin öbür öncüleriyle, Tito'yla tanıştı. Tanıştığı yoldaşlarının güvenini, dostluğunu kazandı.

Beş yılın sonunda Nazi birlikleri apar topar çekilirlerken, onların dağlardan kentlere inişleri bayram oldu bütün Yugoslavya'da. Beş yıl düşmanın acımasızlığından, düşmanla işbirliği edenlerin ihanetinden bunalan, tiksinen halk onları kahramanlar olarak karşıladı. Gerçekten de kahramandılar. Kahramanlıklarını kanıtlamışlardı.

Yirmi iki yaşında doğup büyüdüğü kente döndüğü zaman belediye başkanı buldu kendini. İlk ustası marangoz dağlarda şehit düşmüş, profesör savaşın bitmesine iki ay kala kısa bir hastalıktan sonra ölmüştü. Belediyeye belinde çifte tabanca, ayağında kalın, kaba, uzun konçlu postallar ile girdi. Başkan masasına öyle oturdu.

Kitaplar, bilimsel tartışmalar kapanmıştı. İşte, güç ellerinde, yönetim ellerindeydi. Bütün partizanlar, Tito'nun önderliğinde birleşmişler, sosyalist bir yöntemle yeni bir Yugoslavya kuracaklardı. Bir bakıma savaşlarının sonunu getirecekler, düşlerini uygulamaya sokacaklardı. Belediye başkanlığı masasına oturduğu gün bile hâlâ çok kolay görünüyordu ona her şey. Yumruğu indirmişler tuz buz etmişlerdi krallık rejimini. Kralın adamları, hazır yiyici kalabalığı silinmişlerdi ortadan. Bir sihirdi sosyalizm. Şim-

di kardeş, cömert gönülleriyle bolluk, bereket, mutluluk getireceklerdi sevgili ülkelerine.

İşte masasındaydı. Bir şeyin olması ya da olmaması zile basıp müdürlerden birini çağırmasına, olsun ya da olmasın demesine bağlıydı.

Dağlarda yaşadıkları yıllarda, geceleri çamlıklarda oturur, özlemle aşağılarda kalan kentlerine bakarlardı. Çevresindeki zengin toprakları beş on derebeyinin bölüştüğü kent, seyrek, kör ışıklarıyle durumundan yakınır gibiydi onlara. Kentin beyleri Avrupalarda ya da Avrupa'nın lüksüne özenerek, saçıp savururlardı topraklarının gelirlerini. Osmanlılardan kalma ağaç evlerinin, Arnavut kaldırımı döşeli çarpık sokaklarının bellekierinde yer eden anılarıyle hüzün vericiydi kentlerinin görünüşü. Kanı çekilmiş soluk benizli yoksul insanlarını hatırlatırdı. Öyle, camların altından özlemle kör ışıklarına baktıkları gecelerde, profesör, savaşı kazanıp yönetimi ele alınca elektriğe boğacaklarını söylerdi kentlerini. Profesörü dinlerken, gecelerin gündüze döndüğünü, aşağıdaki ovanın bir ışık seli içinde yüzdüğünü görür gibi olurlardı.

Belediye başkanı olarak masasına oturunca ilk aklına gelen bu düşleri oldu. Ölüsü dağlarda kalan hocasına saygı borcunu ödemenin zamanıydı. Belediye yapısından az ötede, kentin ortasından geçen nehrin iki yakasını birbirine bağlayan, Osmanlılardan kalma üç kemerli bir köprü vardı. Şimdi her gece şenlikler düzenleniyor, halk horalarla kurtuluşunu kutluyordu köprünün üstünde. Belediye Yazı İşleri Müdürünü çağırdı: «Kent karanlık! dedi. Bundan sonra geceleri pırıl pırıl olacak. Herkes bastığı yeri görecek yürürken, karşıdan geleni tanıyacak!»

Yazı İşleri Müdürü, askerlik hizmetini bitirir bitirmez memur olarak girmiş, yaklaşık olarak yirmibeş yıldır belediyede çalışıyordu, âşığıydı işinin. O kadar ki belediyenin yazı makineleri, masaları, duvar saatleri gibi parçalarından biri olmuştu sanki adam. Bütün dünyası beledi-

insanların arasına karıştı. Onlarla birlikte hora tepti.

İşe başladığı gün kentlileri doldurmaya başlamıştı odasını. Her gelen kendilerinden görünüyor, bir başkasını çekiştiriyordu. Komşusunu, iş ortağını, kamu görevlilerini giderek öz kardeşini çekiştirenler vardı. Bu kadar çok yandaşları varken, dağlarda beş yıl çektikleri güçlükleri anlaması daha da güçleşiyordu. En çok çekiştirilenlerden biri de Belediye Yazı İşleri Müdürüydü. Kralcı diyorlardı. Almanlara uşaklık etti diyorlardı. Mutlaka atılmalıydı.

Dağlarda yalnız kitaplarla ilgili bilgisini arttırmakla kalmamıştı. Beş yıl tüfek omuzda yaşamış, türlü ihanetler görmüş, türlü çıkarlar, korkular karşısında binlerce insan ölçmüştü. Edindiği temel ilkelerden biri de, bir köyden bir köye gidecek olsalar, yolu en azından üç ayrı kişiye sorup öğrenmek, söylenen her sözün doğruluğunu yanlışlığını sınamak gereğiydi.

Yakınmaları dinlerken çıkar hesaplarının, yıllanmış kinlerin, kuyruk acılarının kokularını çabuk aldı. Dinlediği kimselere bir şey vaad etmeden «Peki, diyordu, inceleyeceğim.» Karşısındakinin burulduğunu görüyordu. İstedikleri hemen uydurmaktı onu kendilerine. Ama zekâsıyle, küçük yaştan beri ekmeğini kazananların sağlam içgüdüleriyle, bu uymanın en kısa yoldan kendini yok edeceği gibi bağlandığı davayı da yozlaştıracağını biliyordu. O küçük çıkarcılar, onlara hizmet ettiği, her dediklerine olur dediği sürece şişirirler, el üstünde taşırlardı onu. Ama her istedikleri haksızdır temelde. Haksız şeyler istemelerinin sonu gelmez hiç bir zaman. Bugün değilse yarın, bir gün benliğini kurtarmak için kişi hayır demek zorundadır bu gibilere! En erken hayır diyen, onların yağmasından en çok kurtaran olur benliğini. Varsın burulsunlar. Onların alkışlarıyle değil, dağdaki savaşı ile gelmiş oturmuştu oturduğu masaya. Kendine, dağlarda ölenlere verilmiş sözü vardı onun.

Yazı İşleri Müdürü ile daha yakından ilgilendi. Sık sık odasına çağırmak zorunda kaldığı adam, hep ceketi

insanların arasına karıştı. Onlarla birlikte hora tepti.

İşe başladığı gün kentlileri doldurmaya başlamıştı odasını. Her gelen kendilerinden görünüyor, bir başkasını çekiştiriyordu. Komşusunu, iş ortağını, kamu görevlilerini giderek öz kardeşini çekiştirenler vardı. Bu kadar çok yandaşları varken, dağlarda beş yıl çektikleri güçlükleri anlaması daha da güçleşiyordu. En çok çekiştirilenlerden biri de Belediye Yazı İşleri Müdürüydü. Kralcı diyorlardı. Almanlara uşaklık etti diyorlardı. Mutlaka atılmalıydı.

Dağlarda yalnız kitaplarla ilgili bilgisini arttırmakla kalmamıştı. Beş yıl tüfek omuzda yaşamış, türlü ihanetler görmüş, türlü çıkarlar, korkular karşısında binlerce insan ölçmüştü. Edindiği temel ilkelerden biri de, bir köyden bir köye gidecek olsalar, yolu en azından üç ayrı kişiye sorup öğrenmek, söylenen her sözün doğruluğunu yanlışlığını sınamak gereğiydi.

Yakınmaları dinlerken çıkar hesaplarının, yıllanmış kinlerin, kuyruk acılarının kokularını çabuk aldı. Dinlediği kimselere bir şey vaad etmeden «Peki, diyordu, inceleyeceğim.» Karşısındakinin burulduğunu görüyordu. İstedikleri hemen uydurmaktı onu kendilerine. Ama zekâsıyle, küçük yaştan beri ekmeğini kazananların sağlam içgüdüleriyle, bu uymanın en kısa yoldan kendini yok edeceği gibi bağlandığı davayı da yozlaştıracağını biliyordu. O küçük çıkarcılar, onlara hizmet ettiği, her dediklerine olur dediği sürece şişirirler, el üstünde taşırlardı onu. Ama her istedikleri haksızdır temelde. Haksız şeyler istemelerinin sonu gelmez hiç bir zaman. Bugün değilse yarın, bir gün benliğini kurtarmak için kişi hayır demek zorundadır bu gibilere! En erken hayır diyen, onların yağmasından en çok kurtaran olur benliğini. Varsın burulsunlar. Onlann alkışlarıyle değil, dağdaki savaşı ile gelmiş oturmuştu oturduğu masaya. Kendine, dağlarda ölenlere verilmiş sözü vardı onun.

Yazı İşleri Müdürü ile daha yakından ilgilendi. Sık sık odasına çağırmak zorunda kaldığı adam, hep ceketi

ilikli giriyordu yanına. Otur diyecek olsa oturmuyordu. Verdiği buyruklarla ilgili sorduğu her soruya olumlu karşılıklar alıyordu adamdan. Daha ilk günlerde anlamıştı ki belediyenin otuz yıllık canlı tarihi, arşiviydi adam. Bu otuz yıl içinde belediyenin yaptığı ya da yapamadığı ne kadar iş varsa bilen tek kişi oydu. Belediye kanunlarını, geçmişte belediye meclisinde alınan tüm kararları, uygulamalarını, belediyenin varını yoğunu ezber biliyordu. O kadar ki bir masanın ne zaman satın alındığını, bir yazı makinesinin ne zaman onarım gördüğünü hemen söyleyiveriyor, üstelik bunu çok olağan bir işmiş gibi yapıyordu.

İşe nereden başlayacaktı bu parasızlıkla? İçi içine sığmıyordu. Bir şeyler yapması gerekirdi. Komünist bir belediye parası olmadığına göre neleri gerçekleştirebilirdi? Geceleri uyku uyuyamıyor düşünüyor, düşünüyordu. Neler yapabilirdi? Neye elini uzatırsa para, nereye baksa adam gerekliydi. Aklına 1923'te Komünist Partisi'nin üç ay için belediyenin yönetimini ele aldığı geldi. Üç ay yönetimde kalan bir komünist partisi belediyesi hiç bir şey yapmamış olsa bile, hiç değilse bir plân hazırlamış, çalışmaları plânlamış olmalıydı.

Yazı İşleri Müdürünü çağırdı. 1923 yönetimini hatırlayıp hatırlamadığını sordu. Adamın karşılığı olumluydu. «Evet, onların hazırladıkları bütün plânları saklamıştım. Emrederseniz hemen getireyim..»

Şaşkındı. Bu kadar kötülenen, bu kadar düşmanlık çeken bir adam, kıralcı, işbirlikçi dedikleri bir adamdı karşısındaki. 1923'ten beri 22 yıl geçmişti aradan. Bu 22 yıl içinde durmadan kötülenmiş, sövülüp sayılmıştı komünist partisi. Bu partinin yönetimi ile ilgili raporları, plânları saklamak bile bir cesaret işiydi.

Plânları görebilirse sevineceğini söyledi müdüre. Adam gitti, az sonra kolunun altında kalın iki dosya ile geri döndü. Ancak bu kadar güzel bir armağan verilebilirdi ona o günlerde. Müdüre yer gösterdi karşısında.

Adam öylesine işine göre eğitmişti ki kendini, kızardı, ayakta durmak için müsaade istedi. Çeteciydi o ne de olsa. Uzun uzun konuşacakları vardı. «Otur, dedi, emrediyorum!» Müdürü karşısına aldıktan sonra kapısını gelenlere kapattı. Dosyalardaki plânlar raporlar üstüne uzun uzun bilgi aldı.

Müdürü dinledikçe daha da şaşırdı. Çünkü bu dosyaları saklamakla kalmıyordu. İçeriklerini benimsemişti, bütün ayrıntılarıyla biliyordu. Merak edip sorunca öğrendi ki, müdür, henüz dört yıllık küçük bir memurdu o dönemde yazı işlerinde. Şöyle böyle bir lise öğrenimi görmüştü. Politikadan anlamazdı. Ekonomi doktrinlerini o dönemde, liselerde ne kadar okuturlarsa, o kadar biliyordu. Ama bu kentin çocuğuydu o da. Kentini severdi. Çok sevmişti komünistlerin tasarılarını. ««O kadar güzel düşüncelerdi ki onlar.. diyordu, düş gibi..» Plân üstüne belediye meclisinde yapılan konuşmaları unutamamıştı hâlâ. Komünistlerin belediyeden atılmasından sonra kıyamamış, bir dolabın dibinde saklamıştı bu dosyaları..

Plânları elde etmekle açılmıştı önü. En azından kazanılmış bir üç ay vardı elinin altında. Teşekkür etti Yazı İşleri Müdürüne. Bundan böyle kentlerini güzelleştirmek için birlikte çalışacaklarını söyledi.

Bu olay bir ders daha oldu ona. Komünist değildi müdür. Yine de olumlu adamdı. Nasıl değerlendirmeliydi bu tutumu? Doğrusu, o da her toy Marksist gibi, sınıf bilincine ulaşmamış herkesi elinde olmayarak küçümsemek, alışkanlığındaydı. Bu küçümsemek sözünü, alçak gönüllü yaradılışına uymadığı için düzeltecek olursa hiç değilse sınıf bilincine ulaşmamış kimselere pek güveni olmadığını söyleyebilirdi. Ama şimdi, uygulamaya geçildiği bir dönemde, bu tutumunda duygusallığa kapıldığını, yanıldığını görebiliyordu. Bütün yapıcı insanların hiç de Marksist olması gerekmiyordu uygulamada. Tarih boyunca böyleydi bu. Binlerce yıldır, bütün olumlu işlerde çalışanlar, daha doğrusu gördükleri her işi olumlu olarak görenler; güzel evler, güzel kentler kuranlar, güzel bahçe-

ler yetiştirenler hep Marksistler değildi. Fakat doğru olan şuydu ki, Marksizm, kendilerinin ülkelerinde kurmak istedikleri yeni yöntem, bütün bu olumlu kimselerin çalışmalarını güven altına alacak, doğru değerlendirecek bütün iyi niyetli bütün olumlu çalışmalara geniş olanaklar sağlayacak bir yöntemdi. Yeni yöntemin Yazı İşleri Müdürleri gibi müdürlere gereksinmesi vardı. Şimdi onlar, geçmiş dönemlerin yararlandığından çok daha başka türlü yararlanacaklardı bu türlü adamların işlerine olan sevgisinden. Çok iyi anlıyordu ki otuz yıla yakın bir süreden beri, o kadar çok kanunsuz işe hayır demek zorunda kalmıştı ki adam, her gelenin hakkında yakınmalarda bulunması olagandı.

⁂

Tanıştığımız gün türlü deneylerden geçmiş olgun bir politikacıydı artık. Kırkbeşini sürüyordu. Belediye başkanlığını bırakalı yıllar olmuş, daha sonra partinin uygun gördüğü birbirinden ağır görevler yüklenmişti. O sıralarda parti merkez kurulu üyesiydi.

Konuşmasına dikkat ediyordum. Bir çeşit iç dökmeydi söyledikleri. Üsküpte bir dostun evinde karşılaşmıştık. Bizler, sosyalizmin henüz çalkantılar halinde ağızlarda dolaştığı, herkesin kafasında ayrı bir anlam verip kendine göre yorumladığı bir ülkeden gelmiş konuklardık. O, çok iyi bilirmiş gibi konuşuyordu bizim durumumuzu. Toplumumuzun ekonomik yapısı kültür düzeyi ile belirlenen, üç aşağı beş yukarı devrim öncesi Yugoslavyasının durumuna yakın bir aşamaydı bu. Deneylerine kulak verelim, yararlanalım istiyordu. Sonsuz iyi niyetliydi.

Konuşması yüreğinin taşmasından gelmiş olsa bile ölçülü bir coşkunluktaydı. Çok düşünülmüş, doğruluğu yanlışlığı uykusuz gecelerde kendince uzun uzun ölçülüp biçilmiş, siyasal toplantılarda tartışılıp karara bağlanmış, halk arasında, uygulamalarda denenmiş gerçeklere dayanıyordu kendince. Olgunluk çağına varmış bir kişiydi

artık. Çocukluk yaşından başlayarak bir davaya adanmış bir yaşamın verdiği güvenle yoğrulmuştu kişiliği. Dinledikçe düz ovaya inmiş bir nehrin akışına benzetiyordum konuşmasını. Dağlarda, ilk kaynağından çıkıp yüksek kayalar arasından çağıltılarla aşağılara döküldüğü günleri çoktan aşmıştı. İlk okuduğu kitapların başını döndürdüğü çıraklık günleriydi o günler. Dağlarda geçen savaş yılları da yine öyle çağıltılı geçmişti. Savaştan sonra, belediye başkanı olunca, kitapların kapandığı, silâhların elden düştüğü yeni bir dönem başlamış, bambaşka bir görünüş almıştı sularının akışı. Görünüşte durgun, dipte ise anaforlar, çalkalanmalarla. Şimdi ise, yüksekterden dökülürken sürükleyip getirdiği taşı toprağı dibe çökmüş, yolu uzadıkça derinleşen genişleyip yaygınlaşan yatağına oturmuş, dingin, koca bir nehir görünüşündeydi.

Çocukluk yıllarını üç beş tümce ile geçiştirmişti. Dağlarda beş yıl süren çeteciliğini de öyle. Önemsemez gibiydi o yıllarını. Belediye başkanlığının ilk günleri üzerinde uzun uzun durmakla giriyordu asıl anlatmak istediği yaşam öyküsüne. Sonradan çok düşündüm bu tutumunun nedenlerini. Sanıyorum ki, «çocukluğumda okuduğum kitaplar bilinen kitaplar» demek istiyordu. «O kitapları bizim okuduğumuz gibi sizler de okudunuz. Çetecilik de yeni bir şey değil. Her dönemde, her ülkede, hükümetlere, düşmana kafatutan, dağlara çıkan çeteler olmuştur. Bir çetecinin dağlarda neler yaptığını herkese az çok kendi imgeleminde canlandırabilir. Ya da bu konuda sinemada bir takım filmler görmüştür. Ama ondan sonrası, yani ülkenin yönetimini ele aldıktan sonra yaptıklarımız yepyeni bir deney. Yüzyılımızda henüz üç beş ülkenin giriştiği bir deney bu. Dünyanın geri kalan çoğu ülkeleri bizim giriştiğimiz bu deneyin hazırlıkları içinde. İşte herkes bilsin, siz de bilin ki bizim ülkenin yönetimini ele geçirdikten sonra karşılaştığımız olaylar hiç de daha önceden kurulan düşlere, tasarılara uymuyor. Güçlük burada başlıyor işte. Anlatılması, anlaşılması gereken durum bu. Kitaplar, silâhlar bundan sonra insanı yalnız bırakıyor, yetersiz etkisiz kalıyor.»

Gülümsüyordu: «Ben sanırdım ki, biz iş başına geçtik mi üç beş ay içinde her şey gül gülistan oluverecek. Özgür bir ortam içinde sosyalizmi kütlelere anlattık mı bütün halk sosyalist olacak, bize katılacak. Gerekirse bütün halk, elbirliği ile derelerden elekle su taşıyıp bütün değirmenleri döndüreceğiz. Şimdi siz de öyle sanırsınız. Ne yaparsınız ki bütün genç sosyalistlerin işin başında kapılmaktan kurtulamadıkları bir yanılgıdır bu. Hoş, tatlı, bir yanılgıdır. İnsancıl, zararsız bir yanılgıdır. Şu kadarla ki gerçeğin böyle olmadığını çok çabuk anlamak, yılmamak yani bütün umutlarını bu yanılgıya, bu kolaylığa bağlamamak koşuluyla.»

«Sosyalist bir devletin yönetiminde bütün yurtdaşların sosyalist olması gibi bir zorunluk da yoktur. diyordu. Henüz sosyalist olmayan toplumlarda bile, sosyalist bir toplumun insanlarına örnek gösterilecek kimseler yaşadığı görülür. Dürüst aydınlar, emekçiler, hak hukuk nedir bilen, haramı helâlı, alın teri ile emeği ile değerlendiren her meslekten insanlar, tok gözlü, sevecen, yürekli analar, kardeşler, iyi yurtdaşlar..»

Bizim siyasal yapımızı az çok tanıyordu. Kurtuluş savaşımız üstüne bir çok kitap okumuştu. Nutuk en sevdiği kitaplardan biriydi. Atatürkü kendi Marksçı dünya görüşüyle değerlendiriyordu. «Sizin Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşunda ortaya atılan ilkeler, altı ok, çağdaş bir görüşle teorik olarak yorumlarınırsa, ortaya sosyalist bir parti çıkar. Hoş bu ilkelerin zaten başka türlü yorumlanabilmesi de olanaksızdır. Çünkü havada kalırlar. Özetleyecek olursak, biz de cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devrimci, layik, devletçi bir partiyiz. Ama bütün bunlar yuvarlak sözler. Daha doğrusu sizin C.H.P.'nin programında ikişer üçer satırla belirlenince yuvarlak olmaktan kurtulamayan ilkeler. Oysa biz sosyalizmin zengin teorileriyle bilimselliğiyle belirliyoruz bu ilkeleri. O zaman örneğin altı kavram bir bütün oluveriyor. Örneğin ulusçuluk ile halkçılık, içiçe sarmaş dolaş bir kavrama dönüşüyor, yur-

dun yönetim sorumluluğunu halkça yüklenmek, bağımsızlığını korumak anlamına geliyor.»

«Sizin Türkyie İşçi Partisi'nin programını okudum. Çok beğendim. Bugün Türkiyede yaşasam ekleyecek tek kelime bulamam bu programa.»

Ben de o kanıdaydım. Daha dikkatle dinlemeye başladım söylediklerini. Acaba konuk gönlü etmek, bizi hoş tutmak için mi böyle konuşuyordu? Anlamaya çalıştım.

Bir kez daha yineledi. «TİP'in programına ekleyecek tek sözüm yok. Sizin gibi endüstrileşmemiş, feodalitenin kalıntılarından arınamamış bir ülkede, TİP'in programını gerçekleştirmek bugün için başarıların başarısı olur.»

TİP'in programını altı okun geliştirilerek açıklığa kavuşması olarak yorumladı. «Siz, dedi, içtenlikle sarılmalısınız bu programa. Ondan ötesini şimdilik unutmalısınız. Aklınızdan bile geçirmemelisiniz. Düşünün, bankaların, dış ticaretin devletleştirilmesi, eğitimde eşitlik, toprak dönüşümü, endüstrileşme, tarımdaki artık insan sayısının endüstriye aktarılması, bağımsız dış politika.. Daha ne isteyebilirsiniz bugün için? Bu sorunların hiç biri çözümlenmiş değil ülkenizde. Kâğıt üstünde, dilin ucunda sıralaması kolay bu sorunları. Oysa herbirinin çözümlenmesi yıllar tutan süreçleri, ayrıca da sürekli savaşları gerektirir.»

Yine hafif gülümsedi: «Biliyorum, şimdi sizde dudak bükenler vardır bu programa. Giderek partinin içine sızmış bir yığın serüvenci vardır. Akıllarınca memleketinizde komünist partisinin kurulmasını yasaklayan kanunlara karşı, kâğıt üstünde elbet böyle görünecek diye düşünürler bu ilkeleri. İlkelerine bağlı olmadıkları halde parti içine sızmayı, partiyi ele geçirmeyi hak sayarlar. Kendini akıllı, düşmanını aptal sanmak kadar kişinin sersemliğini ortaya koyan bir tutum azdır dünyada. Düşmanları daha ilk günden bilir onların bu maksadını. Partiyi ergeç bölecekleri için, sevinir, bayram ederler. Onları kışkırtmak için adamlarını sokarlar aralarına. Onlarsa komünist sanırlar kendilerini. Komünizmin insancıl ilkelerinden çok

savaş edebiyatına tutkundurlar. Kızıl bayraklar, mavi tulumlar, nasırlı eller, çökük avurtlar, marşlar, açık kamyonlar, daha böyle bir sürü ayrıntı, iyi ama hep bir biçim, bir görünüş bunlar. Bir amaç için tümü. O amaç ne? İnsanın yarınının bugünden daha mutlu daha güvenli olması. İnsanı ezmek, sindirmek için değil. Bugün mutlu olanları yarın mutsuz etmek için değil. Aksine herkesi o mutlular katına yükseltmek için. Bir öç, bir kin savaşı değil bizim savaşımız. Yarın, bir başkasını sömürmeden, emeği ile yaşamaya razı herkese açık bizim saflarımız.»

«Bizde de vardı böyleleri. Yine de var. Bir türlü gönülleri olmaz. Şimdi sizde de, pos bıyıklar bırakıp, partinin içinde kaşları çatık dolaşan, ikide birde sağa sola göz dağı veren, halkın kendilerine bir türlü ısınamadığı bu adamlara bakın bir. Nedir istedikleri? Kentsoylu sınıfa durmadan söver sayarlar. Kapitalistlere diş bilerler. Oysa biraz araştırın kentsoylu sınıfından gelme zengin çocuklarıdır çoğu.»

Haklıydı. Çok tanımıştım bu gibileri. Genellikle sövüp saydıkları sınıftan gelirlerdi. Rahatlık, bolluk içinde büyümüşler, rahatlığı bolluğu kanıksamışlardı. Babalarını zenginleştiren, kendilerini rahat yaşatan işlere ilgi duymazlardı. Çoğunda, kendilerinden önceki kuşaklarda, babalarında analarında başlamıştı bu ilgisizlik. Mirasyediydiler. Han arsa satar savar yerlerdi. Düşmanlıkları kendi varlıkları böyle satıla satıla eriyip tükenirken, varlıklarını geliştiren, ya da sürdüren kimselereydi. Çoğunlukla aile düşmanlıkları, çekememezlikler sınırdı bu öfkelerin altında. Sosyalizm, bir bakıma, bilinç altında yatan öfkeleri nefretleriyle, çöken ailelerinin yanı sıra, çekemedikleri aileleri de çökertmek için seçtikleri bir öç alma yoluydu onlar için. Yazdıkça konuştukça, sanki bu çekemedikleri aile düşmanlarına gözdağı vermek, onları kızdırmak için yazarlar, konuşurlardı. Bir yandan böyle konuşurlarken bir yandan da ellerinde kalan arsaları apartmanları satıp yiyinceye kadar uzaması gerilemesi için karıştırır dururlardı katıldıkları sol hareketleri..

«Şimdi onlar revizyonist diye suçlar TİP'in programına içtenlikle bağlananları. Bizde eskiden yaptıkları buydu. Şimdi de yaptıkları bu. Ben onların gözünde revizyonistim örneğin..»

Kısaca gülümsedi: «Ben, revizyonist! Kargalar güler bu türlü suçlamalara. Meyhanelerde şurda burda şişeyi açıp, atıp tutmak, yapılanları beğenmemek kolay. Zor olan hizmetten kaçmamak. Halkın gönlünü kazanarak iş görmek. Yapılan işi halka mal etmek, halkın sahip çıkmasını sağlamak. Benim olumlu diye anladığım şey bu. Dağlarda yerine getirdiğim bir vatan hizmetiydi. Düşmana karşı dağa çıkmak için sosyalist olmak gerekmez. Nitekim sosyalist olmayan ya da, anlayışları bize uymayanlar da çıktı o dönemde dağlara. Her dönemde, her yerde, her vatanseverin yaptığı bir iş bu. Sizde de Kurtuluş Savaşı'nın başında üç beş gün içinde Ege dağları bu türlü çetelerle dolmuştu. Belediye başkanı olduğum gün anladım üstümüze düşen işin güçlüğünü. Düşlerimizin gerçekleşmesinin nasıl uzun yıllar isteyen bir sınav olduğunu. Benim anladığım gibi iş başına gelen bir çok arkadaşlarım da anladılar bu gerçeği. Bugün uyuşan bir kadro olarak iş başındaysak kimsenin zoru baskısı altında edinmedik bu kanılarımızı. Halk içinde, halk arasında, gönlümüzde kafamızda yatan düşleri bir bir gerçekleştirirken edindik.

Şimdi sorarım size; Ne istiyor o bize revizyonist diyenler? Onların çoğunu parti kademelerinde, değişik devlet hizmetlerinde denedik biz. Nereye koysak yakınmalar göklere çıktı. Kırmadıkları adam bırakmadılar. Fabrikaların başına getirdik, işçiler istemedi, geri aldık. Bu adamları hem doyurmak, hem de zararsız bir duruma getirmek ayrı bir dert ayrı bir iş oldu bize. Evet, ne istiyorlar demiştik. Ne istiyorlar? Tanımışsınızdır onlardan bir ikisini. Burada geçirdiğiniz günlerde sokulmuşlardır yanınıza. «Biz bunun için mi dağlarda dövüştük?» diye konuşurlar. «Bu muydu sosyalizmden beklediğimiz?» İstedikleri köklü bir değişimdir onlara sorarsanız. Sertliktir. Yumruğu vurmak, eskiyi tuz buz etmektir.»

«Sertlik, ama kime karşı? Kendi halkımıza. Bu halk ne türlü koşullandırılmıştır yüz yıllardan beri? Çalışanlara açılan başarı yolları ne türlü saptanmıştır? Tutkuları nasıl kökleşmiştir? Bir bir düşünmek gerekir bunları. Hayvansal içgüdüler de görünmez birer mikroptur insanın kanında. Bir takım yedi canlı virüslerdir. Kalıtım yoluyle kuşaktan kuşağa geçer dururlar. İnsanların varlık yarışları, ev otomobil sahibi olmak, başkalarından daha çok mal edinmek, evlerini daha iyi döşemek, daha iyi giyinmek hırsları bir çırpıda kandan sökülüp atılacak alışkanlıklar değil. Bunları elinden almaya kalktınız mı çoğu insanlar, niçin çalışayım, deyiverirler. O, toplum için, başkalarına yararlı olmak için gibi sözler edebiyat olarak ortada kaliverir. Her insanın ilgisini çekemezsiniz toplumsal konulara. Kütleler alanlarda en çok senden göründükleri dönemlerde bile, dağılıp tek tek kaldılar mı, ya da tek tek karşı karşıya geldiler mi yine senin gibi değildir. Gizli bir yarışla gözden geçirirler birbirlerini. Benden artı nesi var? ya da çatlasa bana erişemez diye düşünürler. Çiftleşir, iyi kötü karın doyurur, çoğu, bir kadını ayartmak, - kadınlar için de erkeği baştan çıkarmak - buluşma yeri ayarlamak için kafa yorduğu kadar, toplumsal işlere kafa yormaz. Tutkuları şarkılara, futboladır önce.»

«Bakın, bizde terzilik de öbür bazı işler gibi devletleştirilmiştir örneğin. Terziler devlet atelyelerinde çalışırlar, seri elbiseler biçer dikerler. Ama terziliği de salt devlete bağlı bir meslek olmaktan çıkarmak istiyoruz şimdi. Çok olagan bir şey. Çünkü her insanın vücudu düzgün, normal ölçülere uygun değildir..»

Hafiften şişmanlamaya başlamış, göbek bağlamıştı. Kendisini gösterdi :

«Kimi insan da benim gibi kalın, yuvarlak bir şey olmuştur. Onun da hakkı üstüne uyanı giymek. Çarşıdan aldığı içinde gülünç düşmekten kurtarmak gerekir onu. Devrimin ilk yıllarındaki sıkıntıları geride bıraktık artık. Çıplak, ya da yamalı gezen kalmadı aramızda. Giyinmek-

te estetiği arayanlara izin vermek artık zarar vermez eski çıplak gezenlere..»

«Devrimden sonra Yugoslavya'ya ilk gelen yabancılar, kadın berberlerinden çıkan kadınların yapılmış saçlarını gördükçe şaşkınlaşırlardı. Biz de onların bu şaşkınlıklarını görür bir tuhaf olurduk. Neden yani? Saçları başları düzgün dolaşmasın mı kadınlarımız? Sosyalizmin çirkinlik demek olduğunu kim söyledi? Hangi kitapta yazar bu?»

«Yumruğu vurmak kolaydır. Her toplumun yaşadığımız yüzyılda kaçınılmaz sonu bu. Günü geldi biz yumruğu vurduk. Günü gelecek siz de vuracaksınız. Sonra?

Yumruğu vurmak kolaydır. Ama yumruğu vurduğumuz gibi tutmak güçtür. Giderek olanaksızdır.»

Yumruğunu sıktı, oturduğu koltuğun yanına hafifçe indirdi.

«Bakın işte indirdim yumruğumu. Şimdi sım sıkı. Ama kol böyle gergin durmaktan çabuk yorulur. Parmaklar da çok geçmeden yavaş yavaş gevşer, çözülür. Benimkisi de çözülmeye başladı bile.»

Yumruğunu çözdü.

«Sonra? Sonra o yumruğun altındaklier birer ikişer çıkar, sağa sola dağılırlar. Küçük böcekler, karıncalar, daha ne varsa... Yumruğu indirmekle gerçekleşmez devrim. Diyelim ki başlar. Ama eskinin yıkılması, yeninin kurulması, kısacası tümüyle devrimin gerçekleşmesi ondan sonra gelen çok uzun bir süreç işidir. Yumruğun indirilmesiyle başlar, hiç bir zaman da son bulmaz..»

«Tanıyorsanız bir gözünüzün önüne getirin Yugoslavya insanlarını. Biz nasıl bir Yugoslavya devralmıştık 1945'te. 22 yıl sonra nasıl bir Yugoslavya yarattık? Aldığımızda yoksul bir tarım ülkesiydi Yugoslavya. Halkının büyük çoğunluğu çiftçiydi, çobandı. Bu çiftçilerin çobanların ürettikleri maldan aldıkları kazanç payı varla yok arası bir şeydi. Benim başkan olduğum belediyenin kasası, ödeme gücü, ne ise devletin ödeme gücü de oydu. Bu koşullar altında bugünkü varlıklı Yugoslavyayı yarattık.»

Ben az çok tanıyordum Yugoslavyayı. Otomobille bir kaç kez değişik sınırlarından girmiş çıkmış, Niş, Belgrat, Zagrep, Üsküp, Ohrl, Zvornik, Sarayova, Split, Lubliyana, Paraçin gibi kentlerinin kiminde bir iki gece, kiminde bir haftaya yakın konaklamıştım. Bu kentlerde yol üstünde daha başka kentlerin kasabaların, otellerinde, sokaklarında, lokantalarında, alış veriş yerlerinde Yugoslavlar arasına karışmış, Yugoslavyayı, Yugoslav halkını az çok tanımıştım. Yollar genellikle düzgündü. Her geçen yıl eskilerine yeni yollar ekleniyor, yollarda araba sayısı artıyordu. En küçük bir kasabaya bile uğrasanız çağdaş mimarlık anlayışına uygun yeni oteller bulabilirdiniz. Geçtiğim yerlerde, uzaktan dumanları tüten yüksek fabrika bacaları, nehir boylarında barajlar görüyordum. Eski kentlere blok apartmanlardan oluşan yeni mahalleler ekleniyordu. Yugoslavya sosyalist ülkeler içinde sınırlarını yabancılara açan ilk devletti. İspanya, İtalyadan sonra Avrupanın en çok turist çeken ülkesi olmuştu. Yılda onbir milyona varıyordu turist sayısı. Para akıyor, bir bolluktur gidiyordu uğradığım yerlerde. Halk eline geçen parayı yarınını düşünmeden harcıyordu. Konuştuğum insanlar yarın korkusundan, yaşlılıklarını çoluk çocuklarının geleceğini düşünmek korkusundan kurtulmuşlardı. Kendilerinin, çocuklarının geleceğini düşünmek devletin işiydi çünkü. Konut sorunu çözümlenmişti. Henüz yirmi üç yaşında, dört yıllık bir gazetecinin kendi kazancıyle 120 m^2 karelik bir ev satın aldığını görmüştüm. Satın almasa da olurdu. Çünkü devletin sağladığı evlerin kiraları kazancın yüzde beşi ile yedisi arasındaydı. Lokantalar, eğlence yerleri nasıl doluysa, tiyatrolar da öyle doluydu. Pazarlarda dükkânlarda ana yiyecek maddeleri ucuzdu. Çocukların iyi beslenmelerine yararlı ne varsa, süt, çukulata, yumurta, hem bol hem ucuzdu. Azınlıklar kendi kültürlerini korumakta devletten yardım görüyorlardı. Okulları, yayın organları vardı. TV de, radyolarda yayın saatleri vardı. Yayınlar bol; iyi baskılı, ucuzdu. Zagrep'te kaldığım bir hafta birbirinden güzel yayınevlerini gezmiştim her gün. Spor ya-

tırımları yaygındı. En küçük kasabalarda bile kapalı spor salonları, yemyeşil futbol alanları görüyordum.

En önemlisi Yugoslavyada sevinç vardı. Halk yaşama sevinci taşıyordu. Geçtiğimiz her yerde kadınların, genç kızların, her yaşta erkeklerin yüzü gülüyordu.

Yazdı. Belgrat-Zagrep yolundan sapmış, Sarayovaya gidiyorduk. Yolumuzun geçtiği ovalar, koyaklar İngiltere kırlarını hatırlatacak kadar yeşildi. Küçük köyler kasabalar arasında, ayaklarında uzun kotları, belden yukarıları çıplak sağlıklı, sırım gibi delikanlılar, bisikletleri üstünde şortlu, atlet fanileli sağlıklı, gür sarı saçları örgülü genç kızlar görüyorduk. Ne kadar güzeldiler! Konakladığımız kentlerde hangi lokantanın önünden geçsek, slivova içen gençlerin gülüşlerini şarkılarını duyuyorduk. Yeni kuşaklar, sosyalist kültürle yetişiyor, bilimsel olarak sosyalizmi öğreniyor, spor yapıyor, edebiyatı, tiyatroyu, resmi, müziği seviyorlardı. Bütün bu gençlerin biraz dikkat edilince, daha bir kuşak önce ağır toprak işleriyle uğraşan babaların çocukları olduğu kolaylıkla anlaşılabilirdi. Devinimlerinde, duruş oturuşlarında, kırsal alanların görgüsünden izler vardı.

Şu da var ki, yurd dışında çalışan Yugoslav işçilerinin sayısı neredeyse bize yakındı. Avrupanın çoğu kentlerinde Sırplar Hırvatlarla karşılaşıyordum. Pariste bohem yaşamı süren Belgratlı, Zagrepli genç kızlar, Cenevrede, Niste jigololukla geçinen sağlam yapılı, yakışıklı Sırp delikanlıları tanımıştım. Bohçacılık, bir bölük Yugoslavların mesleği gibi bir şey olmuştu. Durmadan yurd dışına gider gelirlerdi. Örneğin Türkiye'ye çay, kahve, kaşar peyniri, çukulata, kol saati, bazı elektrikli aygıtlar getirirler, Türkiyeden deri, yün giyim eşyası alarak geri dönerlerdi. İtalya, Batı Almanya, Avusturya ile de bu türlü ilişkiler kurmuşlardı. Evlerini, arabalarını boyayacakları yağlı boyalarını Yunanistandan alırlardı. Bu gidiş gelişleri sonunda hiç bir şey kazanmasalar bile, gezi giderlerini çıkarıyorlar, deyim yerinde düşerse, kurtlarını döküyorlardı. Benim gördüğüm kadarıyle serüvenden hoşlanan insanlar-

dı. Gezmeyi dünyayı tanımayı seviyorlardı. İçgüdülerine, kapıldıkları isteklere uymakta gözü pektiler. Bana öyle geliyor ki yöneticiler doğru tanıyordu halklarını. Benim üç beş karşılaşmada gördüğüm bu gerçekleri onların bilmemesi, olanaksızdı elbet. Besbelli, belli bir ölçüde kalmak koşuluyle, gümrüklerde halkın bu ufak tefek kaçamaklarına göz yumulmasını sağlamışlardı. Döviz vermeyi kısıtladıkları halde, gezi hakkını kısıtlamamışlardı. Gümrüklerde gösterdikleri bu küçük hoş görü ile halkın önlenmez gezi tutkusunu yerine getirmesini sağlıyorlardı.

Bir de tam anlamıyle bir federatif cumhuriyetin karakter değişikliklerini gösteriyordu halk. Makedonyalı bir Yugoslav ne kadar Balkanlı ise, batıda, Slovenyada yaşayan o kadar Orta Avrupalıydı. Adriyatik kıyılarında küçük kentlerde yaşayanlar İtalyanlarla, kuzeyde Voyvodina sınırlarında yaşayanlar Romenler, Macarlarla kardeştiler. Halkı bu kadar karakter değişikliği gösteren bir ülke yine de bir devlet olarak birleşebilmişti.

Onu dinlerken düşünüyordum ki, sosyalizmi bir kışla yöntemi olarak anlamaktan kurtulamıyorduk çoğumuz. Stalin dönemi uygulamalarından bütün dünyaya yayılan bir havanın etkisi ile bilinçaltlarımıza yerleşmiş bir görüntüler dizisi olsa gerekti bu. Bir çeşit o dönemin gözlerimize taktığı gözlük. O dönemin uygulamalarıyle sosyalizm karıştırılıyordu yüzyılımızın ilk yarısı sonuna kadar. Stalin yöntemini yerenler, sosyalizmi de yeriyorlardı. Bu yergilere karşı, o dönemi savunan en iyi niyetlilerimiz bile, yanlış bir tutumla, sertliğin, şiddetin de savunucusu olmuşlar, düşüncelerde iş kampları, sürgünler, ihbarlar, polis baskısı, daha bir yığın karabasanlarla dolu bir dünyanın yerleşmesine yol açmışlardı. Sosyalizmin erdemlerine, doğruluğuna inanan herkes, az çok böyle bir baskı dönemi geçirmenin gerekliliğine de inanmakla kendi kendisiyle çelişmeye düşmekten kurtulamıyordu. Ne yalan söyliyeyim ben de onlardan biriydim. Yugoslavyada esen özgür havayı, başı boşluğu, savurganlığı gördükçe, zaman zaman «Sosyalizm bu mu?» dediğim olmuştu. Ne bile-

yim? örneğin yol üstündeki motellerden birinde, bir kahve içmek, biraz dinlenmek için duracak olsam, arabamı otoparka bırakır bırakmaz, ortaokula gidecek yaşta üç dört çocuk, camları silmek için çevremi sarıveriyorlardı. Çingene oldukları hemen anlaşılıyordu. Yine de sosyalist bir ülkede bu türlü işlerle para kazanan okul çağında çocuklar görmeyi yadırgıyordum. Kahvelerin, lokantaların yüz numaralarında bizdeki gibi helâ bekçileri vardı. Yol kıyılarında, üstü başı Yugoslavyada az görülecek kadar eskimiş, karpuz satan bir takım adamlar, genç delikanlılar görüyordum. Yola yakın bir ağacın gölgesinde tembel tembel oturuyorlar, karşıdan gelen yabancı plâkalı bir otomobil gördüler mi, ellerinde bir karpuzla doğruluyorlar, gelen arabaya doğru dikiliyorlardı. Dünyanın bütün ülkelerinde olduğu gibi, büyük otellerin barlarında dolanan lüks orospularla karşılaşıyordum. Çoğunlukla genç, güzel, orospuluklarını ilk bakışta belli etmeyen kızlardı. Anamalcı ülkelerin lüks otellerinde iş tutan meslekdaşlarından ayrılıkları, öbür sosyalist ülkelerdeki bu türlü kızlar gibi dolarla, markla çalışmalarıydı. Şu da var ki yalnız Yugoslavyaya özgü değildi bu gibi aykırılıklar. Bu gibi karşılaşmalarımda, ilkin biraz şaşırsam, yadırgasam bile, çingenelerle, orospularla hangi ülke başa çıkabilmiş ki diyor, geçiyordum. Ne de olsa genel görünüşün dışında kalan ayrıntılardı bunlar. Toplumun gittikçe sağlık kazanan vücut yapısı içinde, eninde sonunda yok olup gideceklerdi. Başarılan bütün olumlu dönüşümlere oranla, göze batan bu gibi sosyalist uygulamanın dışında kalmış, yaşayışında kendi seçimini kendi yapmakta özgür bırakılmış kimselere bakıp da rejimi yargılamaya kalkmak doğru bir tutum olmasa gerekti. Doğrusu, biz insanlar istediğimiz zaman kendi kendimizi kandırmaktan bir türlü kurtulamamış, anlaşılması güç yaratıklarız. Fransada (ya da başka bir anamalcı ülkede) elinde şarap şişesi, yırtık pırtık giysileriyle sokaklarda sarhoş dolaşan, eski gazetelere sarınıp sokağa çıkan kalorifer mazgallarının ızgaraları üstünde yatıp kalkan **clochard**'ları, daha baş-

ka serseri takımının varlığını, hükümetlerin sokakları dolduran yüzbinlerce orospuyu vergi karnesine bağlamasını olagan karşılarız. Özgürlükçü demokrasilerin vatandaşların yaşamına karışmamak gibi sözüm ona insancıl bir tutumuna bağlarız. Öyle ya özgürlükçü ülkelerdir oraları. İsteyen serserilik eder, isteyen de şiir yazar ya da ticaretle uğraşır! Nedir ki sosyalist bir ülkede sayıca azalmış bile olsa, bu türlü yaşayanlarla karşılaştık mı özgürlükçü demokrasileri anlamakta gösterdiğimiz o hoşgörüyü unutuveririz. Oysa sosyalist ülkelerin lehine yorumlanması gereken bir durum değil mi bu? Anamalcı ülkelerde işsizlik, sosyal adaletsizlik, değişik bunalımlar zayıf yaradılışlı kimseleri alkole, fuhuşa itebilir diye düşünebiliriz. Giderek bir dereceye kadar haklı bile görebiliriz o insanları. Aksine onları bunalımlarından kurtaracak önlemleri sağlayamadığı için devleti suçlamamız gerekir. Oysa o ülkelerde devletin bütün yaptığı iyilik, sürüne sürüne yaşamakta özgür bırakmak serseriliği seçenleri. Orospuları vergi karnesine bağlayıp kazançlarından bir çeşit yüzde almak. Sosyalist ülkelerde ise devlet, küçük yaştan öğrenim olanakları sağlıyor bu gibilere. Hayata atılacak yaşa geldiler mi mutlaka bir iş veriyor. Onlar bu koşullar altında yine de serseriliği ya da orospuluğu seçerlerse, doğru dürüst bir işte çalışacak yaradılışta olmadıkları için seçiyorlar. Ayrıca fuhuş değişik bir biçime giriyor sosyalist ülkelerde. Kendini satan kadın bir mal, başkalarının elinde kazanç aracı değil. Devlet bu kadarını olsun önleyebilmiş hiç olmazsa. Anamalcı ülkelerde olduğu gibi genel evler, buluşma evleri kaldırım yapan orospular yok sosyalist ülkelerde. Bir otelin barında bir şeyler içerken tanışma numarası altında saklıyorlar kimliklerini. Tanıştıkları erkekle gidip, bir daha ortada görünmüyorlar o gün, o gece.. Kısacası, sosyalist bir ülkenin vatandaşa dürüst bir yaşam sağlamak için bütün olanakları sağlamasından sonra, bu türlü bir yaşamı seçenleri davranışları rezalete varmamak koşuluyla diledikleri gibi yaşamakta özgür bırakmasında yine de bir erdem var. Bundan daha ötesi de

üzerinde daha uzun boylu durulacak ilginç bir konu değil benim için.

Beni bunlardan daha çok düşündüren bir durum ise bürokratların saltanatıydı. Hükümet görevlilerinin, bazı partililerin yaşayışında, bizdeki gibi bir savurganlık sürüyordu halâ. Görevlilerin indiği otellerin kapılarında resmi plâkalı **Mercedes** arabalar bekliyor, yemek salonlarında büyük masalar donatılıyordu. Bu gibi görüntüleri yadırgamamak elimden gelmiyordu. Fakat az sonra biraz buruklukla da olsa, devletin malı güzel bir arabayla dolaşmak, bolca yemek yeyip, iyi bir otelde kalmak, halkın sırtına ne kadarlık bir yük yükler ki? diye düşünüyordum. Sonunda bir insan midesinin aldığı kadar yer, otelde kapladığı da bir odadır olsa olsa. Oysa anamalcı ülkelerde yiyenler, iki kuşak sonra gelecek torunlarına bile yetecek kadar pay çıkarıyorlardı devletle ilişki kurdukları her işten. Giderek çokluk halkın yararına hiç bir iş görmeden devlet kasasından milyonlar vurdukları oluyordu. Hakça düşünmek gerekirse, halka gerçekten hizmet edenlere, yararlı olanlara, halkın bu kadarcık cömert davranmasında öyle önemsenecek bir kötülük yok. Bu cömertlik yoksul kılmaz halkı. Belki de hesabı çıkarılacak olursa, örneğin anamalcı bir düzende, halk bir baraj işinde bir tek yapımcıya ödediği kazançla, sosyalist bir ülkede bütün devlet görevlilerinin bu türlü bir yıllık lüksünü karşılayabilir. Ne var ki önemli olan sosyalist ülkelerde karşılaştığım bazı kimselerin kafa yapısı, karakter yapısıydı. Daha önce gezdiğim öbür sosyalist ülkelerde olduğu gibi Yugoslavyada da karşılaşıyordum bu gibi kimselerle. Devlete, rejime çıkarları ile bağlıydılar. Çoğunlukla yeni rejimin kurulmasında hiç bir katkıları olmamış, her şeyi hazır bulmuşlardı. Giderek, tarihin her döneminde, her ülkede görüldüğü gibi, yüzsüzlükleri, haktan hukuktan doğruluktan vatandan ulustan sosyalizmden yana görünmekte, atıp tutmaktaki ustalıklarıyle, sırasında rejimin gerçek havarilerini, özverili kahramanlarını bile dirsekleyerek öne geçmenin yolunu bulmuşlardı yer yer. Bizde olduğu gibi

sık sık parti değiştiren, kim iktidarda ise hemen onun yanında yer alan kimselerin eşiydiler. Uzun süre, daha iyi tanımlamak için bir ad aramıştım bu gibilere. «Gül biti» «Mantar» «Mavi küf» gibi benzetmelerle betimlemeye kalkmıştım kişiliklerini. Evet, gül biti, nasıl güle belâ oluyorsa, mavi küf nasıl tütün gibi değerli bir ürünü kemiriyorsa, mantar nasıl ağacın köküne yamanıyorsa, onlar da yeni rejime belâ oluyor, rejimi kemiriyorlardı. Bunlardan biri, Makedonyayı gezerken tanıdığım bir gazeteciydi. Türktü. Balkan savaşına kadar Osmanlı devletine bağlı bir kentte tanımıştım kendisini. Babası dedesi Osmanlı ordusunda görmüşlerdi askerlik hizmetlerini. Kendisi Makedonya Cumhuriyeti kurulduğunda olsa olsa lise öğrencisi olmalıydı. Böyle bir adamın, sosyalist bir ülkede Makedonya şovenliği yaptığını görürseniz, nasıl karşılarsınız? Sosyalizm, ırk, din, dil ayrılıklarını kaldıran, her dilden her ülkeden emekçileri kardeş tutan bir doktrindir. Bu gazeteci, şovenizme dayanan bir tarih anlayışının çağırtkanıydı. Halkın ulusçuluk duygularını sermaye edinmişti kendine. Makedonyanın sınır komşuları olan bütün halklara düşmandı. Kişiliği bu kadar çelişmeler içinde oluşan bir kimsenin tutumuna gülüp geçmesi gerekirdi insanın. Fakat o, bu kadarla kalmıyor selâm verdiği, elini sıktığı herkese kolaylıkla çamur atabiliyor, gücünün yettiği bazı köşeleri kapabiliyordu bu tutumuyla. Bizde olsa kolaylıkla Turancılar arasına karışır, Birleşik Amerikada yaşasa **Mc Carthy**'ci olurdu. Üzülerek, acaba bu gibilerin sayısı kaç kişi tutar diye düşünüyordum Yugoslavyada..

Dış gezilerimden birinden döndüğüm günlerden birindeydi. TİP'in ileri gelenlerinden biriyle karşılaşmıştık bir derginin yazı odasında. Halkın Yugoslavyada yeni rejimden ürkmediğini, aksine her geçen yıl daha çok ısındığını, rejime katkıda bulunduğunu söylemiştim. O, karşılık olarak «Ama demişti Yugoslavyada uygulanan rejim tam bir sosyalizm değil». Biraz daha konuşunca anlamıştım ki onun sosyalizmden anladığı Sovyet Rusyada Stâ-

lin döneminde uygulanan sosyalizmdi. Aklınca beğenmiyordu Yugoslavyada uygulanan sosyalizmi. Ben bu öyküyü yazmakta geciktim. O işçi partili ile bu konuşmamızdan sonra aradan on yıla yakın bir süre geçti. O gün bugün o partili ile bazı arkadaşlarının parça parça edip neye benzettikleri ortada Türkiye İşçi Partisini. Onun bu sözünü hatırladıkça, şimdi daha iyi anlıyorum ki, Rusyada Stalin'den daha çok, belki de Stalin'in yöresini saran, bu türlü sosyalistlerdi yaratan o şiddet rejimini.

Öteden beri kafamı kurcalayan bu türlü bazı düşüncelerimi kısaca açtım ona.

«Çok haklısınız, dedi. İyi ki söylediniz. Yugoslavyayı az çok tanıdığınıza göre, bizim tutumumuzu daha iyi anlarsınız bu konuşmalarımdan sonra. Kitaplarda ekonomik doktrinler bölüm bölüm anlatılır. Libaralizmi okursunuz, beş on sayfa çevirdiniz mi ardından sosyalizme geçersiniz. Kitapta kapitalist bir düzenden sosyalist bir düzene geçişin çizgileri bellidir. İki sistemin ayrılıkları kesindir. Gelgelelim uygulamada sayfaları çevirir gibi olmuyor bu iş. Bir doktrin kitapta ne olursa olsun, uygulamada, uygulayan toplumun üstüne uydurduğu elbise gibidir. Ancak vücut kusursuzsa güzel durur. Düşünün, yönetimi ele geçirdiğimiz gün biz kaç kişiydik. Yugoslavya halkı kaç kişiydi? Onbeş milyon insan yaşıyordu ülkede. Biz ise en iyimser bir yaklaşımla bir kaç yüz bin kişiydik. Onbeş milyonun kafa yapısı, ruh yapısı şapka değiştirir, elbise değiştirir gibi değiştirilemezdi. Aralarında her yaştan her türlü insan vardı. Tembel, çalışkan, yalancı, dürüst, hırsız, polis, sağlam, kör, topal, dik kafalı, uysal, alkolik, kumarbaz, orospu, ya da hünerli, bilgili, iyi niyetli.. Biz bütün insan sayısının yüzde birine yaklaşan kadromuzla bütün bu insanların mutluluğunu sağlamayı üstümüze aldık. Kaldı ki biz dediğim o dar kadronun yapısı da değişik olgunlukta değişik karakterde kimselerden oluşuyordu. Önce hatalarımız sevaplarımız, güçlü ya da zayıf yanlarımızla hep insan olduğumuzu unutmayalım. Aramızda koltuklanmaktan hoşlananlar vardı. Koltuklanmak

ile kanmayanların paraya, kadına kandıkları oldu. Kafası ruhu her türlü yemlemeye karşı aşılı olanların sayısı eleği salladıkça azalır bir toplumda. İşte bizim işe başladığımız kadroyu elde tutmak, geliştirmek, olgunlaştırmak sonra da genişletmek gibi bir zorunluğumuz, başta gelen bir sorunumuz vardı. Bu kadronun dışında kalan milyonları başkaldırmaya itmeden, kendimize bağlamak gibi bir sorunumuz vardı. Yine düşünün, biz yönetimi ele aldığımız gün, otuz yaşlarını sürenler, şimdi elliilerini sürüyorlar. Yani biz onları o yaşa gelinceye kadar koşullandırılmış katılaşmış kanıları, kafa yapılarıyla devraldık. O dönemin kıralcıları, liberalleri, yine aramızdadırlar bugün. Fakat söyleyecek bir şey bulamıyorlar, susuyorlar. Bu durum bile başarımızı kanıtlar bizim.

Güçlünün yüzüne gülen çok olur. Biz yönetimi ele alınca, bizden olanla olmayanı ayırmak da bir sorun olarak çıktı karşımıza. Bugün de öyle. Ben sizdenim diyen bir adama, hayır değilsin diyemezsiniz açıktan açığa bir ihanetini yakalamadıkça. O her zaman geçmişteki tutumunu haklı çıkartacak bazı özürler bulur size. Daha da olmadı, geçmişte aldandığını, yanlış düşündüğünü söyler..

Sertlik isteyenlere şöyle söyleyin siz: İnsanlar ne taştır ne de tuğla. Ne de izel değnekleri gibi eş boyda eş kalınlıkta tek tornadan çıkmıştır. Alıp üst üste koyup biraz sıva ile istediğiniz yapıyı kuramazsınız bu malzeme ile. İstediğiniz biçimi veremediğiniz kimseleri, taş. gibi, tuğla gibi parça parça etmeye gelince, bunun insancıl bir düşünce olmadığı ortada. Bir yönetimi, özgürlüklerinizi kısıtladığı için yıktıktan sonra siz de onun tuttuğu yolu tutarsanız eski düşmanlarınıza benzemiş olmaz mısınız?

Bakın biz hiç kapamadık sınırlarımızı halkımıza. Açtık. Bıraktık Batı Almanyayı beğenen Batı Almanyaya, Fransayı, İsviçreyi daha başka yerleri beğenenler beğendikleri yerlere gitsinler. Beğendikleri yerde denesinler yaşama şanslarını. İçerde kalıp da söyleneceklerine, bi-

zimle çalışmak isteyenleri zehirleyeceklerine onları özgür bırakmak yolunu seçtik. Gidenler gitti. Kimi yeni rejimi beğenmediği için gitti, kimi salt yabancı yerleri görüp tanımak için. Fakat bir iki yıl geçmeden gidenler kendi gönülleriyle geri döndüler. Bizim sağladığımız yaşama koşullarını gittikleri yerlerden daha iyi buldular.

Yugoslavyanın sayısız sorunları var henüz. Biz her isteyene iş bulmak zorundayız. Resmi kayıtlarımıza göre işsizlik yok görünür ülkede. Oysa gerçekte öyle değildir durum. Henüz yatırımlarımız insan sayımıza rahatça iş sağlayacak düzeye ulaşmadı. Onun içindir ki iş kadrolarını şişirmek zorunda kalıyoruz. Bir kişinin göreceği işi iki üç kişiye gördürüyoruz. Ama bu da geçici bir durum.

Yollarda gördüğünüz o tek tek karpuz satanlar, ortak çiftliklere girmemekte direnen çiftçiler. Hepsine ekebilecekleri kadar toprak verdik. Geçen bir iki yıl karpuz üretimine önem vermemişti ortak çiftlikler. Karpuz pahalı satılmıştı. Bu yıl devletin satış mağazalarında karpuz istemediğiniz kadar. Çok da ucuz. Onların yetiştirdiği karpuzlar ellerinde kalıverdi. Şimdi onlar her geçen yıl ortak çiftliklerde çalışanların yaşama düzeyinin nasıl yükseldiğini gördükçe kendiliğinden gelip topraklarını ortak çiftliklere katmak istiyorlar. Bu bilince ulaşanları biz de onların arasına alıyoruz.

Unutmamak gerekir ki her insan bir kez gelir dünyaya. Dünyaya her gelenin de başkalarına zarar vermeden doğanın kendisine bağışladığı yaşamı yaşamak hakkıdır. Bunun içindir ki kırımdan geçirmek hakkı görmüyoruz kendimizde bize karşı olanları. Sabırla onları yeni yönetime çekmeye çalışıyoruz.

Bakın, yirmi yılı aşkın bir süredir, doğruları anlatıyoruz halka. Sosyal adaletin, emeğin, dayanışmanın, barışın, kardeşliğin propagandasını eğitimini yapıyoruz. Ama yine de abuk sabuk düşünenlerle karşılaşabilirsiniz aramızda. Çıkarcılar, iki yüzlüler, eskiye bağlı kalanlar var. Aptallar budalalar da var elbet. Aptallarla zeki insanlar, güzeller ile çirkinler arasındaki eşitsizliği giderecek ka-

dar adaletli bir yöntem henüz yaratamadı insanlık. Öte yandan eskinin saçma duyguları da kökleşmiştir toplumların kanında. O duyguları, o alışkanlıkları sömürmesini bilen kimselerin var olmasını önlemek de sanıldığı kadar kolay değildir.

Siz şairsiniz, yazarsınız, kolaylıkla anlayacaksınız bizi. Biz çok büyük bir değer veririz sanata. Çünkü önce edebiyatın, edebiyatın yanı sıra öbür sanatların yardımına bağlı görüyoruz asıl yaratmak istediğimiz rejimin kurulmasını. Çünkü sorun önce insan sorunudur. İnsanı insan eden, bencilliğinden uzaklaştıran, insana acımayı sevmeyi öğreten onur duygusunu aşılayan ise sanat kültürü, sanat eğitimidir. Sosyalizm, devlet yönetiminde yararlanılacak bir doktrindir, yöntemdir olsa olsa. O doktrini uygulayacak olanlar ise yöneticisi ile olsun, yönetilenleriyle olsun insanlarıdır bir toplumun. Sonuç olarak doktrinin başarıya ulaşması, uygulayanların insanlıkları, eğitimleriyle doğru orantılıdır. Bakın, az önce bazı çingene çocuklarından söz ettiniz. Ne yapalım ki çingenedirler işte! Yüz yılların kanlarına aşıladığı avarelikleri ile dünyaya gelmişlerdir. Küçük bir aslanı ne kadar evcilleştirebilirseniz, onları da o kadar disiplinli bir yaşama alıştırabilirsiniz. Hiç değilse bir iki kuşak için böyle bu.

Sözlerinin burasında sevdiği yazarlardan, şairlerden söz etti. Çoğu Birleşik Amerikalı yazarları asıllarından okumuştu. Edgar Allan Poe'nun mezarını, yaşadığı evi görmek istemişti Birleşik Amerika Hükümeti'nin çağrılısı olarak Birleşik Devletlere gittiğinde, Goethe'yi, Schiller'i seviyordu. Puşkini seviyordu.. Bütün bu sevgiler mutluluklar getiriyordu ona..

Ayrılmamıza yakın, son söyledikleri şunlar oldu:

«Evet, eskinin kötü kalıtı bir atılımda sökülüp atılamaz kandan. Bizim deneylerimiz bize bunu öğretti. Doğa kanunlarına uyan bir durumdur bu. Örneğin sıtma, verem, ne kadar iyileştirilirse iyileştirilsin, vücut biraz zayıf düşünce yineleyen hastalıklardı eskiden. Şimdi kökten iyileştirilme yolları bulundu bu hastalıkların. Ama örneğin,

çocuklukta geçirilen su çiçeğinin virüsü kanda kalıyor hâlâ; orta yaşlara gelince zona hastalığına neden oluyor. Bunun gibi Mendel kanunlarını bilirsiniz. Bir ya da iki kuşak kaybolduktan sonra üçüncü kuşakta ortaya çıkan renkler, karakter özellikleri var. Darwin kanunlarını da bilirsiniz. İnsanlar, canlılar değişmekle yaşadıkları doğa koşullarına uyan daha gelişmiş biçimler kazanırlar. Toplumların kabuk değiştirmesinde de geçerlidir bu kanunlar. Yeni yarattığımız toplum düzeni içinde değişim yoluyle değişik bir insan yaratılıyor yavaş yavaş. Eski korkularının çoğundan arınmış bir insan bu. O insanın eski tutkularının çoğu da değişiyor bu korkulardan sıyrıldıkça. Aşı üstüne aşı yaptıkça ak yuvarları yiyen mikropların yenilgisini sağlar gibi biz de toplumdaki zararlı ögelerin yok edilmesini sağlamaya çalışıyoruz. Hastayı öldürmek yerine bizim kendimize sabırla seçtiğimiz yol bu. Hastayı iyileştiriyoruz. İsteyen revizyonist diyebilir bize. Ama yirmi yılda az iş yapmadık biz. Önce sosyalizmi güvenle ellerine bırakacağımız sağlıklı ruhlu yeni kuşaklar yetiştirdik. Hepsinden, hepsinden önemlisi, insanın insana kul olmasına, insanın insanı sömürmesine son verdik. Bugün kimse başkasının emeğinden kendine pay çıkararak yaşayamaz Yugoslavyada. Yani sosyalizmin temel ilkesini gerçekleştirdik ülkemizde. Bu kadarı da tarih önünde, gelecek kuşaklar önünde yüzlerimizi ak çıkarır bizim..»

III

O gece geç vakit ayrıldık birbirimizden. Otelimiz pek uzak değildi. Arkadaşımın evinden otele yürüyerek döndük. Vardar Nehri üstünde bol ışıklarla aydınlatılmış bir köprüden geçtik. Yatmadan önce oteldeki odamda pencere önünde bir süre durdum. Üsküpün diri diri yanan ışıklarına baktım. İlerleyen gecenin içinde, sokaklara, Vardar boyuna, binlerce ışıktan kuş inmiş konmuştu sanki. Dostumun ölüsü dağlarda kalan profesörünün dileği gerçekleşmişti. O savaş yıllarında, dağlarda, bir gün geri dön-

mek özlemiyle bakarak düşlediği gibi, Üsküp aydınlık bir kentti artık..

O geceden beri her geçişimde Yugoslavyanın hangi kentinde konaklasam, dağlarda kurulan o düşlerin boşuna gitmediğini düşünürüm. Bir çoklarına inanılmaz gibi görünen o düşleri gerçekleştiren zor yılların o özverili savaşçıları, gözümün daldığı yerde, şimdi buğulanan yüzleriyle o ışıkların arasına karışır, mutlu gülümsemelere dönüşürler..

1978

İNSANLAR KARDEŞTİR

1968 Ağustosunda direksiyon başında uyuyan bir kamyon şoförü az kaldı öbür dünyaya gönderiyordu karımla beni. Ölümden beş parmak farkla kurtulduk. Sabahın yedisine geliyordu. Zagrebe yaklaşıyorduk. Dağılan sis bulutları gelip geçiyordu asfaltın üstünden. Sisten uzun süre saatte 60 km. hızla giden bir kamyonun arkasında kaldık. Üç beş araba bizi kamyonu sollayıp geçti. Yolun sağından soluna akan bir sis bulutu ardından görüşümüz açıldı. Bizi sollayan bir **Mercedes**'in ardından kamyonu solladım. Yeni bir sis bulutu giriverdi yola. Önümdeki **Mercedes** sağa kaçınca, karşımda hayalet gibi farları sönük bir yük kamyonu gördüm. Yol üç arabanın rahatlıkla gelip geçeceği kadar genişti. Solladığımız kamyon korna çalıyordu. Ben çalıyordum. Sis farlarım açıktı. Kamyon oralı değildi. Yolun ortasından üstümüze üstümüze geliyordu. Aramızda üç dört metre bir şey kalmıştı. Karıma «gidiyoruz» dedim. Gözlerimi penaltı atışını bekleyen kaleciler gibi kamyondan ayırmıyordum yine de. Solladığımız kamyonun son bir çare olarak yolun sağına kaydığını gördüm. Sağa kırdım. Sağımızdaki kamyona yanaşabildiğim kadar yanaştım. Karşıdan gelen kamyonu sol omuz başımda gördüğüm sırada araba altımda bir şangırtı ile sarsıldı, olduğu yerde mıhlandı kaldı. Bütün bu anlattıklarım bir iki saniye içinde olup bitti. Belki de o kadar bile sürmedi. Bir saniyenin ne uzun bir zaman birimi olduğunu, ne çok parçalara bölünüp ne çok şey sığabileceğini o gün anladım.

Sol ön cam tuz buz olmuş üstüme dökülmüştü. Kar-

şıdan gelen kamyonun ön çamurluğunun gerisindeki aygıt kutusu, direksiyonu sağa kırınca, dışa dönen sol ön tekerleğin arka bölümünü parçalamış geçmişti. Kamyon ikinci bir gürültü ile arkamızdan sollayan bir kamyonete bindirerek durdu. Yol kapandı. Sağımızdaki kamyonun şoförü, yardımcısı, bize çarpan kamyonun şoförü, kamyonetin şoförü, ben, karım yerlerimizden indik.

Bize çarpan kamyonun şoförünü görünce şaşırdım. Boyu nerdeyse iki metreye yaklaşan esmer bir adamdı. Yüzü bana hiç de yabancı gelmiyordu. Bildim kim olduğunu. Urlada, bir fırın işçisi vardı. Fırının önüne yanaşan kamyonlardan un çuvallarını içeriye çekerken görürdüm. İri yarı, çok kuvvetli fakat aklı beş yaşında bir çocuk gibi kalmış bir adamdı. Sanki oydu karşımdaki. Çalıştığı fırından ayrılmış buralarda kamyon sürücülüğü yapıyordu şimdi. Solladığımız kamyonun orta boylu şoförü azarlıyordu yanımızda onu. Uyuyordun diyordu. Bize çarpınca uyanmış, arkamızdan gelen kamyonete fren yaparak çarpmıştı. Olanları hâlâ anlayamamış gibi dinliyordu kendisini azarlayan şoförü. Bize, tam aklı beş yaşında çocuk kalmış birinin saflığıyle, elinini tersini dikine indirerek, ön çamurlukta, çarptığı yerden beş parmak içerde bir yeri gösteriyor; sonra el işaretleriyle «Buradan çarpsaydım» demek istiyor, karımla beni işaret parmağı orta parmağı ile gösterdikten sonra, yok anlamına iki elini birbirine sürtüp yana açıyor «Kaputt!» diyordu. Yani ikimiz de ölmüştük. Hatırladığım davranışlarıyle şimdi Urladaki aklı az gelişmiş fırın işçisi karşımda olsa, onun gibi davranır.

Kazadan sonra İstanbul plâkalı bir araba durdu yolda. Direksiyondan uzun boylu, mavi gözlü kırk yaşlarında bir adam indi. Bir yardıma gereksinmemiz olup olmadığını sordu. Teşekkür ettik. Polisi beklediğimizi söyledik. Az sonra beni şaşırtan bir şey oldu. Mavi trafik arabasıyla iki trafik polisi geldi. Biri, direksiyondan ineni, hık demiş, kazadan sonra bize bir yardıma gereksinmemiz olup olmadığını soran İstanbulluya benziyordu. Sanki bizi gördükten sonra gitmiş, üniformasını giymiş, trafik arabasıyla geri dönmüştü.

O günlerde beni şaşırtan bu benzerlikler birbirini izledi. Arabanın onarımı için bir hafta Zagrep'te kaldık. Daha önceki yolculuklarımızda iki kez birer gece kalmıştık Zagrep'te. İkimizin de sevdiğimiz bir kentti. Eski Avrupa, Avusturya Macaristan imparatorluğu döneminden kalma bir servet birikimi, büyük sağlam yapıları, geniş alanları ile Zagrepte başlar. Halkı uygardır. Viyanalılar gibi inceliği, ince görünmeyi sever.

Zagrepte en çok Ilıca caddesinde dolaşmayı, Devrim alanındaki kaldırım kahvelerinde oturmayı severdik. Ilıca Caddesi üstündeki eski hanların avlularında, cadde üstünde bir yığın lokanta vardır. Çok lezzetli razniçi (şiş kebap) ile çebap çiçi (şiş köfte) yaparlar. Hemen herkes gibi biz de her öğün kırmızı şarapla, soğanlı domates salatası bir de ya razniçi ya da çebap çiçi yerdik.

İlk gece eski bir yapının avlusundaki bir lokantada yiyorduk yemeğimizi. Az ötede bir masada, arkası bana dönük bir delikanlı ile bir genç kız vardı. Herkes gibi alçak sesle konuşuyorlar, şaraplarını içerek ızkara etleriyle salatalarını yiyorlardı. Delikanlı omuzları, sırtı, arkadan görünen başı, saçları ile o kadar benziyordu ki kardeşime! Yüzünün bir bölümünü yandan görüyordum. Allahım, oydu, kardeşim. O kadar çok, o kadar çok benziyordu ki!.

Karıma:

— Bizim Aydın! dedim..

Karım da bakınca şaşırdı:

— Ne işi var Aydının burada?

Evet, İzmrideydi o. Yolculuğa çıkmaya niyeti yoktu. Karşısındaki kız da karısı değildi. Biliyordum İzmirden ayrılamayacağını o ara. Ama yine de o kadar çok benziyordu ki! Merakla başını döndürmesini, yüzünü tam görebileceğim zamanı bekledim. Sonunda hesap istedi. Genç kızla birlikte kalktılar. Daha çok şaşırdım. Bütünüyle daha çok benziyordu Aydına. Bir sevinç sardı içimi. Aydın, diye seslenecektim neredeyse. Delikanlı yürüyünceye kadar sürdü bu sevincim. Yürüyüşü değişikti.

Ertesi gün Ilıca caddesinde karşıdan gelen bir genci karımla Haldun Dormen sandık. Gece, tramvayla otelimize dönerken tramvayda gördüğümüz bir kadın, o yıllarda komşumuz olan bir öğretmene benziyordu..

Zagrepte kaldığımız bir hafta boyunca, bizi şaşırtan bu karşılaşmalar sürdü durdu. Sonunda neredeyse bir oyun oldu karımla aramızda. Her gün kadın ya da erkek tanıdıklarımızın iki üç benzeri ile karşılaşıyorduk. Futbolcu Metinin, Kaleci Alinin, Devlet Tiyatrosundan Halûk Kurdoğlunun, Ahsen Göze'nin, daha kimlerin kimlerin benzerlerini gördük Zagrep'te. Bazen o kadar, kararsızlık içinde kalıyorduk ki, durup üç beş kez baktıktan sonra kendileri olmadıklarını anlıyorduk tanıdıklarımızın.

Sonunda Zagrep'ten ayrılırken benzin aldığımız istasyonda benzin veren işçiyi, İstanbulda evimize her gün süt getiren Dursuna benzettik ikimiz de.

— İnsanlar kardeştir derler ya, galiba doğru, dedim karıma..

1978

GEYİK ÇIKAR

1964 Aralık ayı ortasında arabayla İstanbuldan Parise gidiyorduk. Deneysizdim. İlk kez bu kadar uzun bir yolda araba sürecektim. Üstelik hep yumuşak iklimlerde araba kullanmıştım. Yollarda don nedir bilmiyordum. Ağır denilebilecek bir sisle, karla, sağnakla karşılaşmamıştım. Bilgisizliğin verdiği cesaretle iş gören tehlikelerden habersiz oluyor. Bu yüzden ben de o yolculuğun ilk iki gününde karşılaştığım tehlikeleri ağır korkularla ödedim.

İstanbuldan yola çıkmakta gecikmiştik. Öğleden sonra dörtte Fillbeyi geçerken hava kararıyordu. Pazarcık'a yaklaşırken gece ile birlikte sis indirdi. İhtiman'a geldiğimizde sisten arabanın burnunun ucu görünmüyordu. Saat altıya yaklaşıyordu. Geceyi Sofyada geçirmek zorundaydık otel bulabilmek için. Daha önümüzde 45 km. vardı. Adım adım el yordamıyle sürüyor gibiydim arabayı. Direksiyonun üstünden cama eğilmiş bir yandan yolu görmeye çalışıyor, bir yandan lâstikleri dinliyordum. Küçük parke taşlarıyle döşenmişti yolun o bölümü. Araba parke taşlarından biraz dışarıya çıkacak olsa lâstiklerin sesi değişiyor, ya da yol kıyısındaki ağaçların dalları uzuyordu önümüze. Direksiyonu yola kırıyordum. Iskra nehrinin kıyılarında düze inince sis hafifledi. Uzaklardan Sofyanın ışıkları göründü. Saat sekize geliyordu neredeyse. İhtimanda o koyu sise yakalandıktan sonra Iskra nehri kıyılarına kadar olan 45 km. lik yolu, türlü korkularla iki saatte alabilmiştik.

Sofyada kış vardı. Ertesi sabah hava saat dokuza doğru aydınlanabildi. Balkan otelinden ayrılmadan önce, bir parmak kalınlığında buz tutan arabanın ön camını, otelden sıcak su alarak yıkamak zorunda kalmıştım. Yolda don vardı. İnce, kâğıt gibi, saydam bir buz tabakası tutmuştu parke taşlarının üstü. Frene dokunulmuyordu. Değecek olsam, araba dört lâstiği üstünde paten yapmağa başlıyordu. Nişe kadar 155 Kilometrelik inişli yokuşlu yolu, frensiz, yine türlü korkularla beş saatte aldık. Gecenin bizi nerede, hangi koşullarla yakalayacağını kestiremediğimiz için o günkü yolculuğu Nişte bıraktık.

Ertesi gün Nişten ayrılırken hava açıktı, ılımaya yüz tutmuştu. Nişin çıkışındaki istasyondan benzin alırken ısının artı 4 derece olduğunu gördüm. Doğa bize vereceği dersi vermiş bağışlanmıştık.

Otobandaydık artık. Yolun iki yanında o güne kadar hiç görmediğimiz yoğunlukta yeşil kırlar, bakımlı topraklar uzanıyordu. O yeşil kırlar arasına, ak pak alnaçlı kırmızı kiremitli yüksek evleri, sivri kuleli kiliseleriyle büyüklü küçüklü köyler kasabalar serpiştirilmişti. Korkularımız sevince dönüşüyordu yol ilerledikçe. Paraçin'i geçerken, karım, ne kadar güzel, ne kadar güzel! diye bütün yapıları bir gün önce tamamlanmış gibi yep yeni, güneşin altında parıldayan kasabayı gösteriyordu bana..

Belgrat'ı karşıdan günlük güneşlik gördük. Köprüyü geçerken Sava nehrinin suları güneşle doluydu. Zagrep yoluna çıkınca sevincimiz daha da arttı. Sık sık kavak, gürgen ormanları arasına dalıyordu yol. Karım ilk kez karşılaştığımız bir trafik işaretini gösterdi yolun sağında. Kırmızı çizgilerin çerçevelediği üçgenin beyazında, sağdan sola koşan, dörtnala kalkmış bir geyik vardı. DİKKAT: GEYİK ÇIKAR demekti bu.

Öyle sevinliyordu ki iki yanımızdaki yeşil ormanların derinlerine baktıkça:

— Sahiden çıkar mı dersin?

— Belki..

Yine ormanların derinlerini araştırıyordu bakışları. Az sonra, birden meraklanıyordu:

— Dikkatli ol, geyiği ezme..

Yine geyiği aranıyordu ormanların derinlerinde.

Ormanların gür yerlerinde sık sık bir kez daha karşılaşıyorduk o trafik işaretiyle. Karım:

— Geyik çıkar! diye yineliyordu yüksek sesle.

Güneş cömertti. Ağaçların iyice seyrekleşen yapraklarından diplerine sızıyor, kayakların ak gövdelerini ışıtıyordu. Gözlerimiz geyikteydi. Kuru badem rengi derisi güzel siyah gözleri, yumuşak ağzı, ince uzun bacakları, dal dal boynuzlarıyla, ağaçların gövdelerine dolanan türlü sarmaşıklar, körpe fidanlarla dolu ormanın gerilerinden dört nala çıkıp gelecek diye bekliyorduk. Ya da ormanın kıyısında bir açıklıkta eğilmiş otlarken motör sesini duyunca başını doğrultacak, kulak verecek, yola bakarak bizi görecek, dörtnala derinlerine kaçacaktı ormanın. Belki de yolun üstünde kala kalacaktı bizi görünce, şaşkın, bacakları titreyerek.. Birden fren yaptığımı görür gibi oluyordum. Don çözülmüştü yollarda. Geyiğin bir kaç adım ötesinde duruyordu araba. Geyik, gözleri bizde bekliyor, korkusu geçiyor, ormana dalıp kaçıyordu. Bakışlarının sıcaklığı ile içimin ısındığını duyuyordum.

Zagrebe kadar her işaret levhasından sonra beklediğimiz geyiği. Çıkmadı. Zagrebe girerken aldatılmış gibiydik. Gece, otelde yastığa başımı koyduğum zaman gözkapaklarım ormanların yeşilleri ile doluydu. Bir geyik o yeşilliklerde koşuyor koşuyor koşuyordu...

1978

DEĞİŞMEYEN BİR YÜZ

Sosyalist bir ülkede bir gün sabahtan öğleye kadar devrim müzesini gezdim. Müze, yüz yıllık bir dönem içinde, bağımsızlık, sosyalizm için savaşan, her kuşaktan devrimcilerin anı eşyaları, fotoğraflarıyle doluydu: Gizli çalışan bir baskı makinesi, gizli çıkarılan ilk gazetelerin camlı çerçeveli sayıları, türlü silâhlar, kimlik kartları, pasaportlar, mektuplar, ana, sevgili, çocuk fotoğrafları ilişik yıpranmış para cüzdanları, pipolar, kitaplar, kasketler, kanlı ceketler..

Ben bir yabancıydım. Bir ikisinin dışında bütün bu eşyalara el değenler isimsizdiler benim için. Bu hapisanelerden, sürgünlerden yazılmış mektuplar, mahzenlerde gizli çıkarılan küçük boy gazeteler, düzme kimlik kartları, pasaportlar, dağlarda kullanılan silâhlar, dünyanın her köşesinde sürüp giden bir savaşa onların da katıldıklarını kanıtlıyordu sadece bana. Yazgılarının, alın yazgılarının dünyanın her yanında kendileri gibi savaşanlarla ortak olduğunu düşündürüyordu. Tümünü sessizce görüp geçtim.

Fotoğrafların sıralandığı bölümde değişik yüzler vardı artık karşımda: İlk toplantılar, açılan bayraklar altında yürüyüşler, ayaklanmalar, hapisane avlularında on beş yirmi kişilik topluluklar.. Sinemanın, bir romanın uyandırabileceği ilgiyle duruyordum her fotoğrafın önünde. Yabancı da olsa, her insanın yüzünde, anlamıyla size az çok tanıdık gelen bir yakınlık vardır. İnsan insandır yine. Baskı makinesi, tabanca, ceket, kasket değildir. Değişik bir şeyler söyler size. Bu duyguyla gömüldükleri sessiz-

liğin altında saklı öykülerini çözmeye çalışıyordum fotoğraflarda gördüğüm yüzlerin. Çıplak hapisane avluları, izbeler, yoksul kasaba alanlarının ardından birden güzelleşti fotoğraflardaki görüntüler. Yüksek çam ağaçları dolduruyordu artık ilk fotoğraflarda boş kalan beyazlıkları. Nazilerin yurdlarını ele geçirmesine karşı ayaklanan, dağa çıkan partizanlar, yurtseverler, güneşliksiz küçük kepleri, er kaputları, postalları, dolakları ile dağıldıkları çamlar arasında durmuş, müzenin koridorlarında dolaşanlara bakıyorlardı sanki. Ülkenin şimdiki başbakanını ilk görüşte tanıdım aralarında. Otuzlarında genç bir adamdı henüz. Fotoğrafların altındaki tarihleri okudum: 1943. Daha sonra, otuzunun ilk yıllarını süren genç adamın kimliğini, kişiliğini doğru tanımama yardımcı olacak kanıtlar gibi bakmaya başladım fotoğraflara.

Orta boylu yuvarlak yüzlüydü. Ova açıklığında, girintisiz çıkıntısız, kim olduğunu, ne olduğunu saklamayan, saklamayı da gereksiz görmeyen bir yüz. Sade, olduğu gibi görünmekten hoşlanan bir adamın yüzü. Umut, iyimserlik ilk çıkardığım anlamlardı yüzünün az sayıda çizgilerinden. Doğru bildiği bir davası olan insanlardandı o. Bu doğru, durulmuş, arınmış, iki kez iki dört eder gibilerden sağlamlaşarak yer etmişti kafasında, yüreğinde. Hiç bir kuşkuya kapılmadan bu davanın gerçekleşmesi için yıllarca sabırla bekleyebilir, dağlarda kalacaksa daha yıllarca kalabilirdi. Öyle ki aralarından biri «Daha ne kadar böyle evsiz yurtsuz haydut yaşamı yaşayacağız?» diye soramazdı ona. Yarınların sonu yoktu onun için. Ne telâş ne de acelecilik vardı tutumunda. Kendisine saçma gelecek böyle bir soruya verilecek tek karşılığı «Ne kadar gerekirse..» olabilirdi ancak.

Her inanan, acı çeken insan gibi, üzgün, kahırlıydı yüzü. Gülümsemiyordu hiç bir fotoğrafında. İnce dudakları hep gergin, kaşları hep hafif çatık bile kalsa, yine de gülen bir yanı vardı yüzünün. Pırıltılı gözlerinden, biraz meydan okuyan pervasız duruşundan yayılan bu gülüş, duygulu olduğu ölçüde neşeli, şakadan hoşlanan, alaycı

bir yaradılışı olduğunu açığa vuruyordu.

Daha bir gece önce televizyonda gördüğüm başbakandan yirmi beş yaş gençti o yıllarda. Bıyıksızdı yine. Ne ünlü sosyalist liderlere ne de babacan halk adamlarına benzemeye özeniyordu. Ama başkalarına benzemeye çalışmasa da, başkaları ile arasındaki yakınlığı sezebiliyordunuz. Kişiliğiyle halktan görünüyor, duruşu, uzak, yabancı kalmıyordu size.

Doğrusunu öğrenmiş olmasam o fotoğrafın iç savaş yıllarında Kuzey İspanya dağlarında çekildiğine inandırabilirlerdi beni. Yüzü öylesine kardeş benzerliğindeydi İspanyol Cumhuriyetçileriyle. Az önce gördüğüm hapisane avlularında toplu çekilmiş fotoğraflardaki insanlar arasına da rahatça katabilirdiniz onu. Hemen onlardan biri olacak, onlara benzeyecekti. Gerçekte ne kadar kendisinin olursa olsun, kendisi olmaktan önce, çağımızın o keskin ikili savaşında, neden, kimden yana olduğunu görür görmez tanıyacağınız bir insanın yüzüydü bu yüz.

Tümü Birinci Dünya Savaşından önce dünyaya gelmiş, daha ilk gençlik yıllarında safını seçmiş, inançlarına bir daha kopmamacasına bağlanmış bir kuşağın çocuklarıdır onlar. Aralarından yetişen şairler hep iyimserdiler. Gelecek güzel günlerin türkülerini söylerler. Haksızlıkların, eşitsizliklerin bir gün mutlaka sona ereceğini yinelerler umutlu bir hüzünle. Çevrelerinde gördükleri bütün kötülüklerin geçici olduğuna, insanın kusurlarından arınabileceğine, cennet bir dünya kurabileceklerine inanmışlardır hep birden. Bekledikleri günler gelmiş, iş başında bulmuşlardır kendilerini bazı ülkelerde. Ama diledikleri, gönüllerinde yatan dünyayı kurabilmeleri, ilk gençlik düşlerinde umdukları kolaylık, umdukları biçimiyle gerçekleşememiştir. Türlü direnişler, insan yüreğinin karanlıklarını zararlı otlar gibi sarmış geçmişin kötü mirası, zayıf ülkü arkadaşlarını uyuşturan rahatlıklar, alışkanlıklar, gerçekleştirilecek işlere gerekli sürenin uzunluğu; hapislerde yatmak, işkencelere katlanmak, dağlarda, vurulup ölmekten daha güç, daha uzun, bir savaşa itmiş, yenilmesi

daha zor düşmanlarla karşı karşıya bırakmıştır onları. Yüzlerine, acılı biraz da yorgun bir görünüş veren yeni çizgiler eklemiştir.

O gece yemekli bir toplantıda gördüm başbakanı. Tanıştırıldım. Elimi sıktı. Sorularını karşıladım. Güç kuvvet sahibi bir insandı şimdi. Ama güç kuvvet, hiç de eski benliğinden uzaklaştırmış, değiştirmiş görünmüyordu onu. Yakından gördüğüm yüzü, sadece biraz yaşlanmış olarak, o sabah Devrim Müzesinde gördüğüm yirmi beş yıl önceki fotoğraflarındaki yüzdü. Eskisi gibi gösterişten uzak bir insandı yine. Ülkesinde dokunmuş, pek iyi cins sayılmayacak gri bir kumaştan günlük bir elbise vardı sırtında. Gömleği kravatı ülkesinin sokaklarında dolaşan her erkeğin giydiği, taktığı gömlekler, kravatlardandı. Dağlardaki o kaputlu, dolaklı savaşçı, bir kaç günlüğüne kente inecek olsa ancak onun gibi giyinirdi.

Dudakları gülmüyordu yine. Gözlerinden yayılan o gülüş derin acılarla karışıktı şimdi. Ülkesinde olumlu işler gerçekleştirdiğini görmüştüm. Bu başarılarının sevincini sürdürmesine sıra kalmadan, neler olduğunu açıkça bilmediğim hiç bir zaman da bilemiyeceğim, kendisi için güç, üzücü kararlar almak zorunda kaldığı belliydi. Halâ yarınların ardındaydı o. Gerçekleştiremediğini bildiği işler için, sabırlı, kararlıydı yine. Bir dönemde dağlardaki o acelesiz tutumuyla, giriştiği savaşları kazanıncaya dek bekleyebilirdi. İlk gençlik inançlarından ayrıldığını, uzaklaştığını gösteren en küçük bir değişiklik yoktu yüzünde. Halâ kendi kuşağının geleceğe umutlarla bağlanmış, inançlı, kahırlı insanlarının yüzüydü gördüğüm yüzü.

Dünyanın dört bir köşesinde, her biri kendi gücüyle, daha güzel bir dünya kurmaya çalışan, saygınlıkla andığım, yüzleri belliğimde yer etmiş daha nice insan yüzü arasına karıştı, ülkesinin bir numaralı güçlü adamı olmanın değiştiremediği yüzüyle o gece başbakan.

1971

ŞARKILI GECELER

Pliska otelinin beşinci katındaki odam, geceyarısına doğru döndüğüm zaman, kireçle karışık boya, sıcak yün kokuyordu. Akşamdan kapalı bıraktığım pencereleri açtım. Mayıs gecelerinde Sofya'yı saran, gül, yaprak kokularıyla yüklü bir hava doldu içeriye. Saatin ilerlediğini unutarak bir süre pencerenin önünde kaldım. İnsanı dışarıya, sokaklarda başıboş dolaşmaya çağıran o diriltici havayı soluyarak, geniş gül tarhları sık ağaçlarıyla Sofya'nın merkezine doğru uzayan Lenin Bulvarını, kentin ışıklarını seyrettim. Odam serinler gibi oldu. Pencerelerden birini aralık bırakarak, soyunup yattım.

Sofya'ya o gün gelmiştim. Yorgundum. Hemen dalmak üzereydim ki koro halinde söylenen bir şarkının uğultusu ile uykum dağıldı. Kulak verdim. Bir halk türküsüydü söylenen. Açık pencereden geliyordu. Saate baktım: Yarımı geçiyordu. Sofya'nın gecenin bu saatlerine kadar eğlenen bir kent olduğunu bilmiyordum doğrusu. Merakla yataktan kalktım. Pencereden uzanıp sağı solu dinledim, türkünün nereden geldiğini bir türlü açık açık kestiremedim.

Kalabalık olmalıydılar. Sesleri genç, neşeliydi. Anlaşmış, düzenli bir uyumla söylüyorlardı. Havada duyulan, daha derinden koklamak istediğiniz zaman kaybolan gül kokuları gibi türkü bazan çok yakından geliyor, bazan alçalıp uzaklaşıyor, nerede kimlerin söylediğini ele vermiyordu.

Penceremi sıkı sıkıya kapadım. Perdeleri çektim. Yatağıma döndüm. Hafiften de olsa hâlâ duyuluyordu tür-

kü. Derken bitti. Alkışlar, kahkahalar, çağrışmalar duydum. Ardından daha kıvrak bir türküye başladılar. Onlar böyle alkışlar, kahkahalar arasında türküden türküye geçerlerken, merakımı yenemeyişimin iç sıkıntısıyla, yastığı başımın yöresinde ikiye katlayıp kulaklarımın üstüne bastırdım, uyudum.

Sabah kalktığımda saat altıya geliyordu. Yine de uykumu almıştım. Traş oldum, yıkandım, giyindim. Odamda yapacak başka işim kalmadı. Kahvaltı salonu henüz kapalıydı. Otelin giriş salonuna indim. Danışmadaki genç kız erkenciliğime şaşmış görünüyordu. Selâmlaşır selâmlaşmaz kendisine geceki türkülerin nerede söylendiğini sordum.

Anlayamadı birden :

— Gece türküler mi? Ne türküsü?

— Gece yarısından sonra türküler duyuluyordu..

— Kim söylüyordu?

— Siz bilmezseniz ben nereden bileyim?

Toparlanarak gülümsedi:

— Hah, evet; Otelin yemek salonunda..

Bu kez şaşıran bendim:

— Nasıl? Otelin yemek salonunda mı?

— Evet. Toplantı vardı, Liseyi bitirenlerin toplantısı..

Sanki onu dinlemiyorum da, dün geceki gibi penceremin önünde durmuş türkülerin nereden geldiğini kestirmeye çalışıyordum halâ:

— Demek oteldeydi...

Birden kaygılandı:

— Rahatsız mı oldunuz yoksa?

Yanlış anlamasından korktum:

— Yoo, sadece merak etmiştim de..

— Ne de olsa hakları! Ömründe bir kez liseyi bitirir insan. Biz hoş karşılarız eğlenmelerini..

Bakışlarında kendisinin de zamanında o eğlentilere katıldığını belirten parıltılar yansıyordu bunları söylerken. Otelin danışma bürosunda çalışıyor, bir yandan da, üni-

versiteye gidiyordu şimdi. Önünde bütün gece, işten vakit buldukça okuduğu kalın bir cilt ekonomi tarihi açık duruyordu. Benimle konuşurken, ince bilekli, biçimli, güzel ellerini kitabın açık duran sayfaları üstüne bırakmıştı.

Gülerek:

— Tabiî hakları, dedim. Elbet hoş karşılamak gerekir.

O gece de gece yarısına doğru döndüm odama. Pencereler açıktı. Bahar kokuyor, rüzgârın taşıdığı şarkılar türküler dolaşıyordu havada. Penceremin önünde bir süre kaldım, kulak verdim. Dün geceki sesler, türküler geliyordu uzaklardan. Keyfim yerindeydi. Hak verdim böyle candan gönülden eğlencelerini sürdürmelerine. Ne de olsa şu liseden kurtulmanın sıkıntısını pek öyle bir gecede yüreğinden söküp atamaz insan. Bizim liseyi bitirdiğimiz yıllarda bu türlü eğlentiler düzenlemediklerinden olacak, ben halâ karabasanlı rüyalarımda sınava girdiğimi görür, ağzım dilim tutulmuş terleyerek uyanırım. İyisi mi varsın eğlensinler, dedim, gelen sesleri ninni gibi dinleyerek uyudum.

Ertesi sabah, geceki türkülerin Pliska'dan az ilerde bir otelden geldiğini öğrendim danışmaki genç kızdan.

Ağırbaşlılığım tuttu:

— Bu yaşta böyle üstüste her gece eğlenmeleri doğru mu? Dedim.

Saklayamadığı bir gururla süzdü beni:

— Sofya'da tek lise yok ki! Dün gece eğlenen bir başka liseydi...

Genç kız, o lisenin adını da söyledi bana. Ama ben şimdi doğru ansıyacağımı sanmıyorum o adı. Zaten doğru ansımamın da pek önemi yok. Önemli olan, ne bir ne iki, genç kızın gururlanmakta haklı olduğu kadar çoktu Sofya'daki liselerin sayısı. O gidişimde Sofya'da dokuz gece kaldım. Dokuz gece içinde ay büyüdü. Havalar iyice ısındı. Her gece, geç saatlerde Pliska'yı dönerken, yolumun üstündeki büyük otellerden birinden, şarkıları, türküleri, kahkahaları geliyordu liselilerin. Bazan açık

renk mavi tuvaletleri, koyu renk elbiseleriyle kız erkek, otellerin bahçelerine, kaldırımlarına taştıklarını, bitmez tükenmez konuşmalara daldıklarını; bazan da salonlarda alı al moru mor kesilinceye kadar birbirlerinin kollarında dans ettiklerini gördüm onların.

Onuncu gece belki de Sofya'daki bütün liseler henüz tamamlamamışlardı eğlentilerini. Ama ben Varna'da **Zlatni Plassatsi'de** eski bir su değirmeninden bozma çok hoş bir kır lokantasındaydım. Bir masaya oturduklarımla çok çabuk kaynaştık. Neşeyle yedik içtik.

Denizi, kınalı kumsalı, kıyıyı uzaktan kuşatan tepelerinin kumsala kadar uzanan korularla kaplı etekleriyle Zlatni Plassatsi'ye Mayıs ile ay ışığı daha çok yakışıyordu Sofya'dan. Bütün kıyı yazlık giysisiyle dolaşan Kuzey Avrupalı turistlerle doluydu.

Gece yarısına doğru otelime dönerken, az yukarda, pırıl pırıl aydınlatılmış bir otelden türküler geliyordu yine. İri, kocamış ağaçların gölgelediği yolda, ay ışığı altında yürürken, bir an anlar gibi oldum duyduğum türkülerin sözlerini. Besbelli sevdalı bir yürek, mutluluk özlemiyle kırlara çiçeklere sesleniyor, sevmeye sevilmeye çağırıyordu yaşayanları. Birden o türkülerin geldiği yere doğru akıp gidebilsem gençliğime dönebileceğimi sandım.

Otele gelinceye kadar yolumun üstünde sık sık sarmaş dolaş çiftlerle karşılaştım. Otelin önünde, park yerinde, bir otomobilin yanında, ayakta konuşmaya dalmış genç bir çift vardı. Kadını tanır gibi oldum. Akşam üstü otelin girişinde karşılaştığımızı ansıdım.

Hiç uykum yoktu. Otelde, odamın balkonuna çıkıp oturdum. Önümde ağaçların uç yaprakları, aşağıda kumsal, deniz, ay ışıkları içindeydi. Otelin hemen önünden aşağıya, kıyıya inen merdivenlerden çiftler dönüyorlardı. Park yerinde, otomobilin yanındaki kadınla erkek bir türlü ayrılamıyorlardı birbirinden. Daha uzun bir süre konuştular, sonunda ikisi birden otomobile binip gittiler.

Merdivenlerde küçük bir grup göründü. Onyedi onsekiz yaşlarında canlı kanlı bir Alman kızı, ayakkabılarını

eline almış, durmadan gülüyor, yanındaki üç delikanlıdan bir birinin bir ötekinin koluna giriyor, hangisini seçeceğine karar veremiyerek üçünün de gönlünü etmeye çalışıyordu.

Saat ilerledi. Gelen giden seyrekleşti. Uzaklardan gelen müzik sesi, şarkılar, türküler hafifledi. Gecenin içinde uzun ince bir kuş sesi duydum. Bülbüldü..

Ertesi gün, öğleden sonra otelin barında oturuyordum. Kızgın bir el salonun kapısını açtı. Dönüp baktım, kapının boşluğu içinde, çatacak birini arayan öfkeli bir kadınla yüz çizgileri kısılmış bir erkek, onların yanında ne yapacağını şaşırmış görünen bir polis gördüm. Kadın kabarmış bir kuluçka gibi salonun dört bir köşesini gözden geçirdi. Barmene bir şeyler sordu. Barmen, ne diyeceğini, ne karşılık vereceğini kestiremiyerek, omuzlarını kıstı, ellerini çaresizlikle iki yana çatı, dudaklarını büzüp kaşlarını kaldırdı. «İvka, İvka» diye bir isim geçiyordu sözleri arasında kadının..

Kadın ile yanındakiler salona ümitsizce bir daha göz atıp, çekip gittiler.

— Neydi aradıkları? dedim, yerine dönen barmene.

— Kızını arıyor.

— Ne olmuş kızına?

— Dün gece liselilerin toplantısındaymış, halâ eve dönmemiş... Sabahtan beri bütün otelleri arıyormuş kadın.

— Olur böyle şeyler.. dedi yanımda oturan orta yaşlı adam. Ne kadına acıyabiliyordum, ne de İvka'yı suçlu görüyordum kendi payıma.

— Evet, olur... diye yineledim.

Aylardan mayıssa, ay varsa, geceler şarkılarla dolar taşar, hava gül çimen kokar, bülbüller öterse, aşkla ısınmış bir yatakta uyuyup kalan, eve dönmeyi unutan bir genç kızı kim suçlu tutabilir?

1971

ÇARMIHINI YÜKLENEN

Henüz otuzüç yaşındayken Nazilerin kurşuna dizdiği bir şairin oturduğu sokaktaydık. Savaştan sonra iş başına gelen sosyalist yönetim müzeye çevirmişti şairin oturduğu daireyi. Müzeyi gezmeye gidiyorduk.

Sert geçen kışlar alnaçlarını linyit dumanlarıyla karartmış birbirine benzetip birbirinden ayrılmaz duruma getirmişti sokağın bütün evlerini. Sokak kapısından içeriye girerken, neden bilmem, yanlış bir yere gelmişiz gibi bir duygu vardı içimde.

Çıplaklığı loşluğu ile iç kapayan bir apartman boşluğundan kararmış bir beton merdiveni çıktık. Birinci katın daha da loşlaşan sahanlığında durduk. Eski apartmanların kalın doğramalı, iri topuzlu kapılarından biri vardı önümüzde. Rehberim kapının zilini çaldı.

Hâlâ yanlış bir yere gelmişiz duygusundaydım. Ölümünden yirmibeş yıl sonra bile o kadar çok geçiyordu ki adı, kurşuna dizilen bir şairi değil, yaşayan bir şairi görmeye gidiyoruz sanıyordum. Bu duygu ile şairin kendisinin gelip kapıyı açmasını bekledim.

Orta yaşlı bir kadın bizi içeriye aldı. Şairin oturma odasına girdik. Bizden önce gelmiş iki Mogol yazarıyla rehberleri vardı odada. Az sonra genç denilebilecek bir kadınla, üniversiteli bir delikanlı geldiler. Tanıştırıldık. Şairin duluydu gelen kadın.

Bakışlarım odanın içinde dolanıp duruyor, kimseyle ilgilenemiyor, konuşmaya giremiyordum bir türlü.

Kasabadan kasabaya taşınmaktan doğru dürüst eşya edinememiş küçük bir memur ailesinin evi gibi döşen-

mişti oda. Pamuklu bir kumaştan saçaklı örtüsüyle ucuzundan dörtgen bir masa, küçük bir yazı makinesi, bir iki iskemle, köşede bir sehpa üstünde radyo. Masanın yanında duvara dayalı, hem yatak, hem kanepe olarak kullanılan üstü battaniye ile örtülü divan. Ülkesinin kilimleri ile kaplanmış iki yastık. Pencerede işlemeli patiska perdeler. Duvarlarda şairin dostu ressamların hediye ettiği besbelli desenler, guaşlar. Küçük bir kitaplıkta yıpranmış kitaplar.

Canlı, güleç bir kadındı şairin eşi. Gelişimize sevinmiş görünüyordu. «Daha gelecekler var» diyordu. «Uygun görürseniz onları bekleyelim, sonra hep birlikte evi dolaşırız.» Bizimle konuşurken hep merdivenleri dinliyor, dikkatinin arttığı sıralarda kısa duraklamalarla kesilen gülüşleri, kimsenin gelmediğini anlamasından sonra tamamlanıyordu. Elleri hiç boş durmuyor, ya masa örtüsünü, ya bir cigara tablasını, ya sveterini düzeltiyordu. Böylelikle daha açık ortaya çıkıyordu sabırsızlığı.

Divanın yanında küçük bir sehpa üstünde şairin kendi kitapları vardı. Karıştırmak istedim. Şairin eşi hemen bilgi verdi: Tek şiir kitabı yayımlamıştı kocası. Gördüklerim otuzu aşkın dile çevrilen kitabının bazı dillerdeki baskılarıydı. Aralarından Türkçesini buldu, bana uzattı. Bir iki şiiri hemen okudum. Yüzyılımızın ilk yarısının duyarlığı, konuları ile yazılmış şiirlerdi: Motor uğultuları, fabrika bacalarının izdüşümü, yoksul balıkçılar, özgürlük için savaşan şairlere övgüler, İspanyol Cumhuriyetçilerine duyulan sevgi, gelecek güzel günler ile ilgili umutlar, düşler..

Çeviriler başarılı sayılmazdı. Bu durumlarıyla şiir olmaktan uzaktı okuduklarım. Şairin eşi, yanıbaşımda durmuş, âdeta soluğunu keserek, ne düşündüğümü söylememi bekliyordu.

«Güzel» dedim.

Sevindi, hayranlıkla gülümsedi. Beraber yaşadıkları yıllarda, o şiirleri şairden ilk dinlediği günlerden yerleşmiş kalmış, eski bir hayranlık, âşık bir kadının gülümsemesiydi yüzünde gördüğüm..

Anlatmaya başladı sabırsızlığını yenemiyerek:

«Bu masada yazardı.. Yemek masamızda. Yazı makinesi işte şu. Yazı makinesi ile yazardı şiirlerini. Zaten her makineyi severdi. Fabrika bacaları ile güzelleştiğini söylerdi kentlerin. Yirminci yüzyılın insanıydı..»

Masanın başından ayrılıp pencereye doğru yürüdü:

«Bu pencereden görürdüm akşamları fabrika dönüşü eve gelişini. Ağırdı işi. Ama işini severdi. Yorgunluğunu anlardım. Ama o yakınmaz, yorgun görünmesini sevmezdi. Proleterdi o. Bütün emekçiler gibi yorularak hayatını kazanmaktan rahatlık duyardı.. İyimserlikle gülümserdi sokaktan. Daima da iyimserdi...»

Kadının anlattıkça sesi değişiyor, kuru bir ton alıyordu. Rehberim Türkçeye, öbür rehber Mogol'lara çeviriyordu dediklerini.

«Çoğu akşamlar bir iki arkadaşı ile gelirdi eve. Yalnız da dönse, geceleri arkadaşları eksik olmazdı evimizden. Partizan arkadaşları bizde saklanırlardı. Bu masanın başında otururlar, geç saatlere kadar konuşurlardı. Konuları sosyalizm, Nazilere karşı girişilen savaştı. Bu radyodan geç saatlere kadar Doğu Cephesinin bildirilerini dinlerlerdi. Nazîler her yerde ilerliyorlardı o yıllarda. Ama onlar biliyorlardı faşistleri bekleyen yenilginin yaklaştığını..»

Koridorda, oturduğumuz yerden görünen bir merdiveni gösterdi kadın. Tavanda açılan küçük bir dörtgene ulaşıyordu merdivenin ucu.

«Silâhları, patlayıcı maddeleri tavan arasında saklardı. Polisin kendisini sabah akşam gözaltında tuttuğunu bile bile partizanlara silâh dağıtırdı buradan...»

Saatime baktım, iki buçuğu geçiyordu. Yarım saattir şairin evindeydik. Üçte başka bir yerde olmam gerekiyordu. Müzeyi dolaşmak için kalktım.

Şairin eşi ile orta yaşlı kadının yüzlerine, ayağa kalkmamla sanki bir gölge düştü benden. İkisinin de gözlerinden bir hüzün gelip geçtiğini gördüm. Bekledikleri konukların gelmeyişinden suçlu gibi duydum kendimi. Sıkı-

larak vaktimin darlığını söyledim. «Gezelim» dedim.

Neyseki şairin eşi hemen gülümsedi. Öne atıldı:

«Ah, elbet, tabiî. Çok haklısınız..»

Onun ardından ilerledik.

Girdiğimiz odanın duvarlarında şairin yaşamından değişik fotoğraflar vardı: Doğduğu kasabanın dağlar arasındaki genel görünüşü. Annesinin büyütülmüş yüz fotoğrafı. İnceli kalınlı sayısız çizgileriyle, bir roman gibi uzun uzun acılar mutluluklar anlatan felekle cenkleşmiş bir ana yüzü. Şairin çocukluğu. Henüz beş-altı yaşında görünüyor. Küçük bir subay gibi giydirmişler, çizmeleri, kasketi, kırbacı var. Kır bir ata bindirmişler, sevinçle gülümsüyor. Fotoğrafçının gerisinde durmuş bir ana ile babanın, üstüne titredikleri çocuklarını o gün subay kılığında at üstünde görmekten duydukları mutlulukla ilgili çağrışımlar uyandırıyor fotoğraf.

Sonra denizci olmuştu. Gemilerin makine dairelerinde çalışmıştı. Vatanından sık sık ayrı düşmemek için gemileri bırakmış, lokomotiflerde çeşitli fabrikalarda makinistlik etmişti. Kendisi gibi tulumlu işçi arkadaşları arasında çekilmiş fotoğraflarında, o çocukluk sevinci erken olgunlaşmış bir ağırbaşlılıkla birleşiyordu şimdi.

«Hep işçiler arasında rahat duyardı kendini..»

İkinci odaya geçtik. Şairin Nazi işgaline karşı direnme örgütünde çalışmalarının, kurşuna dizildiği tünelin, fotoğrafları vardı odada. Bir camlık içinde, yakalandığı gün ele geçen tabancası, mermileri sergileniyordu.

«Gizli polis hep peşindeydi. O, eve dönerken ardında gölgeleri ile birlikte gelirdi. Pencereden baktıkça, karşı kaldırımda, köşede bekleyen karaltılar görürdük. Köşede dururlar, eve gireni çıkanı gözetlerler, evden çıkanların ardına düşerlerdi..

Beş arkadaşı ile birlikte tutukladılar. Geri dönmeyeceğini biliyordu tutuklandıkları sırada. Tutuklanan hiç bir partizan geri dönmemişti. Polislerin arasında, yüzünün tek çizgisi değişmeden gitti. Dört ay tutuklu kaldı. Bayıltıncaya kadar dövdüler. Ayaklarından astıklarını, elek-

trik akımına tuttuklarını duyduk. Tek kelime alamadılar ağzından. Hiç bir arkadaşını ele vermedi. Görüşmemize izin verildikten sonra hapisaneye giderdim. İki adım aralıkla karşılıklı tel örgülerin ardından, gardiyanların önünde birbirimizi ancak beş dakika görebilirdik. O gülümsüyordu yine. Yıkamak için çamaşırlarını alırdım. Eve dönüp açtığımda çorapları, fanileleri kan içinde çıkardı. Yaralar içindeki tabanları üstünde gene de dimdik duruyor, kırbaçların çürüttüğü etleriyle gülümsüyordu. Hapisaneden de hepimize umut, cesaret veren oydu gene...»

«Bütün arkadaşlarının kuvvet kaynağı oldu. Bizi öldürseler de yenemezler diyordu arkadaşlarına. Onlar kendilerini suçlu duymadan gözgöze gelemezler bizimle. Bekledikleri korkuyu gözlerimizde göremedikleri için deli oluyorlar. Zafer bizimdir. Yarından korkusu olan onlar..»

«Yargılamasında çok konuşmadı. İnandığım gibi yaşadım yaptığım hiç bir işten pişman değilim, kimsenin bana acımasını istemiyorum, dedi yargıçlara...»

Otomobil garajı gibi yer altına inen bir tünelin fotoğrafı önündeydik.

«Hep bu tünelde kurşuna dizerlerdi siyasî suçluları. Buraya iki üç dakika ötededir o tünel. Manganın yaylım ateşini evimizden duyardık. Temmuzdu. Öğleden sonra kurşuna dizmeye götürdüler onu. Dostları, yakınları evimizde toplandık. Her yanımız kaskatı, o anı bekledik. Manganın ateş açtığını duyduk. Artık onun yaşamadığını anladık. Faşistler gelin alın demeden ölülerimizi gidip almaya hakkımız yoktu...»

Son odada kitaplarının çevirileri, el yazıları, ölümünden sonra anısına düzenlenen törenlerin fotoğrafları vardı şairin.

«Kâğıt kalem vermiyorlardı. Tırnağını törpüleyerek kalem gibi kullandı. Kanı ile yazdı son şiirlerini..»

Oturma odasına dönüyorduk. Kadın hâlâ anlatıyordu. Ne saklayayım artık dinlemiyordum onu. Müzeyi gezmeye başladığımızdan beri, kocasının şiirlerine güzel dediğim zaman gördüğüm o hayran gülümseme büsbütün si-

linmişti yüzünden. Sesindeki kuruluğun nedenini anlar gibiydim. Sık sık yinelemek zorunda kaldığı belliydi bütün söylediklerini. Anlata anlata içtenliğini yitirmiş, giderek neredeyse toplumsal gerçekçilik akımına uygun kötü yazılmış bir hikâyeye dönmüştü dedikleri. Soylu bir yaşama, ciddi bir ölüme yer yer de olsa melodram karıştırılması tedirgin ediyordu beni.

Müzede gördüklerimle dinlediklerimin karışmasından çıkan benim için daha etkileyici bir yaşam öyküsü vardı kafamda şimdi şairin. Genç kadına bakıyordum. «Dinleyin» demek geliyordu içimden. «Başka türlü anlatmanız gerekir eşinizin yaşamını. Çoğu akşamlar bu masanın başında yalnız kalırdınız. Şarap içerdiniz bazı bazı. Ellerinizi avuçlarına alırdı kocanız. Başkalarının aptallıklarını anlatır, güler, güldürürdü sizi. Bana böyle bir insanın öyküsünü anlatmanızı isterdim. Sizse bir kahramanlık öyküsü anlattınız. Kahramanlar tanrılaşır, yabancılaşırlar bize. Etten kemikten insanlar gibi sevilmezler. Hayat iyileştiricidir. Yirmibeş yılda en onulmaz acıları bile dindirir. Ama bu yirmibeş yılda siz hiç de iyileşmiş sayılmazsınız. Hayat, gençliğinizin sevilen erkeğini kahramanlaştırarak elinizden almış, büsbütün yalnız bırakmış sizi. Siz şimdi bir kahraman ardından, bir kadın gibi duygulanıp ağlayamazsınız. Eşinizin ölümü kadar dokundu bana sizin bu yalnızlığınız.

Gerçekten mert çocuktu, cesur çocuktu sizin eşiniz. Bir müzeye yakıştırmaya kalkmayın anılarını. Tırnağı ile, kanla yazmadığını gördüm o ölüm günü yazıp da kurşuna dizilmeye götürülürken nasılsa arkadaşlarının eline tutuşturabildiği son şiirlerini. El yazısı ile içerde çerçevelenmiş duruyor o kısacık iki şiir. Bir otomobil bakım defterinin sayfalarına kalemle yazılmış ikisi de. Tırnakla, kanla yazılmış olsalardı ne değişirdi ki? Ne katardı kendi trajik sonuna korkusuz bakabilen gerçekten yürekli bir insanın soylu davranışına? Niye o Çek yazarına, ya da başkalarına benzetmeye kalkıyorsunuz eşinizi? Üstelik de benzetmeye kalkmakla kocanıza karşı haksızlık ediyor-

sunuz. Bakın ikisi de ne kadar sade o şiirlerin. Birinde Allahaısmarladık diyor size. Bazı geceler usulca bu odaya dönüp oturacağını, uzun uzun yüzünüze bakacağını, sizi yorduğunu anlayınca sessiz sedasız çekip gideceğini söylüyor. Öbüründe: «Acımasızdır bu kavga» diyor. «Biri ölür yerini başkası alır. Hepsi bu! Kurşuna dizilen de olur. Bunlar olağan şeyler. Halkım, biz seninleyiz her fırtınada, çünkü seni sevdik.»

Ölümün eşiğinde bu kadar duru, alçak gönüllü, titremeyen bir sesi var eşinizin. Köy değirmeninde öğütülen buğday ekmeğinin katıksız tadı var bu şiirlerde. Bağırıp çağırmıyor, öldüm ölüyorum diye dünyayı yaygaraya boğmuyor hücresinden. Ölümden gerçekten korkmadığı belli. Yaşamak kadar doğal karşılıyor ölümü. O Çek yazarı gibi örnek bir insan olarak da göstermeye kalkmıyor kendini. Ne kimsenin başına kakıyor, ne de canını adayışını çok görüyor inancına. Düşmanlarını horlamaya bile düşmeyecek kadar yükseklerde dolanıyor ruhu.

Eşiniz mutlu bir insandı sizin. Akşamları iş dönüşü, gazlı üstüpülerle makine yağlarını sildikten sonra yıkadığı elleriyle evine ekmeğini, şarabını taşımak mutluluktu onun için. Ruhu acıdan acıya iten, türlü tuzaklarıyla bedeni uyuşukluğa çağıran bu yaşaması tatlı dünyada, çok kişi **«ruhu ile bedeni arasında»** sürüp giden bir cehennem çekişmesinin acıları içinde yaşar. Çok kişi ruhunu yitirir. Ölmeden önce ölür, kalan günlerini mutluluk nedir bilmeden bitkisel bir yaşayışla tamamlar. Ruhu ile bedeni barış içindeydi eşinizin. Tıpkı çalıştırdığı makinelerde elindeki anahtarla devinmelerini ustaca ayarladığı dişliler gibi, dosttu, kardeşti onun ruhu ile bedeni. Makinistti, makinenin şiirini yazıyor, makinistin inancı ile sayaşıyordu. Ne bir özenti, ne bir çelişme vardı yaşamında. Eşiniz, bir dönemlerin ruhunu kurtaran mutlu ermişleri bütün inanç şehitleri gibi, çarmıhını yüklenmiş olarak dolaşıyordu aranızda. Ölüm saatine kadar yükünü ağırlığı altında hiç ezilmeden taşımasını bildi, ulaştırması gereken yere ulaştırdı.» 1971

ZALİMİN ALLAHI YOKTUR

Bir haftadır Mitko ile beraberiz. Sofya'nın sağını solunu dolaşıyoruz, her gün başka bir lokantada yemek yiyoruz. O gün cumartesi. Öğleye doğru Vitoşa dağında bir lokantanın terasındayız. Çevremiz bir sis denizi. Şaraplarımızı yudumluyoruz. Mitko: «Ah, diyor, bu sis olmasaydı...» Oturduğumuz yerden vadinin görünüşüne doyum olmazmış. Sofya'nın her yanı görünürmüş. Şimdi bana o görüntüyü gösteremediği için canı sıkkın.

Neyse ki sis yavaş yavaş kalkıyor. Vitoşa eteklerinin yeşilliği gittikçe aşağılara doğru uzuyor. Az konuşuyoruz. Merakla Sofya'nın görünmesini bekliyoruz. Derken Aleksandır Nevski kilisesinin prinç kubbesi güneşte ışıldayarak sisin içinden çıkıyor. Öbür yüksek yapıların üst katlarını birer ikişer seçmeye başlıyoruz. Az daha sonra, bütün ova güneşleniyor, kartondan yapılmış bir kent maketi gibi küçülerek bütün Sofya görünüyor aşağıda.

Mitko'nun keyfi yerine geliyor: «Şarap nasıl?»

Buruk, içimi hafif bir beyaz şarap içiyoruz. Tadı tam istediğim gibi: «Çok güzel...»

Mitko'nun neşesi artıyor: «Seninle anlaşmak kolay be komşu..»

Sözün nereye geleceğini anlıyorum. Kaç gündür Iskar nehri kıyılarındaki lokantalarda ne zaman böyle keyfi yerine gelse, bakışları suya, ağaçlara dalıyor, kısa bir süre, daldığı yerden ışıklanarak bana çevriliyor, duyduğu yakınlığı, beni sevmeye başladığını açığa vuruyor: «Ah, ah.. nasıl kıymışız geçmişte birbirimize, be komşum?..»

Şimdi sevdiği Sofya'ya, Vitoşa'nın yeşilliklerine bakarken coştuğu belli yine. Ne yapacak edecek ille de sözü geçmişteki Türk-Bulgar ilişkilerine getirecek. Bazan yüzüme bakarken, kendisi için karanlık bu dönemin izlerini, ipuçlarını görmeye çalışıyor sanıyorum.

«Sen nerede öğrendin bu kadar güzel Türkçeyi Mitko?»

«Dobruca'da, doğduğum köyde hep Türktü komşularımız. Çok güzel geçinirdik aramızda. Alman işgalinde biri çıkıp da ele vermedi bizim partizanları. Sığınacak, güvenilir sağlam bir yer aradık mı, hep Türk evleri gelirdi aklımıza...» Dalardı yeniden: «Ama...»

«Aması ne Mitko?»

«Geçmişte çok acı çektirmişler bize be komşu...»

Her seferinde kapatıyorum bu konuyu. Sorsam, üstüne düşsem, biliyorum ki yakılan kiliseler, yüzü, iki yüzü birden tek çukura gömülen ölüler, haksız vergilerle inletilen köylülerle ilgili yığınla hikâye anlatacak bana.. Yine biliyorum ki, genç ulusların tarihinde önemli yeri vardır bu hikâyelerin. Daha yakın sayılacak bağımsızlık savaşlarında çarpışan babalarının, dedelerinin öfkeleri, isyanları hep bu türlü hikâyelerle bilenmiştir. Yeni kuşaklar, çocukluklarında onlardan dinledikleri bu hikâyeleri daha bir süre ağızlarından düşürmezler. Ama neye yarar bu hikâyeler? Eskimiş, tanıkları, yaşayanları çoktan bu dünyadan göçmüş, toztoprak olmuş bu acı olayları deşmek neyi değiştirir, düzeltebilir? Olsa olsa o hikâyelere karışanların torunları, böyle Mitko ile benim gibi sonradan bir masada bir araya geldi mi, geçmiş kemikleşmiş soğuk elleriyle dokunur omuzlarına, uyanan dostluk duygularını gemler. En iyisi, doğrusu yalanı, haklısı haksızıyle elimizden geldiği kadar çabuk unutmaya çalışmaktadır bu hikâyeleri.

Bakıyorum, Mitko dalıyor, donuklaşıyor. Az önceki coşkunluğundan pişman olmuş gibi uzaklaşıyor benden. Bana öyle geliyor ki, aramızdaki yakınlık arttıkça, atalarının duygularına ihanet etmiş gibi duyuyor kendini. Sıcakkanlı, babacan bir çocuk Mitko. Ben de hoşlanıyorum

onunla arkadaşlık etmekten. Bu kez ne olursa olsun, nasıl karşılayacağını, düşündüklerimi iyice anlatıp anlatamayacağımı pek kestiremeden deşmeye karar veriyorum konuyu.

«Niye daldın Mitko?»

Beklediğim sözler yavaşça dökülüyor dudaklarından:

«Keşke hep böyle olsaydık be komşu..»

«Biz hep böyleydik Mitko..»

Dalgınlığından silkiniyor: «Nasıl böyleydik?»

«Sen ben hep böyleydik. Bir masada, bir sofrada buluştukça, içtikleri şarabı seven, birbirinin sözünden sohbetinden hoşlanan iki komşu, hep seninle benim gibiydi..»

«Ah be komşu, sen bilsen bizim çektiklerimizi...»

«Ya sen Mitko, sen de bizim çektiklerimizi bir bilsen..»

Mitko, bir şey demeden süzüyor beni. Sonra aşağılara, koruya çeviriyor sıkıntılı bakışlarını. Konuksun söyletme beni, diyen bir tutumu var. Konuyu kapatmak için mırıldanıyor: «Neyse, olanlar olmuş bitmiş..»

«Dinle Mitko, dediğin doğru, olanlar olmuş bitmiş, hepsi geçmiş. Ama geçmiştir o. Öyle bir geçmiş. Kendine göre kuralları, kendine göre bir düzeni olan bir geçmiş. Sizin burada çektiklerinizi bizim Anadolu halkı da çekti o düzenin elinden. Hattâ daha da beterini çekti. «Ferman padişahın, dağlar bizimdir» der bizim bir halk şairimiz. Anadolu dağları, beş yüz yıl boyunca o düzene karşı çıkan silâhlı çocuklarıyla doluydu. O geçmiş, bizim Pîr Sultan Abdal gibi nice şairlerimizi astı. Nesîmî gibi bir büyük şairimizi derisini yüzerek öldürdü. Daha ne seçkin evlâtlarını sürgünlerde, hapislerde çürüttü. Saraylarda kardeşi kardeşe boğazlattı, padişah başları, sayısız vezir, sadrazam başları vurdurdu. Aldığı vergi, yıktığı ocak Balkanlar'da ne ise, Anadolu'da da odur o geçmişin..»

Mitko, doğruluğuna birden inanamasa da, ilgilenmeye başlıyor anlattıklarımla.

«Dinle Mitko, yalnız Osmanlılar mıydı topraklarınız-

da zulüm eken? Yalnız müslümanlar ya da Türkler miydi? Hem çok oldu Osmanlılar topraklarınızdan çekileli. Kendi krallarınız geldi geçti onların ardından. Çarlarınızın buyruğu altında dolu değil miydi hapisaneleriniz? Müzelerinizi gezdik seninle beraber. Bunca devrimcinin hapisane avlularında çekilmiş grup grup fotoğraflarını gördük. Kim verdi, kim onayladı onların yıllarca süren hapis kararlarını? Kim kurşuna dizdi sizin Vaptsarof'u? (*) Her ilerici Bulgar aydınının ardına hafiyeler takan kimdi? O hafiyeler kimlerdi? Doğru, olanlar olmuş, bırakalım bunları ama karşılıklı halklarımızı uluslarımızı suçlu tutmayalim bu acılardan..»

«Ee, peki kimi suçlu tutalım?»

«Zalimleri! Zalimin Allahı yoktur. Kendine karşı çıkanı, boyun eğmeyeni kendine düşman bilir. İsterse öz kardeşi olsun. Din, ulus ayırmaz. Zalim zalimdir. Senin elinden çok çektik dediklerin ne Türktü, ne Bulgar, sadece zalimdi..»

Mitko anlasa da birden hak veremiyor bana.

«İyi ama, tarih..»

«O tarih halkın tarihi değil, halklar arası dostlukların tarihi değili»

«Ya neyin tarihi?»

«Ezenlerle ezilenlerin tarihi. Hattâ yalnız ezenlerin tarihi...»

Mitko'nun yüreğinden gelen bir sıcaklık yayılıyor yüzüne. Sonunda dediklerimin doğruluğunu kabul edebileceği kelimeleri bulduğumu anlıyor, rahatlıyorum.

Halk adamlarının o babacan haliyle Mitko gülüyor: «Ne de olsa avukatsın be komşu. Dâvayı kazandın yine. Hadi şerefine, sağlığına..»

«Dâvayı beraber kazandık Mitko, **Nazdrave!**»

Kadehlerimizi kaldırıp içmeden önce çınlatıyoruz.

1971

(*) Nicolas Y. Vaptzarof (1942'de Nazilerin kurşuna dizdiği genç bir Bulgar şairi.)

LENİNGRAD RÜYASI

Kızıl Ok Ekspresi saniye şaşmaz dedikleri kadar vardı. Moskovadan gece saat tam dokuzda kalkmıştık. Leningrad garında durduğumuz zaman, garın saatine baktım, kılı kılına dokuzu gösteriyordu.

Sabah olmamıştı henüz. Garın önündeki alan sis içindeydi. Bir taksi yanaştı, önümde durdu. Bindim, Yüzünü göremediğim şoföre Leningrad Otelinde kalacağımı söyledim.

— Biraz zor, dedi şoför.

— Biraz zor mu? Ne demek biraz zor? Yer ayırtmıştım.

Yüzünü dönmeden konuşuyordu:

— Biraz zor gideriz...

— Acelem yok...

Otomobil kalktı. Nevski caddesindeydik:

— Caddeden ayrılmayalım. Otele gitmeden önce Baltık lokantasına *uğramak* istiyorum...

Anılarım vardı o lokantada. Dipte bir masada oturur, önümde bir kadeh konyak, sevdiğim kadını beklerdim. Kadehim yarılanmadan, camlı kapıdan içeri süzüldüğünü görürdüm. Çabuk, kısa kısa adımlarla yaklaşırdı. Manşonunu kanepenin üstünde yanına bırakır, kalpağını çıkarır karlarını silkelerdi. «Bir konyak da bana» derdi gelen garsona. Gözlerimi gözlerinden ayıramazdım. Masanın üstünde ellerim ellerini aranırdı durmadan. «Ah Natalia Vassilievna, (*) bugün dünden daha güzelsiniz...»

(*) Dostyevski'nin Ebedi koca'sındaki kadın kahraman

Araba durdu.

— Gidemiyeceğiz, dediğini duydum şoförün.

Ön camdan yolun kapalı olduğunu gördüm. Önde saf saf bahriyeliler tutmuştu yolu. Arkalarında binlerce işçi vardı. Kızıl bayraklar dalgalanıyordu başlarının üstünde...

— Hayrola?

— Galiba ayaklanma var...

— Öyleyse sağa sapın. Liteini Caddesine...

Sağa saptık. Cadde yine kesikti. Yine kızıl bayraklar, yine bahriyeliler... «Smolni'ye Smolni'ye (*) diye bağırışıyorlardı... Kaldırımda gazeteler kapışılıyordu. Şoför yan pencereden kolunu uzattı. Bir Raboçi gazetesi aldı. Bana verdi... Bütün birinci sayfayı Askerler! İşçiler! Yurttaşlar! diye başlayan bir bildiri kaplıyordu. Şoför:

— Bu kez tamam! dedi...

Yine sağa, sonra sola saptık. Sarıya boyalı evler, yüksek kemerli kapılarından geniş avlular görünen hanların sıralandığı bir sokağa düştük. Yağan yağmurlarla duvarların boyaları akmıştı. Sonra bir alana çıktık. Pazar kurulmuştu. Yoksul mujikler köylerinden getirdikleri tavuk, yumurta gibi ürünlerini satıyorlardı. Başında siyah kasket, sırtında Kazak gömleği, uzun yüzlü bir delikanlı, kırık dökük tahta bir masada bir şeyler yazıyordu. Masanın dibine bıraktığı bir sepet elma ile yanıbaşında ayakta dikilen bir köylü vardı. Köylü söylüyor delikanlı yazıyordu. Otomobil pazaryerinin kalabalığı arasında sıkıştı kaldı. İlerleyemiyorduk. Şoför oralı değildi. Arabaya yol açmak için indim. Delikanlının yanında buldum kendimi. Yazdığı şey köylünün ağzından bir dilekçeydi. «Yüce Efendimiz Çar hazretlerine...» diye başlıyordu. Delikanlı dilekçeyi bitirdi. Köylüye uzattı. Köylü, para yerine sepetinden iki elma alıp bıraktı masanın üstüne, «Hoş gör Nikola Alekseyeviç, dedi. Daha elmalarımı satamadım. Param yok...» Delikanlı «Zarar yok» dedi yavaşça. Elma-

(*) Çarın yazlık köşkü

lardan birini elleri arasında iyice sıldı. Isırdı. Yemeye başladı. Öbürünü bana uzattı:

— Hoş geldin.

Elmayı ısırdım. Otomobile döndüm.

Şoför sırtı dönük oturuyordu.

— Sizi tanıdı...

— Kimdi?

— Tanımadınız mı?

— Benzetir gibiyim...

— Nikola Aleksiyev Nekrassov. Yaman delikanlı. Yaroslavlı. Babası ile kavgalı. Köylülere dilekçe yazarak hem ekmeğini kazanıyor hem de hukuka gidiyor. Ne verirlerse alır karşılığında. Bazen bir kopek bazen de gördüğün gibi iki elma... Daha yirmi yaşında ama büyük şair. Bütün Rusyada doğumunun 150. yıldönümünü kutluyoruz bu yıl...

— Yirmi yaşında dememiş miydin?

— Yirmi yaşındayken köylülere Samanpazarında dilekçe yazardı. Şimdi yüz elli yaşında...

Yol açılmıyordu bir türlü. İndim. Yine delikanlının yanındaydım. Düdük sesleri duyuldu. Dörtnala atlı polisler sardı alanı. Pazarcıları dağıttılar. Alan boşaldı. Karalar giymiş iki adam, bir kadını sürükleyerek alanın ortasına getirdiler. Kadının kollarını arkasında bağladılar. Sırtını açtılar. Kırbaçlamaya başladılar. Nekrassov, gözlerini ayıramıyordu kadından. «Şimdi yazıyorum» dedi benim önümde bekleyen köylüye. Kaz tüyü kalemini hokkaya batırdı. Yazmaya başladı. Bu kez bir şiirdi yazdığı:

Akşamın altı sularında dün
Yolum Samanpazarına düştü
Kırbaçladıklarını gördüm
Gencecik bir köylü kadını

Gık bile demedi. Vınlayarak
Dinledim inen kırbaç sesini
İlham Perisine dedim ki «bak,
Gör, ne halde öz kızkardeşini...»

Köylü şiiri aldı. Bana döndü:

— Siz buralarda durmayın. Yabancısınız. Çarın polisleri sizi görmesin...

Otomobile dönmek istedim. Otomobil yerinde yoktu. Yine o köylü yaklaştı yanıma:

— Şoför ilerde köşebaşında bekliyor sizi...

Kaldırımdan yürüdüm. Sağda o yağmurla boyaları akan sarı hanların birinin avlu kapısından paltosunun yakaları kalkık, elleri ceplerinde genç bir adam çıktı. Hızlı adımlarla önümden geçti. Uzaklaşmaya başladı. Hemen tanımıştım. Raskolnikov'tu, Yüzü iyice sararmış görünüyordu. Kapının hemen sağında bekleyen orta yaşlı, sakallı bir adam onun ardına düştü. Ne oluyor diye daha da meraklandım. İkisini izlemeye başladım.

Raskolnikov'a yetişmek olanaksızdı. Koşar gibi yürüyordu. Orta yaşlı adam sonunda yoruldu. Seslenmek zorunda kaldı:

— Rodya! Rodya Ramonoviç...

Raskolnikov duymazlıktan geldi. Adam yineledi.

— Sevgili Rodya, kardeşim, duymadın mı beni?

Raskolnikov birden durdu. Geri döndü. Adamın üstüne yürüdü. Bağırmaya başladı:

— Duydum. Söyle, kaç gündür ne dolanıp duruyorsun ardımda? Ne istiyorsun benden?

Adamın dudakları titredi:

— Senin iyiliğini...

Paltosunun yakalarına yapıştı. Adamı olduğu yerde sarstı:

— Sana rahat bırak beni dedim, anlamadın mı?

— Anladım. Ama sen kendin rahat değilsin... Senin iyiliğin için...

Raskolnikov adamın sözünü kesti:

— Yeter Bay İlya Petroviç, (*) yeter! Sizin iyilik dediğiniz şeyin ne olduğunu ben bilirim. Sizin bana yapmak istediğiniz iyilik beni Sibirya'da görmek...

(*) «Suç ve ceza» daki polis şefi

— Ben İlya Petroviç değilim!

Raskolnikov duraladı. Dikkatle bakınca karşısındaki adamı ilk kez gördüğünü anladı.

— Öyleyse kimsin?

— Ben Dostoyevskiyim. Senin tek dostun Fedor Mihayloviç Dostoyevski. Senin ruhunun kurtuluşu için çalışıyorum...

Raskolnikov bir kahkaha attı:

— Sen! Benim ruhumun kurtuluşu! Ha ha ha! Şimdi anladım senin kim olduğunu. Sen öldürdün kocakarıyı. Şimdi de beni ele verip ruhunu kurtarmaya çalışıyorsun...

Kalabalık arasında sürüklendim. Kavgalarının neye bağlandığını duyamadım. Sola döndüm. Soldaki evlerden birinin önündeki mermer merdivenleri çıktım. Kapıyı çaldım. Kapının sağındaki odanın penceresi açıldı. Siyahlar giyinmiş aksaçlı bir kadın:

— Llermontov'u mu aradınız? dedi.

— Evet.

— Ben büyükannesiyim. Lermontov Tifliste. Daha dönemedi. İsterseniz buyurun bir çay için...

Severek içecektim büyükannenin çayını. Olmadı. Yine kalabalık arasındaydım. Adını okudum. Nekrassova sokağındaydık. Kontun kapısı önünde kimi genç kimi yaşlı bir sürü mujik arasında itilip kakılıyordum. Arada bir kontun uşağı çıkıyordu kapıya. «Efendimiz uyanmadı daha» diyordu. Yaşlı mujikler «Aman uyusun, uykusuz kalmasın» diye mırıldanıyorlar, sabırla bekliyorlardı yine. Az sonra uşak bir daha görünüyordu kapıda: «Kont hazretleri kalktılar, banyodalar» diyordu. «Çok iyi, çok iyi» diye mırıldanıyordu yaşlı mujikler. Uşak yine kapıdaydı az sonra. «Efendimiz kahvaltıya oturdular.» Mujiklerin «Çok iyi çok iyi. Aman kendine iyi baksınl» dediklerini duyuyordum. Kapının son açılışında dışarıya kâhya çıktı. «Efendimiz bugün kırk kişiye iş verilmesini buyurdular.» dedi. Dalgalanan, itişip kakışmaya başlayan mujikleri saymaya başladı. Soluma baktım. Karşıkl köşede evinin

penceresinde şair Nekrassov'u gördüm. Karısı Zinaide ile birlikte pencereden kontun kapısında iş bekleyen aç mujikleri seyrediyorlardı.

Otomobilimi arıyordum. Samanpazarında yaşlı köylünün bana gösterdiği köşe başı burası olmalıydı. Otomobil yine yoktu ortalarda. Birden Bayan Zinaide Nekrassova'yı buldum karşımda. Gülümsedi.

— Sevgili Nekrassov bu sabah çok güzel bir şiir tamamladı! Çok, pek çok güzel, eşsiz!

Hafifçe eğilerek kendisini selâmladım.

— Okumak isterdim...

— Öyleyse bu ay çıkacak Çağdaş'ı bekleyin.. Şimdilik size yalnız adını söyliyeyim..

— Lütfen

— Ağa kapısı!.

Çift atlı bir araba durdu.Zinaide Nekrossova arabaya bindi. Araba yola düzülürken, pencereden kendisine bakan Nekrassov'a el salladı.

Yalnız kalınca yine otomobilimi aradım yöremde. Göremeyince Fontenka Kanalına doğru yürüdüm. Karşıdan, bana doğru, ortadan biraz uzun boylu, kumral, gözlüklü bir adam geliyordu. Biraz daha yaklaşınca tanıdım. Sevindim. Bizim Oğuz Peltekti. Rusçadan Türkçeye güzel çeviriler yapardı. İlk gençliğimde Ankara'da tanımıştım. Şiirlerimi severdi. Yüreklendirirdi beni. Tanıdığım yıllarda ciğerlerinden hastaydı. Bir türlü iyileşemedi. Bir süre önce öldüğünü duymuştum. Sevincim yarıda kaldı:

— Sen ölmemiş miydin?

— Hayır!

— Ama bir süre önce...

— Hayır. Madem ki hatırlıyorsun, demek ki ölmedim...

Doğru göründü bana dediği. Yan yana yürümeye başladık. Bir süredir Leningrad'da olduğunu söyledi. Gelen geçen herkesi tanıyordu. Herkes de onu. Rıhtımda tek başına giden çok şık giyinmiş yakışıklı bir adamı gösterdi:

— Çaykovskil Akşam yürüyüşüne çıkmış...

Rıhtım boyunca üçgen çatıları, alnaçlarındaki kolonlarıyla, Akropolü andıran evler sıralanıyordu. Fontenka kanalı buz tutmuştu. Sokak fenerlerinin yandığını gördük. Orta boylu genç bir subay, Oğuza şöyle bir selâm vererek sert, çabuk adımlarla geçti yanımızdan.

— Tostoy değil miydi? dedim.

Oğuz hafifçe öksürdü. Hava sert gelmeye başlamıştı kendisine.

— Evet, ta kendisi... Karışık işler yapıyorlar bu günlerde.

— Ne gibi?

— Bir şeyler hazırlıyorlar. Karşıda gördüğün o büyük ev Dükün evi. Her gece Dükün evinde toplanıyorlar. Başlarına bir şey gelecek diye korkuyorum.

— Çara karşı mı?

— Başka kime karşı olacak? Yakında yakalanır sürülürler. Kimi Tiflis'te kimi de Kazakistan'da bulur kendini. Nasıl sen yine öyle solcu şiirler yazıyor musun?

Karşılık vereceğim sırada yanımda göremedim Oğuzu. Yeniden Leteini Caddesine çıktım. Birden işçilerle yüklü kamyonlar, kızıl bayraklar, «Kahrolsun satılmışlar» «Yaşasın Lenin!» diye bağıran bahriyeliler arasında buldum kendimi. Bahriyelilerden biri yolumu kesti:

— Dur...

Ürkmedim. Elimdeki Raboçi gazetesini salladım:

— İyi ama ben sizin düşmanınız değilim..

— Kimsin?

— Yabancı bir şair.

Bahriyeli alaya aldı:

— Şair! Yani karılarımızı bacılarımızı ayartanların işine yarar şeyler karalayan biri..

Bozuldum:

— Sen, hiç kimsenin kansını ya da kızını ayartmadın mı?

Başka bir bahriyeli girdi araya. Gönlümü aldı:

— Sen buna bakma arkadaş, dedi. Şöyle güvendiğin

bir şiirin varsa çık şu kamyonun üstüne oku...

Duraladım. Şiirlerim arasında seçim yapamadım hemen.

— Aldırma! İsterse aşk şiiri olsun! Bilen bilir ki devrim aşkın özünde yatar. Aşkın sütüyle beslenir!

Başka bir bahriyeli, beni ilk sorguya çeken arkadaşına döndü:

— *Bizim şairlerle* alıp veremediğimiz yok yoldaş, bunu bil! Bir düşün bakalım şairler olmasa sen ne olurdun? Derdini hangi dille söylerdin? Bana kalırsa, Puşkin olmasa, ben Katuşa'ya duyduklarımı bir türlü anlatamazdım. Dertli olurdum..

Bıraktılar beni. Hurralarla yürüdüler. Smolni'ye gidiyorlardı.

Otomobil yine yoktu ortalarda. Nekrassov'ların kapısı önündeydim bir kez daha. Sonra da Nekrassov'ların oturma odasında. Hizmetçi çay getirdi. Nekrassov, arkadaşı Grigoroviç ile birlikteydi. İkisi de coşku içindeydiler. «İnsancıklar»ı okuyorlardı. Hizmetçi, çayları önümüze bıraktığı sıra, Nekrassov, elindeki yazı tomarını kapadı, ayağa fırladı:

— Harika! dedi. Vuruldum! Bu kadar olur...

Salona giren karısına doğru ilerledi:

— Zinaide, sevgili Zinaide, sevinmelisin! Rusya yeni bir Gogol kazandı.

Sonra bizlere döndü:

— Gidiyoruz.

— Nereye?

— Nereye olacak? Bu genç delikanlıyı alnından öpmeye...

Nekrassov yerinde duramıyordu. Çaylarımızı içmeden kalktık. Dostoyevskinin evine koştuk. Kapıyı çaldığımızda saat sabahın dördüydü. Dostoyevskiyi uyandırdık. Nekrassov, genç Dostoyevskiyi coşkuyla kucakladı. Alnından, yanaklarından öptü:

— Delikanlı, dedi, delikanlı, başardığın işin büyüklüğünü biliyor musun?

Sokağa döndüğümde yalnızdım. Vitrinlere bakarak oyalandım bir süre. Bütün vitrinler kitaplarla doluydu. Kunduracılar, terziler, yiyecek satıcıları işlerini değiştirmişler, kitapçılığa başlamışlardı sanki. Neva Köprüsü yakınlarında bir kitapçıya girdim. Hangi kitabı elime alsam Çağdaş Dergisi olduğunu görüyordum. Kapaklarında Nekrassov, Çernişevski, Belinski, Saltikov Şçedrin, Gerçin, Grobodiyov, Dubrolova'nın adlarını okuyordum. Dergilerden birini karıştırdım. Uzun bir öykü dolduruyordu sayfalarını. Adını merak ettim. İlk sayfayı buldum: İnsancıklar! Yazan: Fedor Mihayloviç Dostoyevski.. Kapağa baktım bu kez. Dostoyevskinin adı yoktu. Ama içerde derginin yarısından çoğunu «İnsancıklar» kaplıyordu..

Otomobili araya araya istasyona döndüm. İstasyon her zamankinden daha kalabalıktı. Sibirya'dan sürgünden dönen Dekabristlerle eşlerini karşılamaya gelmişlerdi. Bekleşiyorlardı. Kalabalık arasında Samanpazarında karşılaştığım köylüyü gördüm. Nekrassov'un «Rus Kadınları» adlı şiiri vardı elinde. Dekabristlerin eşleri için yazılmıştı. Yaşadıkları günlerde Petrograd'ın en seçkin en güzel kadınlarıydı onlar. Aydın erkeklerle evlenmişlerdi. Özgürlük savaşı uğruna kolları kelepçeli Sibirya'ya sürülen kocalarını yalnız bırakmamışlardı sürgünlerinde. İçlerinden ikisi henüz nişanlıydılar daha. Sürgünde evlenmişlerdi kocalarıyla. Köylü; «Hey gidi koca Nekrassov, dedi. Oku bak nasıl da yaman yazmış. Şaka değil 5000 verst yolculuğa katlandı. Sibirya'ya gitti. Sürgünde eski dostlarını aradı. Öyle yazdı bu şiiri. Gerçek var bu şiirin içinde. Yaşanmış gerçek...»

Şiiri okurken Sibiryanın soğuğunu duyuyordum yüzümde. Karlara batа çıka yürüdüğümü sanıyordum. «Haklısın» dedim köylüye.

Şiiri elimden çekip aldı:

— Otomobilini arıyorsan İstasyonun önünde..

— Gördün mü?

— Görmedim ama, biliyorum.

— Nereden?

— Çünkü şu anda ne kadar otomobil varsa tümü istasyonun önündedir Leningrad'da.

Bir şey anlayamadan yüzüne bakıyordum.

— İlle nereden bildiğimi öğrenmek istiyorsan söyliyeyim: Bizde şoförler politikaya meraklıdır. Toplumsal olayların dışında kalamazlar..

Kalabalıktan ayrıldım. İstasyondan çıktım. Gerçekten İstasyonun önünde duruyordu otomobil. Boştu. Şoför yerinde yoktu. Arka kapı açıktı. İçeri girdim, oturdum. Daha ben otururken, şoförün sırtı bana dönük direksiyon başında yer aldığını gördüm. Yine yüzünü göstermedi.

Nevski Caddesini boydan boya geçtik. Yollar açılmıştı. Bolşoya Köprüsünü, Deniz Müzesini geride bıraktık. Peter ile Paul Kalesinin uzun sivri kulesi, duvarları göründü.

Şoför:

— Dostoyevskiye uğrayacak mısınız? dedi. Ölüme hüküm giydi..

— Duydum, dedim, çok üzüldüm. Elbet uğrayacağım..

Kalenin bulunduğu adayı karaya bağlayan köprüye yaklaşıyorduk. Aurora zırhlısını gördük. Toplarını kaleye çevirmişti. Kale kapıları açıktı. Hapisaneden boşalan hükümlülerle bahriyeliler sarmaş dolaştılar. Aralarına dala çıka boş yere Dostoyevskiyi arandım. Bulmaktan umut kesmiş geri dönüyordum ki kalenin üstüne mavi bir ışık yayıldı. Çıkık elmacık kemikleri, geniş alnı, siyah sakalıyle, Dostoyevski'nin yüzü o ışığın içinde büyüdü, uzadı, kalenin kulesini aştı, bütün Leningrad göklerini kapladı. Artık küçük kurşunların işleyemeyeceği bir devdi o.

Dönüşte, dingin Leningrad sokaklarında döne döne ilerledi otomobil. Büyük Petro heykeli önünden geçtik. Sararmış çınar yapraklarını karların örttüğü parklarda, oyuncak bebekler gibi yanakları al al, kar topu oynayan, koşuşan çocuklar gördüm. Büyükler hep işteydiler. Sokakları boşaltmışlardı.

Otomobil Leningrad otelinin önünde durdu. Aurora zırhlısı karşı rıhtıma çekmiş demirlemişti. Martılar konup

kalkıyordu namlularına. Buz tutmuş Neva nehri üstünde iri, ateş kesmiş bir güneş doğuyordu. Şoförün:

— Leningrad'ı sevdiniz mi? dediğini duydum.

Sesi değişmişti. Ama hiç de yabancı değildi. Yüzünü ilk kez bana doğru döndü. Evet sesinden tanıdığım gibi, Vera Feonova'ydı. Sovyet Yazarlar Birliği Türkçe Bölümü Sekreteri. Dosttuk. Lenangrad'da değil Moskova garındaydık. Garın saati dokuzu gösteriyordu. Vera karşılamaya gelmişti bizi. Otomobil falan yoktu ortada. Vera, karım, ben, trenden inen yolcular arasında garın çıkışına doğru yanyana yürüyorduk. Vera sordu:

— Nasıl geçti Leningrad gezisi?

Dalgın mırıldandım:

— Rüya gibi...

Ne diyebilirdim başka?

1977

NEKRASSOV'UN YEĞENİ

Geceleri, kışın kocaman kara bir bulut gibi alçalıyordu Moskova'nın üstüne. Bulutlar içinde yol alan bir uçakta, nasıl yer ile gök görünmezse, öyleydi ortalık. Yukarıda yıldızlarla bağlantımız kopmuştu.. Kent, kanatlanmış koskoca bir uzay gemisi duygusu veriyordu ayaklarım altında. Aşağıda karların altında, göremediğim başka bir kent var sanıyordum..

Bir bulutun ağır ağır yükselmesiyle sabah oluyordu. Bulut, yerden kopuyor, bir karış, bir adam boyu, iki adam boyu yükseliyor, derken ikinci katlara çıkıyor, sis içinde yapıların çatıları seçilmeye başlıyordu. Elektrik direklerinin aşağıları günün içinde iyice seçilirken, yukarıları sise karışıyor, yanan lâmbaların ışıkları top top aydınlatıyordu çevrelerini..

Yaroslav'a gidiyorduk. Şair Nekrassov'un doğup büyüdüğü kente. Trenimiz sabahın sisleri içinde koptu istasyondan. Sabah çayımızı o bulanık sabah havası içinde içtik. Moskovanın dış mahallelerini geçince gökler kat kat derinleşmeye başladı. Güneş yoktu yine ortalarda. Işıkları üstümüzdeki kalın bulutları aşarak bize ulaşıyordu..

Nekrassov'un yeğeni bizim kompratımandaydı. Daha önce Moskova'da, Leningrad'da düzenlenen Nekrassov'un 150. Doğum günü törenlerinden tanışıyorduk. Uzun boylu, ellisinde gösteren bir adamdı. Nekrassov'un erkek kardeşlerinden birinin torunuydu. Büyük amcası üstüne yazılmış bir kitabı vardı. Kutlama törenlerinde o da bizimle birlikte dolaşıyor, çeşitli ülkelerden kutlama törenleri için çağırılan yabancı konuklara büyük amcası üstüne bilgiler veriyordu..

Yaroslav'ın asıtığı astık namlı derebeylerinden biriydi Nekrassov'un babası. Anası ise duygulu, okumayı, güzel sanatları seven bir kadındı. Nekrassov, babası ile geçinememişti ilk gençliğinde. Hukuk öğrenimi için Petrograd'a gidişi kaçıştı baba evinden. Ama hiç bir zaman unutamamıştı çocukluğunun geçtiği Yaroslav'ı. Üne, paraya kavuştuktan sonra çok güzel yazlık bir ev yaptırmıştı Yaroslav'da. Her yıl yaz aylarını o evde geçirir, Yaroslavlı dostlarıyla buluşur, sık sık birlikte ava çıkardı.

Nekrassov'un yeğeninin konuklara anlatmaktan en çok hoşlandığı olay, Moskovalı bir taksi şoförünün büyük amcasına olan sevgisiydi. Moskova'da, Bolşoy Tiyatrosunda kutlama töreninin yapılacağı gece, kendisini Bolşoy tiyatrosuna getiren bindiği taksinin şoförü, Nekrassov'un yeğeni olduğunu öğrenince para almak istememiş, direnmelerine, «Nekrassov'a küçük bir hediye olsun benden» diye karşılık vermişti. Çok seviyordu şiirlerini, «Nekrassov'a bir hizmetim dokunamaz, yeğenini ben götürmüş olayım tiyatroya..»

Nekrasssov'un yeğeni de, çevirmenliğini yapan arkadaşı da hayran kalmamızı istiyorlardı bu olaya.

«Düşünün, bir şoför...»

Düşünülecek, hayran kalınacak bir yanını göremiyordum işin. Hayretle karşılanılacak ne vardı bu olayda? 1971 yılındaydık. Devrimin 54. yılı kutlanmıştı bir ay önce. Otuz yaşlarında bir sovyet vatandaşıydı sözünü ettikleri şoför. Sosyalist bir devrimin, yarım yüz yıllık bir süre içinde, kendi dilinin en ünlü şairlerinden birini, teknik okullarda yetiştirdiği bir şoföre sevdirmesinden daha olağan ne olabilirdi?.

Rusyada okuma, kökleşmiş yaygın bir alışkanlıktı. Metroda, otobüslerde, kimi görsem elinde kitapla, ya da dergi, gazete ile görüyordum.

Bir hafta Moskovada kalmıştık daha önce. Gürcü bir şoförün sürdüğü, bir Volga ayırmışlardı kanımla bana. Müzelere, daha başka yerlere o götürüyordu bizi. Yazarlar Birliğinden, ya da gittiğimiz müzelerden her çıkı-

şımızda, okuduğunu görürdüm. Biz taksiye yaklaşıncaya kadar kesmezdi okumasını. Biz taksiye binip yerlerimizi alırken, o da okuduğu gazeteyi, dergiyi katlar, güneşliğin üstüne sıkıştırır, ya da okuduğu kitabı torpedo gözüne kaldırarak, rehberimizin nereye gideceğimizi söylemesini beklerdi. Bir kez olsun, kitapsız ya da gazetesiz, sağına soluna bakınırken, öbür arkadaşlarıyla çene çalarken görmemiştim onu.

Dinlediğim öykü, başımdan geçen başka bir olayı hatırlatıyordu bana. Bir yaz günü, bir işçi grubu çok kötü utandırmıştı beni. İnişli yokuşlu bir yerde, henüz birinci kata ulaşan bir yapının önünde, arabamın arka lâstiği patlamıştı. Tam tekerleği değiştireceğim sırada, yerleştirdiğim takozlar, taşlar para etmedi, kriko kaydı, araba boş tekerleğin üstüne yattı. Yapıda çalışan yedi işçi yetiştiler. Hep birden kaldırdılar arabanın arkasını. Yedek lâstiği taktık. Ter içindeydim. Haklarını nasıl ödeyeceğimi bilemiyordum. Büyük bir sıkıntıdan kurtulmuştum. Yedisine birer meyve suyu içebilecekleri kadar bir para vermek istedim içlerinden en yaşlı olana. Almaya yanaşmadı. Neredeyse kırıldı: «Kazaydı, dedi. Biz kaza geçiren birine yardım ettik, bir iyilik yaptık. Biz de iyilik yapamaz mıyız?»

Sosyalist bir ülkede değil, her koyunun kendi bacağından asıldığı, gemisini kurtaranın kaptan sayıldığı bir ülkede göstermişti o işçiler o cömertliği. Hem utanmış, hem de ömrüm boyunca yazdıklarımla onların yanında yer almakta yanılmadığımı kanıtladıkları için alabildiğine mutlu olmuştum..

Nekrassov'un yeğeni ile çevirmen «Bir şoför» derken belki de iyi niyetliydiler. Devrimi yüceltikleri kanısındaydılar. Devrimin böyle aydın, cömert şoförler yetiştirdiğini belirtmek istiyorlardı.. Ama ben onları dinlerken, kanıtlamak istediklerinin tam tersini düşünüyordum. Sosyalist bir ülkede, devrimin 54. yılında, genç bir şoföre, küçük bir cömertliği, Nekrassov'u okumayı çok görmek, devrim öncesi alışkanlıklardan kalma bir çeşit kendini beğenmişlik olmuyor muydu? 1978

RUS GECESİ

Dört saat, kar tutmuş akkavak korulukları, kayın ormanları arasında aktı trenimiz. Yol boyunca, pencere kapı pervazları beyaza boyanmış, çivit mavisi, koyu kahverengi, yosun yeşili köy evleri dizisi uzadı durdu. Evlerin arada bir seyrekleştiği yerlerde, ormanlarda, kocaman boynuzlarıyla durup, geçen trene bakan iri geyikler, dolanan yaban keçileri gördük.

Saat biri geçiyordu Yaroslav'a geldiğimizde. Vagonumuz istasyon rıhtımından uzaktaydı tren durduğunda. Basamaklar oldukça yüksek kaldı yerden. İstasyona değil de raylar arasına indik.

Her şey, daha ilk bakışta Çehov'un, Gorki'nin öykülerinde anlattıkları gibiydi. Kışla ile okul karışımı görünüşüyle istasyon yapısı, ötede beride tomruk yığınları, karla örtülü uçsuz bucaksız bir açıklık, uzaklarda çam, kayın, berioska ağaçları, göz alan kar aydınlığı.. Tren yolunun altında uzanan Volga nehri donmuştu. Kalın giyinmiş, kalın çizmeli adamlar, nehrin üstünde, buz tabakasında açtıkları deliklerin başında, birer tabure atıp oturmuşlar, oltayla balık avlıyorlardı.

Biz istasyonun önünde bekleyen otobüsümüze doğru giderken tren kalktı. Böyle bizi getirdiği gibi, kent kent yolcular indirip, yeni yolcular alarak, daha yedi gün yedi gece yol alacak, Büyük Okyanusun kıyısına varacaktı..

Otobüsün kalkmasını beklerken pencereden dışarıya, Volga kıyılarına, trenin boşluğuna daldığı uçsuz bucaksız açıklığa bakıyordum. Şimdi, o yalınayak, saç sakal karışık yedekçiler yok görünürlerde. İstasyon önünü

çıkınını değneğine vurmuş üstü başı dökülen serseriler yerine, iyi giyimli kadınlar erkekler dolduruyor. Volganın üstündeki balıkçılardan biri, kamışlı oltasının kolunu döndürüyor. Koskoca bir sazan çekti delikten. Balık, kendini havada sağa sola atıyor oltanın ucunda..

Donmuş Volga kıyılarına bakarken, eski yedekçilerin heyamolalarını duyar gibiydim. Hey gidi koca step! Türkülerinle, soylu yazarlarının içli anlatımlarıyla, ne derin bir üzünle yer etmişsin belleklerde! İnsanlarının yalnızlığı nasıl yüreklerde yayılır, yaşar! Bir de baharda, ya da ilk yaz ayları görmek isterdim seni. Irmaklarının buzları çözülmüş, ormanların yeşermişken..

Otobüsümüz oyalanmadan kalktı. Asfalt yollardan ilerledik. Kilometrelerce karelik bir alana yayılmış görkemli bir petrol rafinerisinin kıyılarından, Spartak kuruluşlarının renklerini taşıyan büyük bir fabrikanın önünden geçtik. Yaroslava girdik. Pencere kanatları ile kapılarında yeşil yağlı boya duvarlarında aşı boyası sarıların egemen olduğu yapıların sıralandığı sokaklardan geçerek, iki en çok üç katlı taş yapıların kuşattığı geniş bir alana çıktık. Eski rus yapısı taş bir otele indik. Moskovanın el değmedik mahallelerinden bile daha çok rus kalmış bir kentteydik. Tıpkı eski romanlarda, ya da geçmiş dönemlerle ilgili filmlerde anlatılan rus kentleri gibiydi Yaroslav..

*
**

Öğleden sonra kentin tiyatro salonunda düzenlenen Nekrassov'u anma törenine katıldık. Yaroslavlı oyuncular, şairin bazı şiirlerinin kaynaklandığı olayları tablolarla canlandırdılar. O tabloların dekoru içinde okudular o şiirleri..

Akşama, Belediye Başkanı, kaldığımız otelin salonunda bir yemek verdi törene katılanlara. Yemeğe başlarken kısa bir konuşma yaparak konuklar onuruna kadeh kaldırdı. Törenlere katılmak üzere Yaroslav'a gelen Sov-

yet Yazarlar Birliği Başkanı karşılık verdi bu konuşmaya. Sözlerini bağlarken, «Şimdi köylülerimiz, eski koca mujiklerimiz gibi içelim. Yemekten sonra hepimiz masaların altında buluşalım» diye kadeh kaldırdı.

Gülüşüldü. Sevinçli bir hava içinde kadehler kalktı. Kısa konuşmalar birbirini kovaladı. Sıramız geldikçe her birimiz ayağa kalktık, gördüğümüz dostluğa, konuksever-liğe teşekkür ettik; halklarımızın karşılıklı mutluluğu, dünya barışı için kadeh kaldırdık..

O arada otelin orkestrası, Spartak fabrikasının işçilerinden oluşan amatör bir topluluğa bırakmıştı yerini. Boyunlarında mavi fularlarıyla beyazlar giyinmiş yeni orkestra daha da coşturdu konukları. Orkestranın şarkıcısı olan genç kız, Nekrassov'un Troyka adlı şiirinden bestelenen çok ünlü bir türkü ile başladı programına. Tırısa kalkan besili atlarıyla geçip giden bir zenginin troykası ardından baka kalan yoksul bir genç kızın üzünlerini yansıtıyordu şiir. Şarkıcı genç kız, hiç de bir üzünle söylemedi şarkıyı. Gülüyordu hafifçen. Eskiden böyleydi bu işler der gibi..

Troyka'yı bitirince, genç kız, İngilizce olarak, otuzsekiz dilde değişik şarkılar bildiğini, konukları için, her birinin kendi dilinde bir türkü söyleyeceğini açıkladı. Coşkuyla alkışlandı. Konuklardan biri Katuşa'yı istedi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında bütün Rusyayı, cepheleri saran o güzel aşk ile barış türküsünü hep birlikte söyledik. Onu İngilizce, Almanca, Fransızca Macarca, Japonca birer türkü izledi. Onların ardından «Üsküdara Giderken..» geldi.

Saat onbirde sofradan hep birlikte kalktığımızda içmeğe, türkü söylemeye doyamamıştık. Çeşitli ülkelerden Nekrassov'u anma törenleri için gelen otuzu aşkın çağrılı oniki gündür birlikte dolaşıyorduk. Üç gün sonra ülkelerimize dönecektik. O güne kadar hiç bir zaman bir arada bu kadar güzel eğlenememiştik. Sofranın üstünden Moskovskaya votkası şişelerini, sodaları, boş bardakları, kalan meyvaları, mersin balığı tabaklarını kaptık. İçimiz-

de birinci katta en büyük odaya düşen Macar dostumuzun odasına dolduk.. Onun odasında ayakta durabildiğimiz sürece türküler söyledik..

Son kadehim bir su bardağı dolusu Moskovskaya votkasıydı. Onu içtikten sonra odama çıktım. Yatağıma girer girmez de sızarak uyudum.

Ertesi sabah, kahvaltıda Macar dostuma «Benim ardımdan akşam kaça kadar oturdunuz?» diye sordum. «Hatırlayamıyorum!» diye önemsemeden hafif bir gülümseme ile karşılık verdi. Oda kapısını en son kimin çekip kapadığını, ne zaman yatağa girdiğini çıkaramıyordu. Ev sahipleri, rehberler, bir bir odalarına götürmüştü yabancı konukları. O günkü programa üç kişi hastalandığı için katılamadı aramızdan.

Boşalan kadehleri omuzlarımızdan geriye fırlatarak kırıp parçalamamıştık ama, Yazarlar Birliği Başkanın dilediğini yerine getirmiş, eski mujikler gibi içerek, tam bir rus gecesi yaşamıştık.

Değerdi de! Yeryüzünde ağzının tadını bilen toplumlar sayılıdır. Rusları da onların arasına katmak gerekir. Soğuk rus yemekleriyle hazırlanan sofra güzeldi. İçkiler güzeldi. Söylediğimiz bütün türküler güzel, konuşmalarımızdaki dileklerimiz güzeldi.

İlk uzay kozmonotlarından Valentina Nikolaieva Terechkova'nın kentiydi Yaroslav. 1958 de Paris'te Seine pazarını dolanırken Rusça kitaplar satan bir kitabevinden çıkarken görmüştüm Valentina Terechkova'yı. Kırmızılar giymişti. Canlı, sağlıklı, yapmacıksız, tam bir emekçi sınıfı güzeliydi. Yaroslavda, bize şarkılar söyleyen kızın çalıştığı fabrikada atılmıştı hayata. Onun gibi ünlü bir uzay fatihi yetiştiren, Rusyanın ilk başkenti olmuş bir kentte, koca Volganın kıyısında; çok değil bundan yetmiş yıl önce, bey kapılarında uşaklık ya da hizmetçilik etmek için dünyaya gelenlerin, şimdi çalıştıkları fabrikalarda orkestralar kurarak barış türküleri, dostluk türküleri söylediklerini duymak, içmeğe değerdi..

1978

BÜTÜN GÜZEL KENTLERLE KARDEŞ (TİFLİS)

Moskova Havaalanında on saat sisin kalkmasını, pistin açılmasını bekledik. Uçağımız ancak gece yarısına doğru havalandı. Kıştı. Uçak, kalın siyah paltolu, iri yapılı esmer insanlarla doluydu. Aşağılarda Tiflis'in buğulanmış ışıkları göründüğü zaman saat biri geçiyordu.

Uçak, alanda, sarı boyalı, gösterişsiz, depo gibi bir yapının yanına yaklaşarak durdu. Yapı ile yöresi daha iyi aydınlatılmıştı. İniş merdivenlerini bol bir ışık çemberi kuşatıyor, çemberin gerisi karanlıklar içinde kalıyor, hiçbir şey görünmüyordu. Havaalanının tek yapısı o önünde durduğumuz sarı yapıdır sandım. Önce İzmir, sonra Şiraz havaalanlarını hatırladım. Yapı olarak ikisinin de topu topu orta büyüklükte birer yolcu salonu vardır. Sönük bir kente gelmişim duygusuna kapıldım. Daha Tiflis'i görmeden, nerden geldim buraya, diye kendi kendime çattım.

Otomobille kente giderken duyduğum hoşnutsuzluk daha da arttı. Gördüklerim hiç de iç açıcı değildi. Düzlükteki tarlalar bağlar arasından geçtik. Sonra Kura ırmağının kollarından biri boyunca yol almaya başladık. Solumuzda ırmağın bazen derinleşen bazen yayılan oyuğu, sağda hafif bir bayır. Bayırda tek tük eskiden kalma, bizim Anadolu evlerine, Balkan evlerine benzer tek katlı taş, ya da bağdadi evler. Belgrad'ın doğu girişindeyim, sandım önce. Küçük bir taşköprüyü geçtik. İki yanda çıplak kütükleriyle yayılan bağlar göründü. Yine İzmir'le karıştırmaya başladım gördüklerimi. Sanki Gaziemir Havaalanından İzmir'e doğru gidiyorduk. Kızılçul-

lu'yu geçtik, Kemer'e doğru iniyoruz. O yol, derinleşen bir derenin yanı sıra ilerlerdi benim çocukluğumda. Bayırlarında, pencere pervazları, kapıları kararmış tek katlı evler vardı.

Otomobil, büyük bir taşköprüyü de geçtikten sonra hafif bir yokuşa sardı. Çok geçmeden otelin önünde durdu. Yüksek bir yapıydı otel. Gecenin ikisini geçiyordu yattığımda. Yatar yatmaz uyumuşum. Uyandığımda saat altıydı. Çok erken, dedim, gözlerimi kapadım uyumak istedim. Neye yarar? Uyanıktım artık. Uykumu almıştım. İşte bu iyi, diye düşündüm bu kez. Demek Tiflis'in havası diriltiyor insanı.

Kalktım, pencereye yaklaştım. On birinci kattaydı odam. Sabah oluyordu. Bulutsuz bir aralık sabahı. Doğar doğmaz sisten sıyrılan güneşin ışıkları vuruyordu gecenin nemi üstüne. Evleri, kırları, çok ince, ışıl ışıl bir buğu sarıyordu.

Ne görüyorum? Penceremden bir daha baktım: Aşağılarda, sağda, üçer dörder kemerli taşköprülerin altından döne döne gelen dingin bir ırmak. Yamaçları saran ak alnaçlı taş yapılar. Kalın gövdeli, kalın dallı yüksek ağaçlar. Paris'teyim! dedim kendiliğinden. **Seine** kıyılarını ne kadar çok anıdırıyordu pencereden görünen Tiflis. Ağaçların, köprülerin, taş yapıların karışımı ne kadar çok Paris'tli Gece Tiflis'te uyumuş, sabah Paris'te uyanmış gibi bir duygu içindeydim. **Pont Neuf**'ün, **Sully** Köprüsünün yakınlarındaydım sanki. **Notre Dame**'ı görebilecek miyim diye aranıyordum pencereden.

Sevindim. Bütün iyi dostluklar ilkin takışma ile başlar, güzel bir kente geldim, diye düşündüm. Pencereden ayrılmadım daha bir süre. Bu kez yine sağda, ilerde, ırmağın karşı kıyısındaki bayırda yıkılmaya bırakılmış barakalar ilişti gözüme. Yine Kızılçullu'ya kaydı aklım. Kemer deresini aşan Romalılardan kalma iki katlı su kemerlerinin iki yanında yükselen bayırlarda, göçmenlerin yerleştirildiği göz göz evler vardı eskiden. «Geç bir kalem oraları» dedim kendi kendime, «üç beş yıkık kulübe

benzettiğin sadece birbirine. İzmir'de çoktan gecekondular sardı şimdi o bayırları. Burada da bırakılmış yapılar bunlar...» Baktığım yerde İzmir'i görmem olağan benim. Ne de olsa uzun yıllar İzmir'de yaşadım. Belleğimde en çok yer eden kent İzmir. Doğrusunu ararsam pencereden baktıkça İzmir'den çok görünen Fransa'ydı karşımda. Arabayla anacaddelerinden geçtiğim, kiminde bir öğle ya da akşam yemeği yiyip kiminde bir gece konakladığım, **Rhône** ya da **Loire** kolları boyunca sıralanan Fransız kentleri parça parça gelip geçiyordu gözlerimin önünden. **Angoulème, Poitiers, Lyon, Avignon**, vb. Ağarmış taş yapıları, iri ağaçları ile sabahın dağılan sisi içinde.

Kendimi odada tutamadım daha fazla. Saat yedide otelden çıktım. Otel yüksek bir terasın üstünde kalıyordu. Terasın aşağılarda kalan ova yönünü diz yüksekliğinde alçak bir duvar çevreliyor, otelin önündeki alan, geniş bir bulvarla birleşiyordu. Bir süre ne yana yürüyeceğime karar veremedim. Soldan gelen bulvar, oteli biraz geçince ikiye ayrılıyor, bir kolu, geniş bir asfaltla aşağıya, ırmağa doğru iniyor, aşağıda ırmak boyunca gelen başka bir caddeyle birleşiyordu. Gece havaalanından gelirken geçtiğimiz son köprü orada kalıyordu. Uzaklarda çok katlı beton yapılarıyla yeni mahalleler vardı.

Bulvarın öbür kolu, sağda evler apartmanlar arasında yükselerek hafif bir bayıra sarıyordu. Kent merkezinin solda kaldığı anlaşılıyordu. Sola doğru yürüdüm. Az sonra, ortada iki sıra yıllanmış çınarlar arasında ilerleyen bir kaldırımın ikiye böldüğü bulvardaydım. Sağda solda yine iki geniş kaldırım, kaldırımların kıyısında sıralanan çınarlar, atkestaneleri. Yürümesi hoş bir bulvar. Sık sık, kahveler, bir iki lokanta görüyorum. İşe gidenler, duraklarda buluşanlar var. İki yandan gelen arabalar hızla geçip gidiyorlar.

Yine o duygu. Ben bu bulvarı daha önce gördüm gibi bir şey. Marsilya'da istasyon yakınlarında mıydı? Yoksa yine Paris'te mi? Hayır, ne o ne öbürü. Budapeşte'de geniş alnaçlı yüksek pencereli taş yapılarıyla Lenin Bul-

vari, özellikle Ulusal Müzenin önü bütün öbür görüntüleri silip yerleşiyor belleğimde. Evet eylül sonlarındaydı. Çınarların yaprakları sararmaya başlamıştı. Budapeşte'de Lenin Bulvarında dolaşmıştım böyle. Şimdi Tiflis'te kaldırımlar sararmış çınar yapraklarıyla dolu. İki yanında alnaçları kavuniçi boyalı yapılar Budapeşte'yi hatırlatıyor.

On dakika kadar yürüdükten sonra «hele gerisi kalsın, kahvaltıdan sonra Yuri ile birlikte dolaşırız» dedim, geriye döndüm. Otelin önüne gelince dayanamadım, bu kez, sağa yukarı doğru izledim bulvarı. Yine belleğim karıştı.. Bu alan? Bu bozengi sabah? Neredeyim?.. Yürüyorum. Bahçeler içinde tek ya da iki katlı evler var. Bahçeleri sokaktan ayıran alçak duvarlar beyaz iri taşlarla örülmüş. Soldan tepeden ağaçlıklı sokaklar akıyor, inip karışıyor caddeye. Tiflis yüksek bir tepe eteğinde. Kudüs'teyim sanki, ya da Ankara'da. Zaten Kudüs'ü hep Ankara'ya benzetirdim dolaşırken. Asfalt yolları, bahçeli evleriyle tepelerin eteklerinden akar gibidirler ikisi de. Taşları toprakları birbirine uyar. Az sonra, caddenin görünüşü, birbirinin eşi evlerle tekdüzeleşti. Geri döndüm. Otelin önünde terasın kıvısında durdum. Aşağıdaki ovaya bir kez daha baktım. Ölü mevsimiydi doğanın. Boş topraklar sürülmüş, havalandırılmıştı. Yine de bahardaki renkleriyle yeşermiş olarak göz önüne getirmek güç değildi ovayı. Kendiliğinden Bursa'yı hatırladım. Çelik Palas'ın önündeydim şimdi. Sağdaki yol kaplıcalara doğru yükseliyor, aşağıya sapan asfalt Bursa ovasına, şeftali bahçelerine, sebze bahçelerine iniyordu.

Kahvaltı salonu otelin çatı katındaydı. Kahvaltıya oturmadan önce, salonun boydan boya cam ön alnacından, Fransız kentlerini Budapeşte'yi, Kudüs'ü, Ankara'yı, İzmir'i, Bursa'yı hatırlayarak, kısa bir süre daha seyrettim Tiflis'i. Kahvaltıya yeni oturmuştum ki Yuri geldi, beni buldu. Gece, geldiğimiz sırada aklımdan geçenleri, pişmanlığımı bilmiyordu. Ama ben bir yanlışlığı düzeltmek

Istercesine aceleciydim. İlk sözüm «Güzel bir kente geldik» oldu. Sabahki gezimi anlattım.

Kahvaltıdan sonra arabayla Tiflis'i dolaştık. Kura boyuna indik. Al tüst yollardan, köprülerin altından üstünden geçtik. Yine Paris'i, Peşte'yi, **Seine**, Tuna kıyılarını hatırladım. Sonra **Mtatsmida** tepesine çıktık. Genç bir çam ormanı örtüyordu tepeyi. Bir restoranı, geniş bir terası vardı. Belirli saatlerde teleferik çalışıyordu. Aşağılara bakılınca bütün Tiflis, Kura'nın kente girişi çıkışı görünüyordu. Solda yeni Tiflis gerçekten Ankara'nın Yenişehir'ini, Kudüs'ün yeni mahallelerini, Bursa'nın Çekirge'sini hatırlatıyordu. Tepenin sağ yamacındaki eteklerde kalan eski Tiflis'e dokunulmamıştı. Daracık sokakları, cumbalı evleri, tahta kasnaklı pencereleri, ahşap balkonlarıyla kale dibindeki eski Ankara'yı, Tırnova, Köprülü gibi Balkan kentlerini, ilk Osmanlıların Bursa'sını andırıyordu oraları.

Büyük Gürcü şairi Şato Rustaveli'nin adını vermişlerdi sabah erkenden dolaştığım bulvara. Akşamüstü Yuri ile o bulvara çıktık. Dükkânlar, kahveler, lokantalar hep doluydu. Yaşam taşıyordu. Girenleri çıkanları oturanlarıyla aralarına karışmak isteği veriyordu.

Kahvelerden birinde nasılsa yer bulduk. Yemek saatine kadar oturduk.

Kız erkek, deri ya da kadife ceketli, yün kazaklı gençler dumana boğmuşlardı kahveyi. Masaların üstünde sigara paketleri, konyak kadehleri, çikolatalar, sanat dergileri, şiir kitapları. Hoparlörde pop müziği. Birbirinden ne kadar uzakta, dünyanın neresinde olursa olsun, gençler nasıl da izliyorlar kendi kuşaklarının yaşayışını. Birbirlerine ne kadar çabuk ayak uyduruyorlar. Bir genç kıza takıldı gözlerim. Kulağının üstüne kadar kısaltmıştı saçlarını. 1973 yılı sonundaydık. Daha o yılın saç modasıydı bu. Ayak ayak üstüne atmış, etekliği yılın ölçülerine uygun, dizkapaklarını hafif örtüyordu. Hafif öne eğik oturuyor, sağ eli masanın üstünde, sigarasını gergin tuttuğu işaretparmağı ile ortaparmağı arasına sıkıştırmış, başpar-

mağı ile serçeparmağı arasında cigara paketini döndürüp duruyordu masanın üstünde. Oldukça konuşkandı. **Montparnasse, Greenwich Village**, Sofya ya da Leningrad kahvelerinde oturan akranlarından ayrılan hiçbir yanı yoktu.

İki gün sonra sabah saat 10'da havaalanındaydık. Tiflis'e inerken önünde durduğumuz sarı yapı yabancı yolcuların bekleme salonuydu. O yapıda uçağımızı bekliyorduk. Alanın asıl yolcu salonu üç yüz, dört yüz adım ötede, kocaman bir stadyumu içine alabilecek büyüklükte görkemli bir yapıydı. Yerli yolculara ayrılmıştı.

Uçağımız yine gecikiyordu. Moskova Havalanının inişe elverişli olmadığını duyurdular. Yolcu salonunda bizden başka genç bir Fransız çifti vardı. Kız değişik pullar almıştı. Noel yaklaşıyordu. Durmadan kart yazıyor, kartlarını pulluyordu. Delikanlı, yolcu salonunun önünde, bir sıraya oturup uzun süre güneşlendi.

Yolcu salonunda on saate yakın kaldık. Bir ara kızla konuştum. Moskova Fransız elçiliğinde görevliydi. Tatilini Tiflis'te geçirmiş geri dönüyordu. Konuşmamızın bir yerinde :

«Tiflis'i çok severim, sık sık gelirim, dedi. Fransa'nın güney kentlerine benzetiyorum. Sanki Fransa'nın güney kentleriyle kardeş...»

Ben de Tiflis'i çok sevdiğimi söyledim. «Yalnız Fransa'nın güney kentleriyle mi,» dedim, dünyanın bütün güzel kentleriyle kardeş...

1978

STALİN ÜSTÜNE BİR KONUŞMA

Tiflis'te kaldığım ikinci gün, Stalin'in kasabası Gori'ye gittik. Gori, Tiflis'in 70 km. kuzey batısında görünüyordu haritada. Aralık ayıydı. Sabahın erken saatleriydi yola çıktığımızda. Bulutsuz mavi bir gün başlıyordu. Bir süre Kura nehri boyunca gittik. Nehrin üstünde top top dağılan sis parçaları yüzüyordu henüz. Güneş sisleri saydamlaştırıyor, gölgelerini silerek nehrin dingin sularını ışıklandırıyordu. Kura nehrini geride bıraktıktan sonra alabildiğine geniş bir ovaya daldık. Yolumuz, kol kol beton su arkları ile kanallarının yayıldığı bakımlı bağlar, sebze bahçeleri arasında uzadı. Bol bol gübrelenerek sürülmüş, havalandırılmaya bırakılmış, yer yer tırmığı sürgüsü çekilmiş topraklardan yerden bir iki karış yükselince eriyen bir buğu tütüyordu.

Bütün o ovanın görüntüsüyle, iki gündür aralarında yaşadığım güçlü kuvvetli, yağız gürcüler arasında bir benzeyiş vardı. Kalın yapılı iri bağ kütükleri gür bir yeşilliği, bereketli bir meyve yükünü taşımaya hazır olduklarını haber veriyorlardı şimdiden. Derin sürülmüş, irl topaklı yağız toprak, güç kuvvet bereket taşıyordu. Ben baktıkça, bütün ova, üstünde yaşayan insanları gibi, güvenle dolu, ışıltılı siyah gözleriyle bana bakıyor, gülümsüyor gibiydi.

Gori'de alanda Stalinin bütün Rusya'da sağlam kalan tek heykelini gördük. Çok büyük, görkemli bir heykeldi. Yol, Gori'nin girişinde iki yana kollarını açarak gerinir gibi genişliyor, alanla birleşiyordu. Beş bin kişilik küçük bir kasaba için çok büyük tutulmuştu alanın boyutları. Arabayı alanın girişinde park ettikten sonra, heykele ulaş-

mak için dört beş dakika kadar yürüdük. Biz yaklaştıkça heykel büyüdü, devleşti.

Alanın üstündeki Stalin müzesini gezdik. Bir yığın kötü ressam, Stalin'in çocukluğunu, gençliğini konu almışlar, çiğ yeşil, nar çiçeği kırmızısı al, pasa çalan kahverengilerle işlenmiş tablolarıyle doldurmuşlardı müzeyi. Günümüzde yavanlığı iyice anlaşılmış bir romantizme varan bir öyküsü vardı her tablonun. Geleceğe inançlı bakışlarla bakan Stalinler, elî yurtdaşlarının omuzuna dostlukla dokunan Stalinler, elde kitap mutlu yarınların düşlerine dalan çocuk Stalinler, geleceğin önderi, halkın dostu Stalinler, Stalinler.. Bir yanda, Stalin'in doğduğu evin gerçek ölçülere uygun bir maketi vardı. Aslında olduğu gibi odundan yapılmış iki odalık küçücük bir muşik kulübesi. Müze rehberi altını çize çize bu yoksulluk kanıtını sokuyordu gözümüze. Çok çocuklu bir ailenin bu yoksulluk yuvasında yetişmişti Stalin. Özgürlük duygusu, hak duygusu, doğa sevgisi çocuk yaşından başlayarak, bu yoksulluk yuvası ile Gori'nin yeşil kırlarında gelişmişti. Stalin'in yaşam öyküsünü bilenlerin kolaylıkla inanacağı şeylerdi bütün bunlar. Yine de rehberin anlatımıyle birleşince mide bulandıran bir şeyler vardı tümünde. Gerçekte soylu olan bir konunun böylesine ucuzundan işlenmesi, bu kadar kötü anlatılmasının duygusal bir sömürü kokusu taşımasından geliyordu bu bulantı. Duygusallaştırarak bir bakıma yüzyılımızın başlarında bütün dünyada o kadar yaygın olan, insanlıların pek bayıldıkları, kartpostallardaki âşıklara döndürmüşlerdi bir bakıma Stalin'i. O âşıklar da sarmaşıkların tırmandığı balkonlarda, yeşil kameriyelerde, ellerinde kitaplarla düşlere dalmış görünümündedirler. Güller arasında özlemli yüzler, ışıltılı bakışlarla poz verirler. Bütün bunlar o eskimiş, bayatlamış Kamelyalı Kadın edebiyatının ürettiği şeyler. Devrim öncesi Rus edebiyatının inceliklerle dolu o soylu yapıtlarından, müzikte, resimde Rus sanatının o dönemde ulaştığı bunca ilerici atılımlardan sonra yenir yutulur şeyler miydi bunlar? Güç olan Rus sanatını o dü-

zeyde tutabilmekti. Bunu becerecek yetenekte olmayanlar devrimi fırsat bilmişler, halka sesleniyoruz diye boyamışlardı bu berbat tabloları. Bu tablolara benzer öyküler, şiirler doldurmuştu ortalığı. Sovyet devriminden önce kendi alanında devrimini gerçekleştiren, üstelik durmadan yenileyen o zengin geçmişin kalıtını yadsımak niye? Bilmezlikten gelmek niye?

Müzeden dönüşümüzde otomobilimizin Gürcü şoförü, bizi halk insanlarına özgü bir çeşit övünçle bekliyordu. Müzesini gezdiğimiz büyük Gürcünün ününden, geçmişteki gücünden, bütün yaptıklarından kendine pay çıkardığını sezmekte gecikmedim.

Arabada yerlerimizi alırken Yuri, «Stalin'e toz kondurmazlar, dedi. Stalin için olumlu bir iki söz söylersen senden iyisi yoktur dünyada.»

Yuri'yi tanımanız yerinde olacak anlattıklarımın burasında. Özbekistanlıydı. İyi Türkçe biliyordu. Bir haftadır sabah akşam birlikteydik. Bir haftadır olgunluğu, kendine güveni, hoş görüsü ile tanıdıkça daha çok sevdiğim bir insandı. Onunla konuştukça, Rus devrimi, başlangıcından günümüze kadar bütün gerçeklerini açıkça konuşacak, özeleştiriden kaçınmayacak, gereğinde çelişmelerini yabancılardan gizlemeyecek kadar kendine güven kazanmış yurtdaşlar yetiştirmiş diye seviniyordum.

Tiflis'e doğru yola çıkarken şoförün kulağı hep bizdeydi. Daha ana yolun girişinde Yuri'ye Rusça bir şeyler söyledi. Yuri: «Müzeyi nasıl bulduğunu soruyor» dedi.

İlkin ölçülü konuştum:

— Çok güzel, çok belgesel.

Yuri dediklerimi ona çevirirken, aynada, bu kadarcık bir iki sözü bile övgü sayan şoförün yüzünde beliren gülümsemeyi gördüm.

Yuri:

— Stalin'i severler, dedi. Ne de olsa çok iyiliğini gördüler. Gürcistan'ı çok kalkındırdı..

Görülüyordu. Her yanda büyük yatırımlar yapılmıştı. Tiflis bayındır bir kentti. Moskova'da en iyi oteller Gür-

cülerle doluydu. Sovyet Rusya'nın büyük bölümü karlar altındaydı kış boyu. Buna karşılık Gürcistan, çay, portakal, limon, turfanda sebze yetiştiriyor, bol kazançla satıyordu öbür Sovyet ülkelerine. Şoförün sevgisinin yalnız bu nedene dayandığı kanısında değildim. Bana kalırsa çok daha insancıl, çok daha evrensel duygulardan kaynaklanıyordu bu sevgi. Bu kanımın nedenlerini açıklamaya çalıştım.

Bir çeşit, eskilerin ermişlere, azizlere beslediği duyguydu şoförünki. Halk acılarla yoğrulmuştur dünyanın her yerinde. Halk o acıları çabuk unutur. Geçmişi kötülüklerinden çok iyilikleriyle yaşatır belleğinde. Halkın olagan bir gereksinmesinden doğar bu aldanış. Çünkü acılarını yenebilmek için iyilikleri umutları yaşatmak zorundadır. Böyle böyle mitler yaratır. Kendi içinden yetiştirdiklerini iyilikleriyle yüceltir. İslâm dininde, ölülerinizi hayırla anınız diyen buyruk da bu gereksinmeden doğmuş olsa gerekir.

Yuri «Belki de..» diye karşıladı bu dediklerimi. Stalin üstüne bir konuşmaya daldık. Stalin'le ilgili düşüncelerim henüz durulmuş, kesin bir sonuca bağlanmış değildi benim. Onun dönemindeki şiddete hak verecek değilim. Ama önce şuna inanırım. Tek bir insan yoktur ki, bütün yaşamı boyunca kötülük üstüne kötülük etti, bunca can yaktı diye anılsa bile, o kötülükleri ölçüsünde sevaplar iyilikler de etmiş olmasın, yaktığı canlar yanında bazı canlar sevindirmesin.. Söz Stalin'den açılınca daha da güçleşir bu konuyu çözmek..

Sovyet Devriminin doğuşunda, utkuya ulaşmasında, aşama aşama başarılar kazanmasında, kalkınma programlarının gerçekleşmesinde, hemen unutulacak, bir kalemde çizilip atılacak hizmetler miydi yaptıkları? Açık, yalın düşünen bir kafa yapısı, özverilerle pişmiş yoğurulmuş, ermişlere yaklaşan gösterişsiz bir yaşamı vardı. Doğduğu kulübenin yoksulluğunu unutmadığını kanıtlamıştı ömrü boyunca. Kremlin'in iki odasında, orta halli bir Sovyet vatandaşı gibi yaşadığı, günde ortalama onaltı

saat çalıştığı herkesçe bilinirdi. Kitaplarında Ekim devrimini, işçi sınıfının sorunlarını pek az kişinin becerebildiği kadar yalın bir dille anlatabilmiş açıklığa ulaştırabilmişti. Yine de ölümünden sonra, tümüyle üzücü, kahredici, giderek yüz karası denebilecek bir şiddet, bir haksızlıklar dönemi olarak damgayı yemişti onun yönetimi. Sovyet Rusya'nın en küçük köylerine kadar yayılan heykelleri kaldırılmış, kitapları ortadan kaybolmuş, caddelere, kentlere, enstitülere, sayısız kurumlara verilen adı, silinmişti. Böyle yapmakla günahlarından arınmış oluyor muydu geçmiş? Çocuksu bir davranış, giderek gülümseme ile karşılanacak bir tutum değil miydi bu?

Şöyle düşünülebilirdi. Acaba 1917 Rusyasını kim alıp da onun getirdiği yere getirebilirdi? Kim Nazi orduları karşısında, Sovyet ordusunu dağılmaktan kurtarır, Berlin'e kadar götürür, yengiye ulaştırabilirdi? Başka yollardan sağlanabilir miydi bugünkü Rusya'nın durumu? Yuri bile, «Hiç bir şey yapmamış olsa bile, savaşta, milyonları öl dediği yerde ölmeleri gerektiğine inandırdı. İkinci Dünya Savaşı'nı öyle kazandırdı bize» diyordu.

Neydi 1917 Rusyası? Endüstri ilkeldi. İşçi sınıfı çok küçük bir azınlıktı henüz. Rus halkı, kendi dilini konuşmayacak kadar yabancılaşmış soylu aydınlar ile üstünde yaşadıkları topraklar ile birlikte alınıp satılan mujiklerden oluşuyordu. Ne beklenirdi? Bir atılımda haklarını görevlerini kavramış olgun sosyalistlere mi dönüşecekti böyle bir toplumun bireyleri? Bürokrasinin kökleşmiş alışkanlıkları, yiyicilliği, polisin şiddeti, yeni rejimin gelmesiyle bütün görevlilerde silinip yok edilebilecek miydi? Gogol'den, Ostrovski'den, daha bunca güçlü yazarından tanıdığımız gülünç saplantılarından kurtulabilir miydi bir çırpıda Rus halkı? Dostoyevski'nin «Ölü Bir Evden Anılar»ındaki insanların yapısında yaşamıyor muydu Stalin dönemindeki şiddetin temelleri?.

İnsanlık tarihinde hangi devrim, hangi değişiklik vardı ki kansız, şiddetsiz gerçekleşsin? Hristiyanlık mı? Fransız devrimi mi? Birleşik Amerika'da Lincoln'un ilke-

leri mi? Robespierre'i Danton'u, ya da Napoleon'u suçlamakla günahlarından arındırılabilir mi Fransız devrimi? Osmanlı sarayında taht kavgalarında kardeş kardeşi boğdurmuyor muydu? İsyanlar kanla bastırılmıyor muydu imparatorluğun dört bir yanında?

Devrimin kökleşmesi için uygulanan sertlikte ölçü aşılmışsa, acımasızlık en iyi niyetlilerin bile başkaldıracağı ölçülere varmışsa kimindi suç? Yalnız Stalin ile yakınlarında yer alan üç beş kişinin mi? Bütün o haksızlıkları susarak karşılayanlar neredeydiler o dönemde? Stalin'i övenler, göklere çıkaranlar, avuçları kızarıncaya, sesleri kısılıncaya kadar alkışlayanlar, bu suçları da övmüş, haklı görmüş olmuyorlar mıydı? Sonra bütün bu haksızlıklar olurken Stalin'in iç dünyasında kopan çalkantıları bilen kim? Üzgün olup olmadığını kim doğru söyleyebilir? Bu haksızlıklardan üzgün olsa bile, bir kez ok yaydan çıktıktan sonra, döneminin olgunlaşmamış kadrolarıyle, dilediği yerde durdurabilir miydi kütleleri? Sosyalizmin uygulamasında, değişik alanlardaki yorumlarında, şu son elli altmış yıl içinde, dünyanın dört bir yanında akıl almaz ne saçmalıklara, ne coşkun savlara tanık olduk. Başlangıçta, herkesçe kesinmiş gibi kabul edilen, en küçük bir eleştirinin hoş karşılanmadığı yığınla görüşlerin kısa bir süre sonra baştan aşağı yanlış olduklarını anladık. Sovyet Rusya yöneticileri arasında da yığınla bu türlü yanlış görüşler öne sürenler vardı. Stalin onların yardımı, desteği ile yürütüyordu Sovyet Rusya'nın yönetimini. Kendisinden çıkan buyrukların, yerlerine ulaşıncaya kadar, olgunlaşmamış kadroların elinde, beyinden beyine, katılaşarak, sertleşerek ne türlü değişikliklere uğrayabileceklerini düşünmek gerekir.

Bana kalırsa insanlık suçuydu onun da suçu. Niceleri var ki sağlığında Stalin'e benzeterek saldıkları pos bıyıklarını onun ölümünden sonra keserek, inceltterek yüzlerini değiştirdiler. Bıyıksız yüzleriyle aynaya bakınca geçmişte her biri birer küçük Stalin olduklarını unuttular. Kütlelerin biriken öfkesi karşısında geçmişin hesabını vermekte Stalin'i yalnız bıraktılar..

TAMADA

Gürcistan'ın ileri gelenlerinden ünlü Şair Irakli Abaşize, Tiflis'te evine öğle yemeğine çağırdı bizi. Matsimida eteklerinde, bahçe içinde, güzel bir evde oturuyordu. Dört beş ayak merdivenle çıkılan evin giriş kapısını Abaşize kendi açtı. Karısı bir adım gerisinde yanındaydı. Öyle bir sıcaklıkla karşılandık ki anlatması güç. Sanki ilk kez gördükleri yabancılar değildik karşılarında, konuk gelmiyorduk. Az sonra aralarına karışacağımız oğullar, kızlar, gelin ile damatlardan oluşan kalabalık ailenin birer parçasıydık bizler de. Evimize dönmüştük.

Abaşize, uzun boylu, bütün çizgileri gençliğini korumuş, ilk karşılaşmada saygınlığını kabul ettiren, bir erkek güzeliydi. Altmışını bulmuş olmalıydı. Giriş holünü aşınca büyük bir salona girdik. Büyük oğul ile gelin, kız ile damat, henüz evlenmemiş küçük oğul ile tanıştık. Ailenin yaşları yirmi ile otuz arasında değişen bu genç üyelerini görünce, ağırbaşlı olduğu kadar beğeni ile giyinmiş Bayan Abaşize'nin gençliği, güzelliği daha da hayranlık uyandırıyordu.

Salon oldukça büyüktü. Girişte yan odalara, mutfağa doğru genişliyor, karşımızda daraldıktan sonra, büyük bir camlı kapı ile ayrılan balkona doğru uzuyordu.

Yemek masası salonun geniş bölümünde hazırlanmıştı. Oyalanmadan masadaki yerlerimize oturduk. Abaşize sırtını balkon kapısına vererek, sağına birlikte geziye çıktığımız arkadaşımın eşini aldı. Bayan Abaşize, ayak-

ta bir süre sofranın eksikleri ile ilgilendikten sonra masanın öbür ucuna oturdu. Abaşizeler, bize eşlik eden Türkçe konuşan Tiflisli genç şair, Yuri, arkadaşımın eşi ile birlikte sofrada oniki kişiydik.

Masada iki sürahi beyaz şarap vardı. Tiflis'te kırmızı şarap pek bulunmuyor. Beyaz şaraplarının çok kaynamış ıhlamuru andıran bir rengi var. Et de, tavuk da yeseler hep bu şarabı içiyorlar.

Bardaklarımıza doldurdular. Ev sahibi bardağını kaldırdı. Gürcü âdetlerine göre, sofranın başı, tamada oydu. İçki içmemizi o yönetecekti. Kısa bir konuşma yaptı. Ülkelerine, Tiflis'e, sofralarına hoş geldiğimizi, sevinç getirdiğimizi belirttikten sonra ilk kadehini sağında oturan arkadaşımın eşinin mutluluğuna kaldırdığını söyledi. İçti, bardağını bıraktı. Bizler de içtik, onunla birlikte bardaklarımızı bıraktık. O bardağını boşaltmış, bizler de boşaltmıştık. Sofrada birlikte içmenin kuralı buydu. Tamada sofradakilerin durumuna göre kadeh kaldırdıkça içecektik, tamada kadehine el sürmedikçe bizler de sürmeyecektik.

Sofrada birbirinden lezzetli üç dört yemek yedik. Ne oldukları tam hatırıma gelmiyor şimdi. Biri fırında pişmiş patatesli bir et yemeğiydi. Bir de ömrümde yemediğim kadar lezzetli bir lahana turşusu yediğimizi hatırlıyorum. Turşunun yaprakları pembeleşmişti. Pancar suyuna yatırılmış olabilirdi. Tabağım boşaldıkça Bayan Abaşize turşusunun beğenilmesinden duyduğu sevinçle yeniliyordu.

Açık elli, cömerttiler. İkramı seviyorlardı. Savurgan değildiler. Salonun döşenmesinde yalınlık vardı. Gösterişten uzaktılar. Gereksiz tek eşya görünmüyordu ortada. Yerler meşe ağacından geniş parke döşenmişti. Halı, kilim serilmemişti.

İlk göze çarpan şey sağlıklı insanlar arasında olduğumuzdu. Bu sağlık sadece fiziksel olmaktan çıkıyor, konuşmalarımız ilerledikçe bizi ruhça da sağlam insanlar arasında olduğumuza inandırıyordu.

Nasıl bir şairdi Abaşize? Şiirlerini bilmiyorduk. O da

okumak, öyle ayak üstü yapılacak çevirilerle şiirlerini bize dinletmek istemedi.

Şarap sürahileri sık sık boşaldıkça küçük oğul balkona gidiyor, balkonda serinleyen toprak testilerden doldurup getiriyordu.

Tamada, sofrada sırasıyle bütün konuklar onuruna kadeh kaldırdıktan sonra, tamadalığı önce arkadaşıma, sonra da bana devretti. Ben de ilk kadehimi ev sahibi ile eşinin mutluluğu, ikinci kadehimi evli oğulları ile eşinin, üçüncü kadehimi nişanlı kızları ile damatlarının mutlulukları, dördüncü kadehimi genç oğullarının geleceği mutlulukları için kaldırdım. Artık tamadalığı Bay Abaşize'ye geri verecektim ki, üç yaşlarında saçları kıvır kıvır, tatlı mı tatlı bir çocuk girdi salona. Doğru ev sahibinin dizlerine koştu. Dede, dede, dediğini anlıyorduk. Dedesi iki eliyle kolları altından kavradı küçüğü. Kaldırdı, öptü, dizlerine oturttu. İşaret parmağı şarap bardağına uzanıyordu küçüğün. «Ben de, ben de..» demiş olmalıydı. Önüne bir bardak verdiler. Dedesi doldurdu. Küçüğün bardağı kavradığını görünce beşinci kadehimi ailenin en küçüğü için kaldırdım. Küçük, çay gibi içti yarım bardak şarabı. Güleç, güzel bir çocuktu. Başka türlü olabilmesi de olanaksızdı.

Konuşmalar ilerledikçe sofradakileri tanıdık. Büyük oğul ile karısı kimyagerdiler. Damat mimardı. Nişanlısı yani evin kızı Fransızca öğretmeniydi lisede. Küçük oğul elektronik mühendisi olacaktı, gelecek yıl üniversiteyi bitirecekti. Kış ayları üniversiteye gidiyor, yaz aylarında ülkenin değişik fabrikalarında çalışarak uygulamadaki bilgisini artırıyordu.

Gençler gösterişsiz giyinmişlerdi. Dünyanın her yerindeki çağdaşlarını andırıyorlardı. Gömlek, kot pantalon, yün süveterlerle oturmuşlardı sofraya. Söze pek az karışıyorlar; daha çok konukları dinlemeye önem veriyorlardı. Kadehleri herkesle birlikte kalkıyor iniyor, herkes kadar içiyor, yine de değişmiyorlardı. Bir ara dünya gençlik sorunlarına getirdik konuşmayı. Düşüncelerini açık söylü-

yorlar, çok dingin konuşuyorlardı. Küçük oğul, «bizde Avrupa gençliğinin sorunları yoktur, dedi. Bizim sorunlarımız çok daha değişiktir. Buhrana kadar varmaz. Gelecekleriniden korkusu yoktur bizde gençlerin..»

Küçük torun, arada bir dedesinin dizinden iniyor, salonda sağa sola koşuyor, halasına, amcasına, eniştesine anneannesine yanaşıyor, yine özgür kalıyordu. En çok şakalaştığı dedesiydi. Ne isterse onu veriyorlardı yemesi için. Turşu isterse turşu, et isterse et. Kimse bir şey yemesini önermiyor, yediğine içtiğine karışmıyordu. Oğlan sık sık şarap bardağına el attıkça dedesi bardağını veriyor, bazen de kendi içiriyordu. «İç bakalım koca erkek! İç benim aslan oğlum» dediğini söylüyordu dedesinin, Türkçe bilen arkadaşımız.

Neyi anlatıyorum? Biz o gün testiler dolusu şaraplar içtik. Sarhoşluk duymadık. Midelerimiz rahattı. Güzel yemekler yedik. Üç saate yakın sofrada kaldık. Bu üç saat boyunca, biz evi dolduran, sofrayı saran bir mutluluğu paylaştık.

O gece, ondan sonra da bu satırları yazıncaya kadar sık sık hep hatırladım o güzel ev sahipleriyle dolu evi. O zamandanberi beş yıl geçti. Sık sık bu mutluluğun nedenlerini düşündüm. Sosyalist bir yöntemle yönetilen bir ülkede, sosyalizme bağlı insanlardan kurulu güçlü bir aile tanımıştım. Düşündükçe hatırladığım yüzleri, saygı sevgi anlatan tutumlarıyla sarsılmazlığını kanıtlıyordu bu ailenin bireyleri. Elbetteki kısa bir sürede yaratılmış olamazdı böyle bir aile. Çok eski geleneklerden alıyordu gücünü. Çınarlar gibi dal veriyordu. Şu da var ki sosyalizm sağlık, güven getirmişti bu aileye. Bazen çarlık döneminde yaşasalardı ne olabilirlerdi diye düşünmüşümdür. Böyle kız erkek her biri ayrı ayrı bilimsel bir meslek sahibi olamıyacaklarında herkes birleşir sanıyorum. Babaları en iyi bir olasılıkla büyük toprak sahibi bir zengin ise, topraklarını bölecek, ayrı ayrı komşu çiftlik sahiplerinin kızları oğulları ile evlendirecekti çocuklarını. Er-

kekler çarın suvari alayına girmeye bakacaklardı eşin dostun aracılığıyla. Moskova'da, ya da Petrograt'ta yaşamaya bakacaklar, Gürcistan'daki topraklarını kâhyaların eline bırakacaklardı. Aylaklık, can sıkıntısı günden güne kemirecekti alleyi. Şimdi bir masada, büyük küçük bir arada içerlerken kendi bileklerine güveniyorlardı. Gelenekten gelen bir görgü ile yaklaşıyorlar, büyükler küçükleri içtenlikle seviyor, küçükler saygıyla karşılık veriyorlardı onların duygularına. Çıkar kokusu, pay kavgaları, çekememezlik hiç bir zaman gölge edemiyecekti aralarındaki yakınlığa.

Bana öyle geliyor ki daha uzun yıllar sık sık hatırlayacağım o mutlu öğle sofrasını. Onların mutluluğunu paylaşarak mutlu olacağım..

1979

KİLİSELER

Liseyi İzmir'de yatılı okudum. İlk gördüğüm kilise lisenin bitişiğindeki Katolik kiliseslydi benim.

Haftanın pazar akşamından cumartesi öğleye kadar olan günlerini okulun dört duvarı arasında kapalı geçirirdik. Cumartesileri, öğle yemeğinden sonra, hava kararıncaya kadar izinliydik. Pazarları, öğleyin okula dönmek zorunda kalmayalım diye, sabah saat onda verirlerdi öğle yemeğini. Saat sekiz dedi mi bitişikteki kilisenin çanları hoş bir uyumla çalmaya başlardı. Bizler o saatte, dışarlıklarımızı giyinmiş, dışarı çıkmaya hazır, yemeğe kadar nerede vakit geçireceğimizi bilemeden ortalarda dolanır dururduk. Çanların ardından, okulun önünden geçerek kiliseye gidenleri görürdük. Sonunda, saat dokuza doğru dua başlarken, bazı arkadaşlarımla birlikte kiliseye gider, yemek saatine kadar oyanlanırdık.

Kapıyı örten deri perdenin yanından içeri süzülünce ağır bir günlük kokusu duyulurdu. Dört bir yanında yanan sayısız mumlan, renkli camlarla işli küçük pencereleri, kubbeyi, duvarları dolduran yağlı boya resimleri, mermer kolonlar üzerine yerleştirilmiş küçük küçük heykelleri, yarı karanlık içinde alçacık sıraları dolduran pazarlıklarını giyinmiş insanları büyük yüksek kubbesi ile kilise büyülerdi beni.

Kutsal suyun yanından dolanır, mermer kolonların gerisinde bir yerde ayakta dikilirdik. İzmir levantenleriydi kiliseye gelenler. Yüzyılın ilk yarısında batılı bir yaşam sürerler, kadınları kızları özgür davranışlarıyla Paris'in

uçarı havasını estirirlerdi İzmir'de. Gözlerimiz karanlığa alıştıkça, anneleri babalarıyla oturan genç kızların, başları hafif öne eğik kaşları altından bize baktıklarını görürdük. Org çalar, çocuk korosu ilâhiler söyler, biz kalplerimiz çarpa çarpa, kızlarla bakışırdık.

Sonraları ne çok kilise gördüm. Bir iki günlüğüne uğradığım büyüklü küçüklü kentlerde, zamanımı müzelerin yanı sıra sayısız kiliseler gezmekle geçirdim.

Ne anladım kiliselerden? Gördüğüm kiliselerin yaldızla boyalı heykellerini, yağlı boya resimlerini birbirine karıştırır dururum. Resim diye hatırladığım birbirine bulaşan değişik pembelerle lâciverte yakın mavilerdir hep. İsa'nın, Meryem'in, havarilerin yüzlerini o resimlerde beli belirsiz seçer gibi olurum. Notre Dame'ın eşsiz vitraylarına kaç kez durup uzun uzun baktım. Yine de bir pencereyi olsun tam desenleriyle getiremiyorum gözlerimin önüne. Hatırlamak istedikçe sadece bazı siyah çizgilerle sarılar, şarap rengi kırmızılar, dumanlı maviler görüyorum. Chartres, Beauvais, Sens, Duomo katedrallerinin kulelerini, yağlı boya tablolarını birbirinden ayıramıyorum doğru dürüst.

Kiliselerde karşılaştığım insanları, olayları ise daha dün yaşamış gibi hatırlayabiliyorum.

Güneşli bir pazar günü Chartres katedralini gezmiştim. Geniş yakalı, bol etekli, beyaz tepelikli ulusal giysileriyle danteller satan sağlıklı kadınlar vardı katedralin önündeki alanda. Hollandalı bir kız, alandan katedrale çıkan merdivenlere oturmuş, dizleri üstünde mektup yazıyordu. Mektubun başlığı ilişti gözüme: «Benim Melek Anneciğim»

Katedralin az ötesindeki dar sokaklarda, damalı masa örtüleriyle birbirinden güzel lokantalar vardı. Duvarları, Gotik harflerle yazılmış cinsel esprili yazılar, gravürlerle süslüydü. Katedrali görmeye gelenler doldururlardı bu lokantaları.. Katedral gezisi, böylelikle iyi yemek, iyi şarap yanı sıra, cinsel esprili gravürler, yazılarla uyandırılan cinsel iştahla tamamlanırdı.

Cinsellik ile kiliselerle ilgili anılarım hep bir aradadır belleğimde. Kiliseler, Roman, Gotik, Barok, Rokako, Kübik, değişik yapı anlayışlarıyla, değişik görünümler verseler de, sonunda hep o öğrenciliğim sırasında duyduğum etkiyi bıraktılar bende. Kolonları arasında hep göz göze geleceğim kadınlar aranarak dolandım. Mumlarına baktıkça aşk özlemi duydum.

Trieste'de, en güzel orospular, S. Antonio Taumaturgo kilisesinin duvarları dibinde dolaşır, gelip geçen yalnız erkeklerin yollarını keserlerdi. Paris'te, Madeleine Kilisesini çeviren sokakların kaldırımları, sabahın dokuzundan başlayarak, ellerinde şemsiyeleriyle tur atan birinci sınıf orospularla dolardı.

Ne zaman Notre Dame'a gitsem, açık saçık fotoğraf satıcıları ile karşılaşırdım giriş kapısının önündeki alanda. Aralarından biri «Gör de istersen alma» demiş, bir düzüne fotoğraf göstermişti bir gün bana. Tümü manastırlardaki cinsel yaşam üstüneydi fotoğrafların. Manastırın yüksek duvarlarına tırmanan âşıklarıyla, parmaklıkların gerisinden çiftleşen rahibeler.. Oralarını parmaklıkların aralarına yanaştırıp, parmaklıklar arasından doladıkları kollarıyla sarılıp kucaklaşıyorlardı. Bazı fotoğraflar cinsel sapıklık sahnelerini yansıtıyordu. Çömezine kendini düzdüren yaşlı bir papaz, çömezlerini seven papazlar, sevici rahibeler...

Bir Alman kızı ile ilk kez, bir pazar sabahı Saint Germain des Prés kilisesinde buluşmuştuk. Kiliseden çıkarken odama gelmeye hazırdı. Ucuz bir lokantada bir şeyler yedik, otelime gittik. Sabah duası anlayamadığım bir sevişme isteği vermişti kıza.

Bütün bu olaylar bir rastantı mı? Sanmıyorum.

Niye dua eder bir kadın? Tanrıdan dilediği, sevilmek isteği, bu sevginin sürekli olması değil midir? Bu istek ise kendiliğinden cinsellik ile birleşir.

Günah çıkartma kulübeleri önünde kadınlar görürdüm. Giyindikleri siyahlar cinsel duyguları kışkırtıcıdır. Kiliseye girip çıkarken bir ışıltı yanar bakışlarında. Tanıdık bir

ışıltıdır bu. Yatak odalarında sevişmeden önce ya da sonra, kadının umudunu ya da doyumunu açığa vurur. Günah çıkarmak için daha önceden gözüne kestirdiği yakışıklı rahipleri seçen kadınlarla ilgili hikâyeleri çok dinlemişizdir. Yarı karanlıkta, etkili bir sesle güzel konuşan, sevecen, anlayışlı, üstelik de güven duyulan bir rahiple, içini döken dertli, mutsuz bir kadın düşünün. Böyle bir ikili, kendiliğinden iç gıdıklayıcı bir şeyler getirmez mi akla? Çoklukla günah çıkartan bir kadın, rahiple arasında bir şeyler geçmemiş olsa bile, uyarılmıştır. Yeniden günah işlemeye hazır olarak döner yaşamaya. Gerçekte günah çıkarırken olduğu kadar hiç bir zaman yakın değildir günaha..

Kilise duvarlarını dolduran, konularını Kutsal Kitaptan alan bütün o resimler, cinsel dürtülerden, içgüdülerden bir şeyler taşır. Bana öyle geliyor ki, o tabloların ressamları, boş kiliselerde kurulmuş iskeleleri üstünde çalışırlarken şarap şişelerini yanlarından ayırmazlardı. Resim yaparken bir yandan şarap içer, bir yandan da kendi dönemlerinin açık saçık aşk türkülerini söylerler, seslerinin kilise kubbelerinde yankılanmasından hoşlanırlardı. Çoğunun adı unutulmuş o ressamların ne derece dine bağlı olduklarını bugün bilmek, saptamak olanaksız bizler için. Ama tablolarına bakarak yaşama duydukları taşkın sevgiyi, şehvet duygularını gizlemedikleri söylenilebilir.

Kiliseleri dolduran tabloların çoğunda Meryem, kucağında İsa ile görünür. Örnek bir analık tablosudur çizilen. Yalnızlık acısı çeken aşksız bir erkeğe, O Mona Lisa gülüşü, doyumsuz sevecen bakışlarıyla Meryem'den daha anlayışla, hangi kadın gülümseyebilir? Saygınlık ile sevgi, daima yaşamın nimetleri, zevkleriyle bir aradadır o tablolarda. Çıplak, tombul, pembe pembe yavru melekler dâl bereketinin simgeleri gibi uçuşurlar o tabloların göklerinde. Yakışıklı olduğu kadar duygulu yüzü ile kilise duvarlarında canlandırılan İsa kadar, hangi erkek, kadınların duygularına seslenebilir? O tabloları gören han-

gi kadın, İsa'nın acılarını dindirmeye hazır duymaz kendini.

Sosyalist ülkelerin kliselerini gezerken daha açıklık kazandı kiliselerle ilgili düşüncelerim.

Sofya'da Aleksandr Nevski kilisesini gezmiştim. Bir pazar günü öğleden sonraydı. Kiliseye girenler çıkanlar vardı. İçerisi dolu değilse bile sıraların bir bölümünde oturanlar, Meryem'in resmi, haça vurulan İsa'nın heykeli önünde dua etmek, adak adamak için sıralarını bekleyenler vardı. Bana eşlik eden genç Bulgar öğretmen sıkıntı duydu bu durumdan. «Hâlâ eski kafadalar...» gibilerden bir şeyler söyledi.

1968 yılının mayısındaydık. Henüz yirmi üç yaşındaydı Bulgaristan Sosyalist Cumhuriyeti. Kiliseye gelenler ise yaşları kırkı elliyi aşan kimselerdi çoğunlukla. Olagandı bu durum. Bulgaristan devrimi gerçekleştiğinde onsekizini aşmış insanlardı. Dinsel eğitimle gelmişlerdi o yaşa. O yaştan sonra değişebilmeleri güçtü.

Daha sonra 1971, kışında Moskova nehri kıyılarında Kolemaskoye Manastırını gezmiştim. Karlar altındaydı dört bir yan. Kilisenin önü, kapısı, giren çıkan, baştan aşağıya siyahlar giyinmiş yaşlı kadınlarla doluydu. Omuzlarına attıkları siyah yün şalları, kalın siyah etekleri, siyah çorapları, siyah baş örtülerinin altından görünen bembeyaz saçlarıyla, karların üstüne konmuş iri siyah kuşlar gibi duruyorlardı. Tümü seksenin üstünde görünüyordu. Sovyet Devrimi 54. yılını doldurmuş, onlar hâlâ ilk gençlik inançlarına bağlı kalmışlardı.

Kolemaskoye'yi gördükten bir hafta sonra Moskova'dan trenle Yaroslav'a gidiyorduk. Yolumuzun üstünde Zagorsk Manastırını gördük trenin pencerelerinden. Bir dönemlerin en ünlü manastırıydı Rusya'nın. Küçük bir kasaba büyüklüğündeydi yapılarıyla. Şimdi din okulu olarak kullanılıyordu. Yüz elliye yakın öğrencisi vardı hepsi hepsi. Onlar da çoğu ders saatlerinde açık hava sporları yaparak ediniyorlardı din bilgilerini. Trendeki genç rehber, Sofya'daki genç öğretmenin aksine, öğünür gibiydi bana

bunları anlatırken. Oysa övünülecek özel bir durum yoktu ortada. Kapitalist ülkelerde de değişik değildi durum. Din, kazanç getiren güvenli bir meslek olmaktan çıkmıştı çağımızda. Varlıklı ailelerin çocukları yabancı diller öğreniyorlar, pozitif bilimlere dayanan meslekler seçiyorlardı. İş adamları, sanayiciler, kentsoylular içinde çocuğunu din okuluna veren yoktu. Din okulları paralı okullara gidemeyecek yoksullara kalıyordu kala kala. Sosyalist ülkelerde anaların babaların çocuklarına sağladığı ayrıcalıklar kalkmıştı. Devlet sahip çıkıyor, devlet arka oluyor, bütün çocuklara eşit okuma olanakları sağlıyordu. Sonunda din okulları yine boş kalıyordu.

1973 güzünde, Tiflis'in yirmi kilometre kadar dışında, bir Roma kilisesi gezdik. Stalin'in köyü Gore'den dönüyorduk. Ana yoldan ayrıldık. Yan yollardan birini aldık. Döne döne bir tepeye çıktık. Tepede bir Roma kilisesi kalıntısı vardı. Kilisenin içinde taştan bir lâhit gördük. Lâhitin üstüne yeni içilmiş bir şarap şişesi bırakılmıştı.

Güneşli bir gündü. Kilisenin kanatları sökülmüş kapı boşluklarından aşağılarda görünen görüntü eşsiz güzellikteydi. Yaprakların dökmüş bağlar ile bahçeler arasında, batıdan gelen Kura ile güneyden gelen Aragdi nehirlerinin gümüş kesmiş dingin suları birleşip yayılıyorlar, sonra bir arada, ışıl ışıl, doğuya doğru akıyorlardı. Yol boyunca arabalarını park etmiş çiftler görmüştük. Kimi inmiş çimenlerin üstüne oturmuş, kimi burunlarını ovaya verdikleri arabalarından aşağıdaki ovayı seyrediyorlardı.

Bir zamanlar o mangal yürekli Rus ozanlarıyla yazarlarının sürgünlerini yaşadıkları yerlerdi buraları. Puşkin'in gençlik delilliklerini, uçarı Lermontof'u, Çernişevski'yi, Gerçin'i, Gorobodiyev'i anarak baktım tepeden aşağılara. Bir ara Lermontov, atı üstünde yanı başımda duruyor gibime geldi.

Tepeden inince, Tiflis'in yakınlarında yolumuz üstündeki bir Suryani kilisesini gezdik. Kilisenin karşısında küçük bir eve uğradık önce. Kilise bekçisinin eviydi. Bek-

çiyi bulduk. Adam, elinde çapa, bahçesiyle uğraşıyordu. «Kapı açık, girin gezin» dedi bize. Kilise iyi korunmuştu ama, sıraları falan kaldırılmıştı. Duo için uğrayan yoktu. Yanan tek mum göremedik içerde. İçeriye girerken kapının önünde park edilmiş bir otomobil gördük. İçerde genç bir çiftle karşılaştık. Delikanlı da kız da Gürcü güzeliydiler. Birbirlerinin elini bırakmadan kiliseyi geziyorlardı. Renkli pencerelere, resimlere ,sık sık ta bize baktılar. Birbirlerinin elini bırakmadan bizden önce çıktılar.

Yine o yıl iki gün Kiev'de kaldım. Rus kentlerinin en eskisiydi Kiev. Birbirinden güzel sayısız kiliselerle doluydu. Hiristiyanlık Rusya'ya Kiev'den yayılmıştı. O iki gün içinde gezebildiğim kiliselerini gezdim.

Lor Manastırını gezmem bir gün sabahtan öğleye kadar sürdü. Koca manastır 220.000 metrekarelik bir alana yayılmıştı. Yapıların bir bölümü tepede, bir bölümü aşağıda Dinyeper kıyısında kalıyordu. Rehberimiz Galina yirmi yaşlarında güleç, çok nazik bir kızdı. Hep manastırın tarihi, yapılarının sanat değeri, eski yaşamı ile ilgili bilimsel bilgiler veriyordu. XI. Yüzyıla kadar uzanıyordu manastırın tarihi. Orta çağda Kiev prenslerinin siyasal gücü bu manastıra dayanıyordu. Sonraları Yeni Çağın başlarında Rusya'nın en büyük sanat kültür merkezlerinden biri olmuştu burası. XVII. Yüzyılda küçük bir devletti sanki. 189 köyün 56.000 kölenin sahibi olacak kadar zenginleşmişti. Şimdi ise boştu. Kiliseleri, rahiplerin yaşadıkları hücreleri, kuleleri, hizmetçi uşak odaları, basımevi ile kocaman bir müze durumuna getirilmişti. Tertemiz tutuluyordu.

96 metre yüksekliğindeki çan kulesi önünde durduk. Rusya'nın en yüksek çan kulesi olduğunu söyledi Galina. Kiliselerden ikisini gezdik. Basımevini, rahip hücrelerini gördük. Sonra, tepedeki yapılardan, üstü kapalı, hangara benzeyen iki yüz metre kadar uzunluğunda, kocaman bir geçitten Dinyeper kıyısındaki yapılara indik. Geçidin sonunda mağaralar bölümüne saptık. Mağaralar dar bir koridor boyunca yanyana uzuyorlardı. Değişik büyüklükte-

ki oyuklarında, tek tek, bir düzineyi aşan ölü yatıyordu. Oyuklar koridordan camla ayrılmıştı. Galina'nın en çok ilgi duyduğu şey bu ölülerdi. «Gelin, yaklaşın cama, bakın.» diyordu. Ölüler dinsel giysileriyle yatırılmışlardı. Elleri yüzleri yarı karanlıkta zar zor seçiliyordu. Üç yüzyıldır oldukları gibi kalmışlardı. Galina, rutubet derecesi ile iklimin yardımı olduğunu söylüyordu bu işte. Havayı koklamamızı istiyor, rutubeti duyup duymadığımızı soruyordu.

Geçitten mağaralara inerken, karşıdan gelen genç bir kızla iki delikanlı görmüştük. Güle söyleye mağaralardan geri dönüyorlardı. Biz tepeye dönerken, bu kez tepeden inen üç delikanlı ile karşılaştık. Kalpaklarını hafif geriye atmışlar, düğmeleri çözülmüş paltolarının etekleri savrula savrula geliyorlardı. Boris Godunov operasından bir aryanın orasını burasını söyleyerek gülüşüyorlardı aralarında. Geçitin tabanı tahta döşeli, yanlara doğru yarım ay biçiminde inen tavanı oldukça yüksekti. Sesleri yankılanıyordu boşlukta. Yankıları dinliyor, kahkahalar atıyor, hoşlanıyorlardı bu oyundan. Hoşlandıkları şey yaşamaktı düpedüz. Dinsel bir alanı oyun yerine çevirmişlerdi.

Geçidin ağzına yaklaştığımız sırada dışarıda bembeyaz karların üstünde güneşin ışınları yansıyordu.

— Kiliseye gider misin? dedim Galina'ya.

Gülümsedi :

— Gezdirecek kimse oldukça...

Dışarıya çıktığımızda, sabahın sisi dağılmış, güneş açmıştı. Sevindi. Manastırın çıkış kapısına yaklaşırken, önümüzde yerlere, iki yandaki ağaçların kar tutmuş çıplak dallarına konan serçelerin sürü sürü havalandıklarını gördükçe güneşe bakarak gülümsüyordu. «Tam çocukların hoşlanacağı hava, dedi. Öğleyin kızımı alıp parka, kar topu oynamaya götüreceğim...»

İlk gençliğimde arkadaşlarımla gittiğimiz o kilisede beni büyüleyen duyguların ne olduğunu o gün daha iyi anladım. Biz Hristiyan değildik. Uzaktan uzağa âşık ol-

duğumuz güzel Hristiyan kızlarını görmek için kiliseye gidiyorduk. Dilini bilmediğimiz papazın dediklerinden bir şey anlamıyorduk. Şu da var ki bakıştığımız kızlar, dilini bildikleri halde dediklerini anlayamıyorlardı papazın. Annelerinin babalarının aşıladığı korkularla sürüklenmişlerdi kiliseye. Yarı karanlıkta uzayıp giden dua boyunca canları sıkılıyordu. Gerçekte, öbür dünyayı düşünmekten çok bu dünyaya bağlıydılar içgüdüleriyle. Papazın dediklerini anlayabilecek yaşta değillerdi ama içgüdülerinin sesini duyabiliyor, anlayabiliyorlardı.

Bir şey daha anladım o gün. Ben Hıristiyan olmadığım halde hâlâ sanat değerlerine duyduğum merakla gezip duruyorum kiliseleri. Anladım ki, sosyalist ülkelerdeki milyonlarca Galina'lar, manastırların geçitlerinde opera aryalarından dizeler söyleyerek seslerinin yankılarına gülen gençler de benim kadar yabancıydılar gezdikleri yapılara. Onlar, yaşama dönük başka bir dinin çocuklarıydılar artık.

1978

SİNCAP

Kiev'e gittiğim gün Adsız Er Anıtında saygı duruşunda bulunmuştum. Anıt güzel bir parkın içindeydi. Saygı duruşundan sonra parkı gezdik.

Kiev geniş bir tepenin düzlüğünde kuruludur. Dinyeper Nehri, bu tepenin kıyılarını dolanarak geçer. Kentin nehirden oldukça yüksekte kalan kıyılarında uzayıp giden parklar vardır. Gezdiğim park Kiev'in Dinyepere bakan bu teraslarından biriydi.

Kıştı. Kiev karlar altındaydı. Yapraklarını döken atkestaneleri, ıhlamurlar, kavakların dalları kar toplamıştı. İkişer üçer parmak kalınlığında kar tutmuş çıplak dalların beyazlıklarıyle havada birbirine karışarak çizdiği biçimleri görmek çok hoştu. Karları çiğneyerek ilerledik. Parkın kıyısında durduk.

Dinyeper donmuştu. Nehrin uzayıp giden buz tutmuş yatağına, adalarına, karşı kıyıda düz ovada büyük büyük bloklarla yükselen yeni mahallelere; kat kat gözetleme kulesiyle bir havaalanı salonunu andıran vapur iskelesine bakıyor, baharda bu yerlerin ne kadar güzel olacağını düşünüyordum.

Bir sincap, gerisinde parça parça karlar döke saça, daldan dala, ağaçların birinden öbürüne atlayarak, parkın öbür ucundan çıktı bize kadar geldi. Önümüzdeki ıhlamur ağacından yere indi, yaklaştı, karşımızda elimizi uzatabileceğimiz kadar yakınımızda durdu. Art ayakları üstünde doğruldu. Kuyruğunu kabarttı. İri siyah gözleri durmadan dönüp duruyorlardı yuvalarında. Hoppa bakışları oyun doluydu. Gözlerinin ışıltılı parlak karası, nem-

ll dudakları, uzun tüyleriyle sıcacıktı. Bakanlara okşamak yaklaşmak isteği veriyordu. Ellerimize bakıyor, yüzlerimize bakıyor, bir şeyler bekliyordu. Bizlerden bir şey çıkmadığını gördükçe devinimleri hızlanıyordu gözlerinin. Hadi, ne duruyorsunuz? Ne bekliyorsunuz? Oynasanıza benimle! Sevindirseniz ya beni!

Çocuklu bir aile belirdi yanımızda. Sincap hemen unuttu bizi. Sıçradı, çocuğun önünde durdu. Çocuk bir iki fındık çıkardı cebinden. Avucunda uzattı. O, fındıklara yaklaştırdı nemli burnunu, kokladı, ön ayaklarıyle bir fındık aldı, ağzına götürdü. Yedi. Böyle fındıkları birbiri ardından yerken gözlerini çocuktan ayırmıyordu.

Bir hafta sonra Moskovadaydım. Sovyestkaya Otelinde kalıyordum. Bir akşam karanlık bastıktan az sonra otelden Dinamo Metrosuna gidiyordum yürüyerek. Otel ile metro arasındaki küçük parkın kıyısında gördüm onu. Park karlar altındaydı. Metroya elli adım kadar kala, karların kıyısında, elektrik direğinin yanında duruyordu tek başına. Siyah çizmeleri, yakası siyah kürklü siyah deri paltosu, siyah kalpağıyle. Açık yeşil gözlerinden taşan yazların sıcaklığıyle bakıyordu gelen geçen yalnız erkeklere. Yüzlerce serçe uçuşuyor, kanat silkiyordu bakışlarında. O soğuk kış akşamı, kömür karası saçları, teninin aydınlığı, dudaklarının nemi ile, karların içinde, sıcacıktı. Yaklaşanı, okşayanı ısıtırdı.

Kiev Parkındaki o küçük sincabı hatırlattı bana. Tıpkı ama tıpkı o küçük sincap gibiydi.

1979

KÖYLÜ

Maksim Gorki Caddesinden aşağıya inerken Devrim Müzesinin önünde görmüştüm onu. Müzenin cadde üstündeki camlıklarında sergilenen fotoğraflara bakıyordu yanındaki delikanlıyla.

Yetmişini aşkın olmalıydı. Orta boylu, ömrü at üstünde geçen çoğu eski biniciler gibi, çarpık bacaklıydı. Kalın siyah şayaktan bol bir ceket ile külot bir pantolon giymişti. Ayaklarında küt çizmeler, başına rus köylülerinin giydiği, kalpakla kasket arası, kulaklıkları tepede bağlanmış bir şapka vardı. Saçları bütünüyle ağarmış, kanlı yüzünün derisi kat kat kırışmış sarkmıştı.

1971 yılı Aralık ortalarıydı. Eksi yirmi dereceydi ısı. İkisi de paltosuzdular. Yokluktan değil elbet. Bütün dünyada, köylüler gereksiz bulur paltoyu. Gün boyu açık havada çift süren, bel belleyen insanın elini kolunu tutar o ağır giysi..

Biz yanlarından geçerken, camlıklardaki fotoğraflarda aradığı bütün yüzleri bulmuş gibiydi. Hızlanmıştı devinimleri. Başıyla, fotoğraflara doğru uzanan sağ eliyle tanıdığı yüzleri imliyordu. Sonra birden ileri atıldı. Müzenin kapısını gösterdi bu kez. Müzeye girdiler.

Biz, Puşkin heykelinin önlerine gelince karşı kaldırıma geçtik. Heykelin bulunduğu alanın köşesindeki sahne sanatçılarının lokalinde birer kahve içtik. Geri dönerken yine kaldırım değiştirerek Devrim Müzesine uğradık.

Müzenin ortalarına yakın bir yerde yetiştik onlara. Yanındaki kendisinden bir karış daha boylu, dimdik duruşlu yüzünden kan fışkıran delikanlı torunu olabileceği

gibi oğlu da olabilirdi. Yetmişini aşkın köylülerin onsekizinde oğulları olması olağandır.

Kızıl bayraklar, Lenin'in, Lenin'in devrim arkadaşlarının devrimin en ateşli günlerinde çekilmiş fotoğrafları, iç savaşta kullanılan değişik ateşli silâhlar, yayınlanan gazeteler, devrimcilerin anı eşyaları ile doluydu müze. Köylülere özgü o acelesiz, sabırlı tutumlarıyla, duvarlardaki fotoğraflara, bayraklara, çapraz asılı mavzerlere bakıyorlar; ayaklı camlıklarda sergilenen anı eşyalarıyla koridor boyunca yerleştirilmiş toplar önünde duruyorlardı. Yaşlı köylü silâhlar içinde bir silâhı tanıyıveriyordu sanki. Kendi elinden alınmış oraya konulmuş gibi, ilgiyle yaklaşıyordu silaha. Delikanlı tam bir uysallıkla izliyordu kendisini. O, duvardaki büyütülmüş bir fotoğrafta, birini gösteriyor, sonra dönüyor, silâhın başında, parmağı ile ötesini berisini sayıp dökerek, silâh üstüne açıklamalarda bulunuyordu.

Çatık kaşları ile öyle bir bakışı, yankılı kalın sesiyle ömrü boyunca yaptığı her işin doğruluğuna inanan, öylesine kesin, geri dönmez bir konuşması vardı ki, rusça bilmediğim halde neler söylediğini anlar gibiydim. Bildik bazı isimler geçiyordu konuşmasında. O isimlere göre dedikleri arasında bağlantılar kuruyordum:

«Lenin o zaman demişti ki... Lenin buyruk verince bizim birlik hemen yola çıktı.. Bir gün bir gece konaklamadan yürüdük.. Ben Kızılorduda suvariydim. Beyazları Don kıyısında kıstırdık. Karşıya geçmelerine sıra kalmadan kuşattık. Analarını ağlattık hergelelerin.. İşte bu Mareşal Voroşilof! Yaman komutandı. Bu pos bıyıklı Stalin! Akıllıydı, tilki gibi de kurnazdı. Hiç aldanmazdı..»

Dilini bilmem gerekmezdi ki bu dediklerini anlayabilmem için. Bizim Kurtuluş Savaşında savaşan çok köylüler tanıdım onun gibi. İzmir'in Kurtuluş Bayramının kutlandığı alanlarda yanyana, omuz omuza, ayakta saatlerce dikilerek, o coşkulu törenleri izledim onlarla ilk gençlik yıllarımda. Önü çınarlı köy kahvelerinde, yaz günleri karşılıklı çaylar içerek Balkan Savaşı, Çanakkale ile ilgili

anılarını dinledim kendi ağızlarından. İsimler, yerler değişse de hep bu türlü sözlerdir anlattıkları..

Köylüdür onlar. Dünyanın her yerinde kurtuluş savaşlarında, devrim eylemlerinde çarpışan köylüler gibi, yaşamları daha önce ne olduğunu tam bilmeden aradıkları bir anlam, bir yücelik kazanmış, ışıklanmıştır katıldıkları o kavgalarla. İşledikleri toprakları, kadınlarını, bineklerini, sağmallarını hep o kavgalarda canlarını öne sürerek hakkettiklerini bilirler. Namus bildikleri her ne varsa, tümüne sahip çıkmak için giriştikleri o dövüşlerin anılarına ömür boyu bağlı kalırlar..

Politika çevreleri karışıktır. Yukarılarda çekişmeler olur, onların anlayamadıkları işler döner. Kimilerinin yıldızı söner görünür. Yeni yeni isimler sürülür ortaya. Radyolar, basın, TV, o isimleri göklere çıkarır. Her zaman savaş olmaz elbet. Ama onlar eski savaşlardaki komutanlarını bir tutmazlar radyoların, TV'nin, basının üne kavuşturduğu o yeni gelenlerle. Buyruğu altında savaştıkları komutanlarının yeri her zaman ayrıdır gözlerinde. Çocuklarını, torunlarını alır, müzelere götürür, kurtuluş törenlerinde yanlarında taşır, savaş anılarını anlatarak yetiştirirler.

Delikanlı, sessiz bir hayranlıkla dinliyordu yaşlı köylüyü. Yüzünde, gözlerinde yaşlı köylüye eş çakmaklar çakıyordu dinledikçe. Örnek bir ağırbaşlılıkla, önemini kavrıyordu dinlediklerinin. Çünkü köylüydü kendisi de. Şimdiden nasır tutmuş elleri, sert rüzgârların yaktığı dağladığı yüzüyle, yaşamlarını bağladıkları toprağın bir parçasıydı yaşlı köylü gibi. Bütün dünya köylüleri arasında ortak bir dil, toprağın diliydi konuştukları dil. İşlediği toprağa sahip çıkmanın ne demek olduğunu çok iyi anlıyordu yaşlı köylüyü dinledikçe..

1979

SESSİZ ZENCİ

New York hava alanında gümrük yoklama salonu çıkış geçitlerinden birinde kuyruğa girdim.

Ak Amerikalı pasaport kontrol memuru, yan oturmuş, uzun bacakları masanın üstünde sandalyesinde ileri geri sallanıyordu. Sandalye iki arka ayağı üstünde duruyor adamın bacaklarından destek alıyordu. Adam, o kocaman tozlu pabuçlarıyla önünde bekleyen yolcunun yüzünü ölçecek neredeyse: Üstelik aksinin belâlının biri. Sanırsınız Teksas batakhanelerinden birinin kapısından almışlar, Amerika'nın giriş kapısına koymuşlar, o da bu kez gümrük çıkış geçidini tutmuş kuş uçurtmuyor. Eline aldığı pasaportu karıştırdıkça karıştırıyor, sayfalar bitince, baştan ya da sondan bir daha karıştırmaya başlıyor.

Uykusuz gözlerim salonun ışıklarına alışamıyordu bir türlü. Salonun saati akşamın dokuzunu gösteriyordu. Havalandığımızdan beri dokunmadığım kol saatime baktım, İstanbul'da sabahın dördüydü şimdi. Yolculuğumuz inip kalkmalarla 14 saat sürmüştü. Saatimi yedi saat geriye aldım.

Çıkış geçidinin öbür yanında karaltılar dolaşıyor. Neden sonra görebiliyor, ayırdedebiliyorum varlıklarını. On onbeş zenci hamal, iterek, fâstik tekerlekli arabalarını sağa sola sürüyorlar. Kontrolleri birer ikişer tamamlanarak geçidi aşan yolculardan daha kalabalıklar. Yine de onların arasında kaybolup gidiyorlar. Gri ünlformaları, sarı şeritli kasketleri, öbür tekini avuçlarında sıktıkları beyaz eldivenli elleri seçiliyor yalnız. Yüzlerinin, çıplak ellerinin siyahlığı, bavulların, salonun demir eşyası ile kararan tah-

talarının koyu renkleriyle karışıyor. Lâstik tekerlekli arabalarından daha sessiz gidiş gelişleri.

Bavulların dizili olduğu setin önünden geçiriyorlar arabalarını. Bir karanlığın ortasında yasemin aklığında açılıyor iri gözleri. Bavullarını ayıran yolcuya yöneliyor. Tek söz etmiyorlar. Gözleriyle soruyor, karşılık alıyor, anlaşmaya varıyorlar. Söylenenlere çok hafif baş eğerek, hatta çok kez başla bile değil, göz kapaklarını yarıya kadar indirerek karşılık veriyorlar.

Öbür çıkış geçitleri boşaldı. Benim halâ üç kişi vardı önümde. Arkamdaki yolcular memurun keyfi olmasını beklemediler. Öbür geçitlere doğru yürüdüler. Kuyruktan çıktım. En baştaki geçide gittim. Memura pasaportumu uzattım. Bir İtalyan göçmeni olmalıydı. Akdeniz havasının yumuşaklığı yansıyordu bakışlarında. Vizeme, fotoğrafıma, aşı kâğıdıma bir el atışta baktı, çıkış damgasını bastı. Gülerek pasaportumu geri verirken New York'ta güzel günler diledi bana. Az önce o aksi arkadaşının yok ettiği neşemi de geri verdi bir anda. Çıkış geçidinden geçerken cebimdeki pasaportumdan sesler duyuyordum. Bir Napoli havası söylüyordu az önce adamın elinden çıkan damga.

Bavulum elimde kapıya doğru yürüdüm.

Zenci hamallardan biri arabasını sürüyor yanım sıra. Bavullarını aldığı yolcu konuşkan biri. Durmadan soruyor:

— New York'ta güzel mi havalar?

İri yarı hamalın, yapısının aksine bir mırıltı, hafif bir dua gibi çıkıyor ağzından verdiği karşılıklar:

— **Yes Sir**

— Yağmur yağdı mı bugün?

— **No sir?**

— **Dün?**

— **No sir?**

Dışarda kaldırımda duruyoruz. Hamal, eldivenli elini doğrulttu, taksiye işaret verdi. Taksi, fırladı, yanaştı. Hamal arabasından taksinin bagajına aktardı bavulları, uzatılan parayı alırken hafif mırıldandı:

— Thank you sir.

Kısa bir an başka yöne bakıyorum. Başımı yeniden kaldırıma çevirdiğimde zenci hamalın sessiz sedasız yok olduğunu görüyorum yerinde. Beni karşılamaya gelen arkadaşımın arabasını almasını beklerken öbür zenci hamallar hep öyle gölgeler gibi gelip, gölgeler gibi geri dönüyorlar.

Ansıdığım bir sessizlik bu benim. Ama nereden? Nerenin sessizliği? Daha önce nerede karşılaştım bu sessizlikle? Kalabalıktan uzak kırlarda mı? Langston Hughes'un şiirlerinde belki de? Onun dizeleri altında akar bu sessizlik...

Az ötemde salonun dış duvarı dibindeki sıraya, küçük bir kaldırım yosması geldi oturdu. Şarışın, dalgalı saçlı. Siyah deri mantosunun etekleri diz kapaklarından bir karış yukarıda. Çıplak bacaklarını birbiri üstüne attı. Bir cigara yaktı. Çıkan yolculara hep yakınıymış gibi bakıyor. New York'ta yalnız yaşayan taşralı bir genç kızı andırıyor. Uçaktan çıkacak bir yolcusunu bekliyor sanki.

Daracık leylâk rengi pantalonu, belinde kalan deri ceketi, açık sarı gömleği ile genç bir zenci ibne çıktı kapılardan birinden. Ceplerini elleriyle öne iterek ceketini iyice beline oturtuşu gerisinin kadınsı çıkıntısını daha açık belli ediyordu. Kırıtkan yürüyüşüyle kaldırımda bekleyenlerin arasından geçti gitti. Bir an öbür zencilerin sessizliğini bozdu. Onun ardından gelip giden hamallar, kırılıp yerlere dökülen bir şeyi toparlar gibi durgun kederli yüzleriyle eski sessizliklerini yaydılar kaldırıma.

Sonradan, 47.,48. sokakların kapı aralıklarında, köşebaşlarında beyazlarla yanyana duran, yuvalarında durmadan dönen gözleri, fısıltılarıyla her geçen erkeği çağıran zenci kızlar gördüm. Washington'da kaldığım bir gece acıkmış, susamıştık. Kimi zenci kimi sarışın otuza yakın ibnenin doldurduğu bir kahve çıktı karşımıza. Kısa pantalon, eteklik giyenler, küpe bilezik takanlar vardı aralarında. Boyananlar saçlarını yaptıranlar vardı. Hepsi gürültücüydüler. Görünüşlerinden kahvedeki yiyecek içecek-

ler bile mide bulandıncı geldi bize. İçerde kalamadık. O kahveden çıkarken anladım ki düşüş gürültülüdür. Kendine saygısını da utanç duygusu ile birlikte yitirir insan.

Otelin asansöründe karşılaştım gümrüğün önündeki sessizlikle. Asansörcü zenci çocuk bakışlarını asansörü dolduranların dudaklarında dolaştırdı bir bir, söylenilen katların düğmelerine sessiz bir uysallıkla bastı.

Sabah, koridorda karşılaştığım odalara bakan şişman bir zenci kadın, kısa bir bakışla niyetimi sorar gibiydi. Benim bir şey dememe sıra kalmadan aşağıya ineceğimi, sokağa çıkacağımı anladı. Düzeltmek için odama doğru yürüdü.

Yeraltı geçitlerinde karşılaşıyordum daha çok onlarla. Metrodan çıkıp metroya iniyorlardı. İnsandan çok insan gölgesini andırıyorlar, loşluklarını taşıyorlardı yorgun adımlarla ordan oraya.

New York sokaklarında dolaşıp duruyordum. Bir öğle üstü Dufy Square'de bir sinemanın önünde durmuş fotoğraflara bakıyordum. Bir gürültü duydum arkamda. Döndüm, ilkin iyi giyinmiş tığ gibi bir zenci delikanlı gördüm. Kısa dönüşler çiziyordu kaldırımda. Kalabalıkta onun yolunu kesen iki beyaz genç ayırdım sonra. Birinin uzun sarı perçemi yüzüne dökülüyordu. Yeşil gömlekli, uzun boyluydu. Sarhoştu, üstüne üstüne yıkılıyordu zencinin:

— Pis zenci, orospu çocuğu..

Zenci yine döndü, çevik bir devinimle, sarhoşun üstüne doğru uzanan kollarından sıyrıldı. Öbürü daha kısası, deri ceketli kısa kesik saçlısı kesti önünü bu kez. O da homurdanıyordu:

— Erkeksen dövüş piç kurusu. Kafanı kıracağız senin..

Zenci delikanlı tek söz etmeden ikinci bir dönüşle onun da önünden sıyrıldı geçti. Beyazlar boşa giden yumruklarının çekimiyle sendelediler. Zenci kısa bir an ikisine, sonra kaldırımda toplanan öbür beyazlara baktı, ikisinin toparlanmasına sıra kalmadan çekti gitti. Yeşil göm-

lekli orta parmağını dikine doğrultarak küfürlü bir el işareti salladı arkasından:

— Ödlek. Orospu çıkardığı..

Kaldırımda yüzünde en çok eksik çürük tütün sarısı dişleri görünen, cam gözlü, en azından üç günlük traşlı ufak tefek biri beyazları kışkırttı:

— Tutun. Yeyin piçi..

Zenci delikanlı uzaklaştıkça silinen bir gölgeydi Broadway'ın kalabalığında.

Böyle susan bakışlar, çevik ya da yorgun dolaşan uzaklaşan gölgeler biriktirdim New York'ta. Neden böyle sessizler? Dedim New York'ta yaşayan bir tanıdığa. Bir anısını anlattı:

«Öyledirler. Ben şileple geldim Amerika'ya. Bir ay süren bir yolculuk. Şilebin bütün tayfaları, aşçısına yamağına varıncaya kadar zenciydi. Kaptanlar beyazdı sadece. Bir ikinci kaptan vardı, huysuzun biriydi. Durmadan zenci kovalardı gemide. Boynuzlu, derlerdi ardından. New York'a her dönüşünde karısını başka bir erkekle yakalarmış. Bir gün mutfakta gördüm ikinci kaptanı. Zenci yamaklardan kimini tokatladı, kimine küfretti. Sırası gelince aşçıya giydirmeye başladı. Aşçı, elinde keskin kocaman bir bıçak, parmakları ucunda kaydıra kaydıra soğan doğruyordu tahtasında. Durdu, iri yapısıyla, bir karış yukarıdan, bir iki saniye kaptanın gözlerinin içine içine baktı, baktı baktı. Kaptan cümlesinin sonunu getiremedi. Söndü, yarıda kaldı ağzının içinde söyledikleri. Aşçı, bıçağını tahtaya sıyırdı. Bekledi. Kaptanın döndüğünü, çekip gittiğini görünce, yeni bir baş soğan aldı, çabuk çabuk, daha ince doğramaya başladı. Bana önündeki tahtaya yatırmış kıyım kıyım doğruyor gibi geldi kaptanı.

Batı yakasında bir gece kulübüne gitmiştik. Garsonlar zenci, orkestra çalanlar zenciydi. İri yarı saksafoncu ile trompetçi yanaklarını şişire şişire, uzun boylu bir delikanlı kontrbasını hafif sağa sola döndürerek, piyanist sık sık piyanosuna yüklene yüklene, çaldıkları parçaya akışını bozmadan, içlerinden gelen kaçamak notalar ek-

liyorlar, böylelikle diyeceklerini diyor, yüreklerinde birikenleri boşaltıyorlardı çalgılarıyle. Baterist, ayrı ayrı hak verircesine her birine yetişmeye çalışıyordu sanki. Mikrofonda şarkı söyleyen zenci kadının sesinde, o güne kadar karşılaştığım bütün zencilerin sessiz bakışlarının dile geldiğini duyuyordum.

Televizyonda boks karşılaşmaları, basketbol karşılaşmaları izledim. Hep zencilerdi önde gelen. Ringlerde vurdukça, basketbol alanlarında sayı yaptıkça ortalığı birbirine katıyorlardı.

Açıkça görüyordum ki, sokaklarda, işyerlerinde, günlük yaşayışlarında beyazlara veremedikleri karşılıkları atletizm pistlerinde, ringlerde, basketbol alanlarında veriyorlardı onlar. Sağlam bacakları, güçlü yumrukları, hünerli elleriyle söylüyorlardı söyleyeceklerini. Sağlıklı gövdelerinin doğa ile alabildiğine uyumunu, bitmez tükenmez yaşama gücünü, şarkılarla, çalgılarıyle duyuruyorlardı bütün dünyaya..

1971

NEHİR İNSANLARI

New Orleans'a nisan başlarında gittim. Havaalanından kente doğru giderken, yolun iki yanında tek tek sıralanan evlerin bahçelerini nisanda açan alezialar sarmıştı. Öbek öbek pembe çiçekleriyle, yaklaşan yaza, kış uykusundan yeni yeni uyanan tembel isteklerimize, haydi, der gibi, sokaklara, deli dolu yaşamaya çağırıyorlardı bahara erişenler!..

Kanal caddesinde Büyük Otele indik. Yirmi beşinci kattaydı odam. Bir süre odamın penceresinden dışarılara baktım. Atlas Okyanusunu, Missisipi'yi görmek istedim. Fransız mahallesini arandım. Görebildiğim, çatılarında koca koca elektrik reklâm levhalarıyla birbirinin görüşünü keserek, göğe doğru yükselen, yeni yapılmış görkemli beton yapılardı sadece. Washington'dan geliyorduk. Dört saatlik bir uçak yolculuğundan sonra, sekiz derece ısınmıştı hava. Üstümü inceltim. Bir gömlek bir pantalonla aşağıya indim.

Rehberim James Austin ile otelden çıktık. Akşam oluyordu. New Orleans'a yeni gelen o saatlerde Bourbon sokağında alır soluğu. Bourbon Sokağına gitmek için, Kanal caddesinden nehire doğru yürüdük.

Daha önce Rusyaya gitmişseniz, Birleşik Amerikaya geldiğinizin ikinci günü, iki ülke arasında ortak bir yan dikkatinizi çeker. Her iki ülkede büyük tutulmuştur ölçüler. Yolların genişliği, yapılar her iki ülkenin dünya haritasında kapladıkları yere uygun boyutlardadır. Kanal Caddesi de bu ölçülere uygun bir genişlikte uzuyordu.

Birbirinden yüz adım arayla iki sinemanın önünden

geçtik. İki görkemli çağdaş bir yapıydı. Giriş holünün tertemiz camlı kapıları kapalıydı. Sağda gişenin yanındaki bir camlıkta, iki gün önce dağıtılan yılın Oscar ödüllerinde birinciliği alan Julie'nin küçük boy bir afişi asılıydı. Kimseleri göremedim önünde. Sadece, biz yaklaşırken, çok güzel bir melez zenci kız, sinemanın giriş merdivenlerini indi, yeni aldığı biletlerini küçük el çantasına yerleştirerek kaldırımı geçti, yolun kıyısına park ettiği kahverengi spor arabasına yaklaştı. Kendisine çok yakışan lâcivert bir bisiklet fanilesi ile kot bir pantolon vardı üstünde. Genç kız, arabasına bineceği zaman, karşı yoldan geçen başka bir lüks arabadan tek bir korna çalındı. Direksiyondaki güneş gözlüklü adam el sallayarak selâmladı kızı. Kız gülümsedi, küçük bir el devinimiyle karşılık verdi. Direksiyona geçti. Ters yöne sürdü arabasını.

İkinci sinema, hani şu kâğıt bardaklarda ne süt ne de kahve tadı veren kahveler içilerek, hamburger ya da sosisle ucuzundan karın doyurulan aşevlerinden birinin bitişiğindeydi. Sarı üstüne gece mavisi ile kırmızı renklerin veriştirildiği göz alıcı kocaman afişleri, kapı ağzının iki yanındaki camlıkları dolduran fotoğraflarıyla dünyanın her yanında görülen halk sinemalarından biriydi. Ellerinde patlamış mısır külâhları ile durup fotoğraflara bakan halk insanları dolaşıyordu önünde. Yerlerde, çiğnenmiş izmaritler, yanık kibrit çöpleri, kabak çekirdeği kabukları.. Jim Holmes'in bir filmini gösteriyordu. Biz Amerikayı Richard Burton, Charlton Huston, v.b. gibi oyuncularıyla tanıyorduk dışardan. Oysa Amerikada belki de bir numarayı Jim Holmes alıyor. Sarışın ince uzun bir delikanlı. Seks filmleri çeviriyor. Ününü de görülmemiş büyüklükteki cinsel organına borçlu. Amerikanın dört bir yanındaki seks mağazalarında, onun fotoğrafları yer alan dergiler, kitaplar, 8 yada 16 mm'lik kısa filmler kapış gidiyor.

İkinci sinemanın az ötesinde belki de gelecek otobüsün saati yaklaştığı için kalabalıklaşan bir durak vardı. Durağın yöresinde, zenci ya da meksikalıya benzer,

her yaştan yorgun görünüşlü kadınlar erkekler birikmişti. Kimi yorgunluktan kaldırımın kıyısına oturmuş, duvara vermişti sırtını. Yaşadıkları sıcak iklimin ya da çalıştıkları işin ağırlığına dayanabilmek için yeteri kadar iyi beslenmedikleri görünüşü veriyorlardı..

Duraktan sonra kaldırım değiştirdik. Karşı yönde yine öyle çevresi yorgun görünüşlü, kimi duvarların dibine oturup sırtını duvara vermiş otobüs bekleyen kadınlar erkeklerle dolu bir durak gördük. Duraktan hemen sonra da yanılmıyorsam Macys'ın o görkemli mağazalarından biri önündeydik. Mağazaya girdik. Bir futbol alanından daha büyük görünen giriş katı parfümeri ile kozmetik satışına ayrılmıştı. İyi aydınlatılmış, hafif pembelerin, soluk mavilerin gözlere rahatlık verdiği bir salon, güzel satıcı kızlar, kadınlar, standlar arasında dolaşan iyi giyimli, günün sonunda halâ dinç, dinlenmiş görünüşlü alıcılar.

Mağazanın yan kapısından Bourbon sokağına çıktık. Fransız mahallesindeydik artık.

Sonradan hatırladıkça anladım ki, daha ilk sokağa çıkışımda otelden Bourbon sokağına kadar yürümekle New Orleans'lıların yaşayışlarındaki çelişme ile karşılaşmıştım. Lüks, görkem, yaşamın hoş yanları ile insanın canını burnundan getiren güç yanları hep böyle yanyana içiçeydi New Orleans'da..

Fransız mahallesi on sekizinci yüzyıl sonlarının yapısını koruyor. Kemerli yüksek kapılar, boydan boya uzayan nakışlı demir parmaklıklarla çevrili balkonlar, tahta pancurlar, açık yeşil, pembe, sarı alnaçlı, birbirinden güzel, kuzey Akdeniz evlerine benzer yapılar arasında ilerledik. Clark Gable'ın, kızıl saçlı Yvonne de Carlo'nun çok filmlerini gördük bu sokaklarda geçen. İki yanına bakınarak yürürken, başını kaldırınca, insan çapkın gülüşüyle, balkon parmaklıklarına dayanmış sokaktan geçenleri seyrederken görüvereceğini sanıyor Clark Gable'ı..

Sağda solda italyan lokantaları, fransız lokantaları, yalnız deniz ürünleri yenilen lokantalar adım başına Show salonları. **«Shows! Nudes! Beautiful Girls girls! Ent-**

rafce Two dollars!» Kapıların yanında duran ayaklı reklâm tahtalarında, ya da doğrudan doğruya kapı kanatlarına iliştirilen kırmızı üstüne yazılı afişlerde okunan hep bu sözler..

Geniş standın üstünde, ayağında kısa konçlu çizmeler, bir de yalnız orasını örtebilecek kadar bir kadın çorabından kesilmiş izlenimi veren küçük bir bez parçası ile, çıplak hafif çilli, saçları buğday sarısı bir genç kız çalan caz müziğine göre dönüyor. Eğilip bükülüyor, geriye atıyor omuzlarını aşan saçlarını; genç kız göğüsleri, kolları, bacakları her yanı ile müziğin akışına kaptırıyor kendini. İkinci bir genç kız katılıyor ona. Onun yüksek ökçeli ayakkabılar var ayağında. Orası yine öyle uydurma, cigara paketi kadar bir bezle örtülü. Derken üç oluyorlar. Birbirine benzemeyen üç genç kız. İlkinin göğüsleri ufacık ufacık. Son ikisi esmer, balık etinde, dolgun göğüslü kızlar. Biri İspanyol kanından olmalı, öbürü melèze benziyor. Üçü de içlerinden geldiği gibi dönüyorlar standın üstünde.

Standın yöresini kuşatan barda birer viski içtik. Bardağın dibinde viski kokusu veren bir çorba kaşığı kadar bir içki vardı; gerisi buz

İlk kız dansını bitirdi. Standtan inince yanıma geldi. Bir elini omuzuma koyarak kulağıma eğildi. Saçları yüzümün önüne döküldü. Esansının kokusunu duydum: «Bana bir viski ısmarlar mısın?»

Karşılık vermeme sıra kalmadan James araya girdi: «Hemen gidiyoruz. Vaktimiz yok..»

Birer yudum daha alınca bardaklarımız boşaldı. Kalktık. Dışarı çıkarken yine standa çıkmaya hazırlanan kızla göz göze geldik. Elle allahaısmarladık dedim. Belli belirsiz karşılık verdi. Tatlı bir kızdı.

Kapının önünde James'e:

— Orospuya benzemiyordu, dedim.

— Öyleydi, diye karşılık verdi, olmayabilir de. Dans eden çıplak kızlar arasında üniversite öğrencileri olanlar var. Belki onlardan biriydi..

Bir süre orospularla çıplak dans eden kızlar üstüne konuştuk. Günümüzde, ileri ülkelerde, Amerikada, Batı Almanya'da ya da İngiltere ile Fransa'da, bu türlü genç kızlar arasında orospu olanla olmayanı ilk bakışta ayırmak güçtü. Özellikle bu meslekte eskimemiş olanlar arasında. Nasıl olsa kendileri seçebiliyorlardı avlarını. Polisten, daha başka tatsız olaylardan korunmak için görünüşte kimliklerini açığa vurmaktan kaçınıyorlardı. Dans ile caz ise New Orleans'lıların tutkusu, hastalığıydı. Sokakta yürürken dans etmek isterlerdi neredeyse. Soyunmaya gelince, her kadının en çok severek, en çok içinden gelerek yaptığı iş olduğunda birleşiyorduk James'le. Yalnızken, bir kez olsun çırılçıplak aynanın karşısına geçerek, kendi kendini sevmeyen kendi güzelliğine hayran olmayan belki de tek kadın yoktu dünyada. Aynanın karşısında değilse bile, hiç değilse yıkanırken her kadın az çok duymuş sevmiştir kendi güzelliğini.. Kendine güvenen, başkalarından korkusu olmayan kadın ise soyunur, gösterir kendini. New Orleans'lı kızlar da, içlerinden geldiği gibi dans edebilmek için, içlerinden gelerek, soyunuyorlardı. Ayrıca para da kazanıyordu bu yoldan.

Show salonları, anı eşyaları satan dükkânlar, restoranlar arasında ilerledik. Arada bir St Louis, Peter, Royal sokaklarına sapıp yine Bourbon sokağına döndük. Her sokak çoğu Birleşik Amerikalı, bizim gibi dışardan gelmiş insanlarla doluydu. Onlarla birlikte anı eşyası satan dükkânlara girip çıktık. Her açık pencereden, kapıdan caz sesi geliyordu. Yürüyüşümüzün müziğe uyduğu oluyordu bazan.

Bir kahvede seksenlik bir zenci, kendi bildiğine piyano çalıyordu. «Çok ünlüdür» dedi James. «Birinci Dünya Savaşı yıllarından beri bu piyanonun başında çalar» İçeri girdik. Barda birer viski içerek yaşlı piyanisti dinledik. Nota falan yok önünde. Olması da olanaksızdı. Çünkü içinden geldiği gibi, çağrışımlarla çalıyordu. Bir sesin hatırlattığı başka bir sesi arıyordu tuşlarda..

Başka bir kahvede piyanoya eşlik edenin elinde ma-

densel bir tepsi. İçi madensel bozuk paralarla dolu. Parmaklarıyla öyle bir tempo tutuyor ki tepsinin altına vurarak, hafif hafif sıçrayan bozuk paralarla, bateri yerini tutan bir çalgıya dönüşüyor tepsi. Piyano eşliğinde, teneke bir tepsi içinde sıçrayan metelik seslerinden oluşan caz müziği. Şaşılacak kadar güzel iki kişilik bir orkestra..

Saat sekizi geçiyor. Yavaş yavaş acıkıyoruz. Karnımızı doyuracak orta fiyatta bir lokanta arıyoruz. Çok lüks bir lokantanın karşısında, bir italyan lokantasını seçiyoruz. Lokantada tek boş yer olmadığı için kapının önünde dolanıyoruz bir süre daha. Birden yan sokaklardan, Kanal caddesinden gelen Rolce Royce, Jaguar Cadillac'lar sıralanıyor o lüks lokantanın önüne. Kasketli, üniformalı şoförler inip kapı açıyorlar. İne ine, 17-18 yaşlarında pembe pembe yüzlü delikanlılarla, genç kızlar iniyorlar arabalardan. Delikanlılar son moda smokinli. Çoğu arabadan beyaz smokin gömleği ile indikten sonra giyiyor ceketini. Beyaz papyon kravatlar bağlamışlar. Smokin pantalonlarını ipek askılar tutuyor.. Genç kızlar yine öyle onaltı ile onsekiz yaş arası gösteriyorlar. Saçları yapılı. Beyaz tuvaletler içindeler. Yüzleri gülüyor hepsinin. Sokakta çok kişi durmuş onlara bakıyorlar. Onlarsa arabalarından iner inmez o lüks restorana dalıyorlar. Kendilerinden başka kimse ile ilgili değiller. Kimseyi rahatsız etmeyen, hoş bir şımarıklık içindeler. İyi eğitilmiş oldukları yadsınamaz. Güneyli zenginlerin çocukları bunları kimbilir neyi kutluyorlar!.

***

Ertesi sabah, yine Fransız mahallesini dolaştık. Show salonları sabahtan açılmıştı. Ne de olsa akşama göre çok boşalmıştı sokaklar. İspanyol döneminden, Fransız döneminden kalma birbirinden güzel yapıların önünde dura dura Jackson alanına çıktık. Missisipi kıyısında, renk renk çiçekler açan sıcak iklim bitkileriyle dolu, dörtgen bir park var alanın ortasında. Parkı koruyan demir parmaklıklı bahçe duvarını, çepçevre, sokak ressamları tutmuş.

Öğle yemeğini alanın köşesinde, İspanyollardan kal-

ma bir yapının altında, çok hoş bir restoranda yedik. Yemeğin sonlarında, alanı çevreleyen yolun karşı köşesinde, bir çift gözüme çarptı. Erkek, orta yaşlarda görünüyordu. Saçları kırlaşmıştı. Vucudu ise dinçliğini koruyabilmişti. Kız, bir akşam önce dans ederken gördüğümüz kıza benziyordu. Uzun kollu beyaz bir bluz, evaze bir gri eteklik giymişti. Yandan ayırarak düz taradığı saçları, spor ayakkabılarıyla, tam bir üniversite öğrencisi görünümündeydi. Alanın o köşesinde ispanyollar döneminden kalma birbirinden güzel yapılar sıralanıyordu. O yapılardan tam karşı köşeye düşen Cabildo'ların sarayı önünde, erkek kızın, kız erkeğin birer fotoğrafını çektiler. Sonra kız sokaktan geçen birine verdi makineyi. İkisi, kolları birbirinin belinde, birlikte bir fotoğraf çektirdiler. Fotoğraf makinesini geri alınca, sarılıp öpüştüler.. Dikkatle o mu değil mi diye baktım, bütün bunları izledikten sonra, James'e gösterdim kızı. «Evet o!» dedi.

Kollarını birbirlerinin beline atarak uzaklaştıklarını gördük kızla adamın. Kısa bir konuşma konusu çıktı bize. Dün akşam belki de bizden sonra tanımış olacaktı adamı. Adamın New Orleans'ı gezmeye geldiği açıktı elinde fotoğraf makinesiyle. Adam doğrusu güzel bir rehber seçmişti kendine. İki ya da üç gün sürecek bir aşk öyküsüyle tanıyacaktı New Orleans'ı. Sonra, Allahaısmarladık! Ama sonu önceden kestirilemezdi bu öykünün. Dönüşte, adamın kızı unutabilip unutamamasına bağlıydı her şey. Adam döndükten sonra, Kansas'tan mı, Nebraska'dan mı her neredense, ilk gün «Çok hoştun» diye telefon ederek hatırını soracaktı kızın. Bir hafta sonra «Nasılsın, seni özlüyorum» diye arayacaktı bu kez. Kız, «Ben de» dedi mi, alevlenecekti ilişkileri. Ondan sonraki telefonunda «Yarınki uçakla geliyorum, sensiz yaşayamayacağımı anladım, benimle gelmek için hazırlan» diyebilirdi adam. Amerikalıydı. Bir şeyi istedi mi yerine getirmeden duramazdı.

***

Öğleden sonra, Natchez IX ile Missisipi üstünde bir geziye çıktık. Üç katlı, yandan çarklı, Marc Twain dö-

nemindeki nehir gemilerinin biçimini koruyan bir gemiydi Natchez IX.

Missisipi'nin iki kıyısında sıralanan antrepolar arasından içerilere doğru yol aldık bir buçuk saat kadar. Antrepolar neden sonra seyrekleşti. Salkım söğütler, telli kavaklarıyla gittikçe yeşilleşti kıyılar. Ormanın kokusunu almaya başladığım sırada hafiften bir yağmur başladı. Küpeştede üst kat balkonunun altında durdum.

Nehir fokurdayarak akıyordu geminin iki yanında. Dipten gelen akıntılarla, döne döne, kabara kabara, atılıyor, duraklıyor, mırıldanıyordu. Ta ormandan kopup gelen bir şarkı söylüyordu sanki.

Birden bir akşam önce Bourbon sokağında adımlarımızı yöneten caz seslerini duyar gibi oldum. Oğuldayan orman, ormandan kopup gelen, denizi araya araya akan koca nehir..

O akşam, Bourbon sokağında, standlarda dans eden kızları seyrederken, piyano çalan, bateri çalan zencileri dinlerken daha iyi anlıyordum kendilerini yöneten gücün kaynağını. Çalarken, dans ederken içlerinde duydukları ormanın, nehrin sesleriydi. Missisipi döne döne damarlarında akıyordu sanki. Gözleriyle, kulaklarıyla kaptıkları bütün sesler, damarlarında yol alıyor, göğüslerine vuruyor, bellerini kalçalarını dalgalandırıyor, vajenalarına iniyor, gövdelerinden dışarıya fırlamak istiyordu. Her biri birer küçük Missisipiye dönüyorlardı sanki. Piyano çalarken parmaklarını, dans ederken adımlarını yöneten hep damarlarını dolaşan nehirdi.

Caz doğanın sesleriyle doluydu. Belkide bunun için bu derece sarıyor, aşka çağırıyordu insanı. Ormanlarda nehirlerin uğultularını dinleyerek yaşadığı dönemlerin seslerini uyandırıyordu insanın kanında.

Giderken New Orleans'da ne göreceksin demişlerdi bana. Ayrılırken iyi ki New Orleans'ı gördüm diye düşünüyordum. New Orleans'ı görmeden, böylesine açıkça duyamazdım caz müziğinin kaynaklarını..

1979

ŞİRAZLILAR

Şiraz'dan gözümün önüne gelen ilk insan Mihmansaray otelinin başgarsonu oluyor. Kendimi yemek yediğim masalardan birinde tek başına oturmuş, onu yanıbaşımda ayakta dururken görüyorum. Sanki her yemekte oturduğum masalarda onunla ayrı fotoğraflar çektirmişiz gibi. O fotoğraflardan birinden yola çıkarak hatırlamaya başlıyorum. Evet, diyorum, Şiraz'dayım. Geldiğim günün akşamı bu masada oturmuştum. Yüzme havuzunun başında, dip köşede. Az sonra o gelmişti yanıma. Öbür garsonlar İngilizce ya da Almanca konuşuyorlardı. Otelde Fransızca konuşan tek görevli oydu.

Otel diyemiyorum Mihmansaray'a. Otel ile tatil köyü arası bir yerdi. Tatil köylerinin neden bir araya geldikleri anlatılması güç insanlarının gürültücülüğüyle, otellerin boynu bükük havasına bulaşmamıştı üstelik. Aksine güleryüzlü, sağlıklı bir yerdi. Güller, hatmiler, horozibikleri, ateş rengi açan ekvator çiçekleri, genç çamlar, selvilerle dolu kocaman bir bahçenin içine yayılmıştı yapıları. Önde, giriş katı birbirine eklenen salonlarla uzayıp giden otel bölümü vardı. Otelin gerisinde, yüzme havuzunun bakımlı geniş çiçek tarhlarının yer aldığı bir açıklık, daha sonra birbirine paralel üç asfalt yol üstünde sıralanan otuzu aşkın ev. Ev demeyi yakıştıramıyorum bu yapılara. İkişer katlıydılar. Her katta dörder odaları vardı, Sırasıyle yosun yeşili, kırmızı biber, limon sarısı, firuzeye boyanmış alnaçlarıyle renklerle dolu bahçede çok iri açan dalyalar patlar gibi dururlardı.

O evlerden birinde alt katta arka bahçeye bakan bir

odada kalıyordum. Otelin elektrikli soğutma düzeni çok iyi işliyordu. Fakat, çatılan bütün gün güneşte kızan üst katlarda kalanlar, ne kadar serinletilirse serinletilsin odalarının havasının ağırlığından yakınıyorlardı. Ön odalarda kalanlar ise geceleri havuzun başında çalan İtalyan orkestrasının gürültüsünden uyuyamadıklarını söylüyorlardı. Benim bu türlü sıkıntılarım yoktu. Daha ilk günden serinliği sessizliği ile sevmiştim odamı. Küçük bir apartman dairesi büyüklüğündeydi. Gösterişten uzak bir beğeni ile döşenmişti. Ne zaman kapımı kapayıp çekilsem ömrümün sonuna kadar o odada yaşamak isteği duyardım.

Çevremdeki sessizlik, süresizlik etkisi bırakırdı bende. Bazen holde ya da dış kapının önünde, bir örnek otel kılıklarıyle çok esmer, dolgun göğüslü, suskun ortalıkçı kadınlarla karşılaşırdım. Bir şey isteyecek, bir şey soracak olsam ağızlarından ses çıkmadan sadece baş işaretleriyle karşılık verirlerdi. Daha gerilerdeki evlerde kalan kadın erkek Hintlilerin, Afrikalıların, ulusal giysileri, yüzlerinde kime olduğunu bilinmeyen bir gülümseme ile gelip geçişlerini görürdüm penceremden. Her şey çok eski bir süreden beri vardı, ordaydı, hep orada kalacaktı sanırdım. Akşam ya da sabah olması, ortalığın kararması aydınlanmasıyle bile değişmezdi bu duygum.

Sessizliği diyorum ama, belki de daha çok başıma buyruk yaşamaktı bana odamı sevdiren. Yakınlarıma kolay kolay hayır diyememek, yumuşak yüzlülüğüm öteden beri sinirli eder beni. Başkalarına uyarak yaşadıkça da hep kendimden bir şeyler kopar eksilir gibi olduğunu duyardım. O odada yalnız yaşarken, uysallığım yüzünden sanki böyle bütün yitirdiklerimi geri alıyor, derlenip toparlanıyordum.

Sabahları erkenden kalkıp daha kimse suya değmeden havuzda yüzüyordum. Odama dönünce giyiniyor, kahvaltıya gidiyordum. Kahvaltılarla öğle yemeklerini otelin kapalı yemek salonunda veriyorlardı. Geceleri ise masalar havuzun başındaki geniş terasa çıkarılıyor, üzerlerine fes rengi örtüler seriliyordu. Çevresine serpiştirilmiş renk

renk gizli ışıklarla çok hafif aydınlatılan bahçe gölgeler içindeydi. Çoklukla tek başıma oturmak gelirdi içimden. Çoklukla da ilk gece oturduğum masayı seçerdim. Başgarson beni görünce gelir, konuşmamız başlarken masadaki mumu yakardı. Mumun yanmasıyla sanki masamın boş sandalyelerinde oturan bazı gölgeler doğrulurlar, bana sessiz sedasız arkadaşlık eden dostlara dönüşürlerdi.

Öbür masalarda festivale katılan değişik ülkelerden gelmiş ünlü sanatçılar, eleştirmenler, emprezaryolar ile onların İranlı dostları sonu gelmeyen sanat tartışmalarına dalmış olurlardı. Bu gibi tartışmalarda konuşulanlar, yılına modasına göre, dünyanın neresinde olursa olsun pek değişmez. Tartışanlar genellikle kendilerini göstermek, dinleyenleri şaşırtmak çabası içindedirler. Genellikle de öğretmenlerinin gözüne girmek için durmadan parmak kaldıran ukalâ ortaokul öğrencilerine benzerler. Bu gibilerini dinlemektense kendi halinde bir insanın sade dünyasını tanımak daha ilgi çekici gelir bana. Başgarsonun arkadaşlığından bu yüzden hoşlanıyordum. Önce her iyi garson gibi insan sarrafıydı. Kulağı oldukça delikti. Otelde kalanların, yemeğe gelenlerin yaşayışları, kimlikleri üstüne çok çabuk bilgi ediniyordu. Sıcaklar, yemekler, şaraplar üstüne üç beş sözle aramızdaki yabancılığı çabuk aştık. İkinci gün, Şirazlılar, otel müşterileri, aralarındaki ilişkiler üstüne ufak tefek dedikodular yapmaya başlamıştık bile. Şimdi o dedikodularımızdan bazıları aklıma geliyor: Otelde herkesin gözüne çarpan Amerikalı bir çift vardı. Kadın çok genç, Tanrı'nın işsiz gününde elinden çıkmış denilecek kadar güzeldi. Adamsa her bakımdan uçuşunu tamamlamış, inişe geçmiş görünüyordu. Merakımı yenememiş «Karısı çok genç?» demiştim. «Karısı değil, gezi arkadaşı, tatilini adamla geçiriyor» diye düzeltmişti. Yine onlar gibi başka bir çift daha vardı. Berlinliydiler. Adam eleştirmendi. Yüklü festival programının bütün konserlerine, temsillerine yetişebilmek, sanatçılarla görüşmeler yapmak için bütün gün ordan oraya koşuşup duruyordu. Karısı ise aklına estiği gibi sürtüyordu sağda

soldo. «Araları iyi değil galiba?» diye ağzını aramıştım. «Aksine çok iyi», «Hiç bir arada göründükleri yok?» «Öyle anlaşmışlar. Birlikte olmadıkları saatlerde her ikisi de istediğini yapmakta özgür sayıyorlar kendilerini» diye gülümsemiştl.

Ben minyatürü soyut bir süsleme sanatı olarak bilirdim öteden beri. Fransız resminin yaşam ile, doğa ile olan ilişkisini Paris'i tanıdıkça anlamıştım. Yaz başlarında bir gün, Montparnasse'tan, yürüyerek Odéon alanı yakınlarındaki otelime dönüyordum. Guynemer sokağı kapısından girince Luxembourg bahçesini Gümrükçü Rousseau'nun gördüğü gibi gördüm. Ağaçlar, havuz, yollar, Rousseau'nun çizdiği boyadığı ağaçlar, havuz yollardı sanki. Versaille bahçesini, Marne kıyılarını, Paris sokaklarını gezdikçe Dufy, Sisley, Monet, Utrillo, Buffet, Peynet ile karşılaştım durdum. İran'da da öyle oldu. Minyatürlerin yaşamdan kopup geldiğini, başgarsonla ilk konuşmalarımız sırasında anladım. Yüzü bana hiç yabancı gelmiyordu. Daha önce başka bir kentte hem de sık sık karşılaşmışız gibiydi. Ama nerede? Çıkaramıyordum. Şirazlıydı. İki üç yıl Tahran'da, sonra hep Şiraz'da, açıldığından beri de Mihmansaray'da çalıştığını söylüyordu. Olamaz! diyordum. Daha önce karşılaştığımız izlenimine öylesine kaptırmıştım ki kendimi, âdeta doğru söylediğine inanamıyordum. Sanki İzmir'de ya da İstanbul'da çalıştığını saklıyordu benden. Orta boylu, zayıftı. Hafif öne eğik bir duruşu vardı. Geriye taralı kabarık saçlar, ne dar, ne geniş bir alın, çeneye doğru incelen bir yüz, birbirine yaklaşan kaşlar, seyrek ince bıyıklar... Allah Allah! Tanıyordum işte! Bu saz benizli, süzgün bakışlı yüzü daha önce bir yerde görmüştüm ben! Neden sonra, İran minyatürlerindeki kalem efendilerine, çelebilere benzediğini anlayınca rahatladım. Minyatürlerin etkisiyle yanıldığımı anlayarak kendi kendime güldüm...

Yalnız başgarson değildi minyatürlerdeki İranlılara benzeyen. Şiraz'ı gezip dolaştıkça gördüklerim minyatürler, doğu masallarının büyüsüyle karışıp duruyordu ka-

famda. Şiraz'da, Fars müzesinde, on dokuzuncu yüzyılda yaşamış Şirazlı büyük Ressam Loftalikhan'ın yaptığı genç rakkase portresi görmüştüm. Festivalde hangi konsere, hangi temsile gitsem karşılaştığım on sekiz yaşlarında bir genç kız, her karşılaşmamızda o portredeki rakkaseye benzerliğiyle daha çok şaşırtıyordu beni. İki omuzunda iki uzun siyah saç örgüsü, keman kaşları, kiraz gibi ağzı, sağ yanağında beni, değirmi yüz çizgileriyle, sanki yüz yıl önce Loftalikhan'a poz veren güzel rakkase oydu. Masallardaki gibi, poz verirken uyuyakalmış da aradan yüz yıl geçtikten sonra uyanmış, ya da müzede kapalı kalmaktan sıkılarak çerçevesinden çıkmış, aramızda dolanıyor sanılırdı.

Mihmansaray, havaalanı ile Şiraz arasında yarı yolda kalırdı. Şiraz'ın yaklaşık olarak beş km. dışındaydı. Boş kaldıkça sık sık Şiraz'a inerdim. Mihmansaray'ın bahçe kapısına karşı düşen durakta, top top çamlardan birinin gölgesine sığınıp, ışıktan gözlerim kamaşarak otobüs, dolmuş beklerken, uzaklardaki kabarık çizgili dağlara kadar uzanan düzlükte dağılmış evler, ağaçlar hep minyatürlerdeki orantıları içinde görünürlerdi gözüme. Dolmuşla Şiraz'a giderken sağdaki ovada, düz damlı, toprakla sıvanmış evlerden birinin yakınlarında, başında su testisi ile giden kadınlar görürdüm. Yürüyüşleri, kalçalarının, bellerinin bükülüşü, destarlarını önlerinde toplayışlarıyle hep minyatürlerde çizildikleri gibiydiler.

Kerim Han caddesinin ortalarında, eski cezaevinin yakınlarında dolmuştan inerdim. Cezaevi, görkemli, blok taşlardan örülmüş, kale gibi bir yapıydı. Zindan sözünün ürpertisini verirdi karşıdan bakılınca. Boştu şimdi. Yeni cezaevinin kapısı, az daha ilerde, sağa sapınca bir sokak içindeydi. Görüşme günleri yüz, iki yüz insan birikirdi kapısı önünde. Gürültüsüz görüşme saatini beklerlerdi duvarların diplerinde. Bizdeki gibi çoğu köylü işçi görünüşlüydüler. Onlara bakarak cezaevinde yatanların kimler olduğunu kestirebilirdiniz. Şiraz'ın çevresinde doğa genel görünüşüyle gölgesiz, çıplaktı. O kuru topraklara baktık-

ça çarşıda gördüğüm iri taneli üzümlerin, cins kavunlar, karpuzların, o lezzetli armutlar, incirlerin, hele ceviz büyüklüğünde ama şaşılacak kadar sulu limonların nereden geldiğini bir türlü anlayamazdım. Toprak altın değerinde idi. Köylüler arasında on dönüm toprağı olanın zenginleştiği söyleniyordu. Bütün görünenlerden, köylüler arasında toprak su kavgalarının bitmek tükenmek bilmediği çıkarılabilirdi. Şiraz çarşısında hemen her gün bir kavga ile karşılaşırdım. Kavga edenler genellikle pek bağırıp çağırmazlardı. Gürültüsünden çok, kavga edenlerin başına toplananların kalabalığından anlaşılırdı kavgalar. Kavgacılar, kendilerini önlemeye çalışanların kollarından kurtulmak için bütün güçleriyle direnir debelenirlerken, bakışlarıyle küfürden de ağır saldırılar yağdırırlardı birbirlerine. Geçmişteki onur kırıklıkları, horlanmalar, itilip kakılmaların tazelenmiş yarasıyle kararır, lav kusardı bu bakışlar. Çeneleri kısılmış dudakları titreyerek birbirinden ayrılıp uzaklaşırken yüzlerinde korkunç kararlar okunurdu. Bir dahaki karşılaşmalarında bıçakla tabancayla hesaplaşmaya yeminliydiler artık...

Kerim Han caddesi, bankalar, resmî yapılar ile uzar giderdi. Caddenin Sadi caddesi ile kesiştiği köşeye kadar yürür, orada, yaya geçidinde karınca sürüleri gibi karşılaşan insan seli arasında, kaldırım değiştirirdim. Sadi caddesi, karşıda Darius caddesi olurdu. Caddenin girişindeki sıra sıra kuyumcu dükkânları her zaman doluydu. Altın bilezik, yüzük şu bu alan kadınlar bakkal dükkânlarında alış veriş eder gibi beklerlerdi. Vitrinlerdeki firuze yüzüklere, gümüşlere bakardım bir süre. Yine Kerim Han caddesine çıkar, Fars müzesi bahçesinin demir parmaklıklarına asılı Türkmen hallarına, kaldırımlara yayılmış kitap sergilerine baka baka Kapalıçarşı'ya doğru geri dönerdim.

Kerim Han caddesi Kapalıçarşı'yı ikiye bölerdi. Çarşının kuzey kapısı Sadi heykeline, Firdevsi caddesine; güney kapısı Loftalikhan caddesine çıkardı. Şiraz'ın o hızlı kan dolaşımı Kapalı Çarşı'dan geçerek bu birbirine paralel caddeler arasında akardı. Kuzey çarşısında aktarlar, ba-

haratçılar, çantacılar çoğunluktaydılar, güneyde ise halıcılar, terlikçiler. Dükkânların çoğu yerden bel yüksekliğinde yukarıda kalıyor, satıcılar, dükkânlarının tabanını örten halıların üstüne attıkları şiltelerde oturuyorlardı.

Sokakları dolduranlar çoğunlukla kadınlardı. Tepeden topuklarına kadar inen incecik saydam destarlarına bürülü, dükkân dükkân dolanırlardı. Yüzlerini saklamazlardı. Biraz dikkat edilince destarlarının saydamlığı altından kolsuz, kısa etekli entarileri seçilirdi. Çoğunlukla da çocukluydular. Biri kucaklarında, öbürü elinden tutup sürüklediklerı çocuklarıyla geçerlerdi çarşıdan. En çok gördüğüm topluluk kucağında bir iki aylık bebeğiyle genç bir kadınla yanı sıra gelen beyaz gömlekli siyah pantolonlu kocasından kurulu ailelerdi. Sık sık, kat kat etekler, gömlekler, yelekler, tüller, başlarına bağladıkları oyalı başlıklardan oluşan renk renk ulusal giysileriyle dışarlıklı dağ köylüleri ile karşılaşırdım. Çarşının o kalabalığı arasında tüyleri uzamış ufak tefek boz eşekleriyle incir ya da üzüm satan yaşlı köylüler neredeyse şaşırtırdı beni. Eşeğin çıplak sırtına vurulmuş heybenin iki gözünde iki sepet incir vardı. Hayvan, şaşılacak bir uysallıkla ayak uydururdu sahibine. Adam durunca durur; yan gözle alışverişi izler, adam terazisini boşaltıp parasını alınca yürümeye başlardı. Yağız köylü delikanlılar, sessizce sürdükleri Japon, Alman, İngiliz yapısı motosikletleri üstünde geçerlerdi çarşıdan. Daha hızlı yaşayan bir kuşağın çocuklarıydı onlar. Kıl heybelerini motosikletlerinin selelerine atmışlardı.

Çarşının kuzey çıkışındaki açıklığı tahta parmaklıklı balkonlarıyle eski hanlar kuşatırdı. Her dakika dolan boşalan minibüsler, dolmuşlar kalkardı oradan. Az daha ilerde günün ışığa boğduğu geniş bir alanın ortasında, Sadi'nin hafif öne eğik beyaz mermer heykeli göz alırdı. Geliş gidişler koşuşmaya dönüşürdü alanın yöresinde.

Ne zaman güney kapısından çarşıya girecek olsam, geniş siperli, bezden bir şapka giymiş, halı satıcıları adına aracılık eden biri takılırdı arkama. Çarşı İngilizcesiyle üç beş adımda bir yolumu keser, iki yandaki halıcılara

doğru çekmeye çalışırdı beni. Yüzüne baktıkça ilk gördüğüm, iri dişleriyle, sağ yanağındaki Halep çıbanının izi olurdu. Ne yapsam, ne desem Müşavir sarayı çıkışına kadar kurtulamazdım elinden.

Müşavir sarayı, eski İran yapı sanatının güzel örneklerinden biriydi. Dikdörtgen geniş bir avluyu kuşatırdı. Onarılmış, yenileştirilmişti. Festivalin bazı konserleri o avluda verilirdi. Sarayın sedirler, bakır siniler, rahleler ile döşenmiş bir bölmesi çay salonu, lokanta olarak işletiliyordu. Çarşıda alışveriş sırasında yorulan Şirazlılar, çay, şerbet içerek paluze (içine hindistancevizi rendelenmiş bir tür dondurma) yiyerek dinlenirlerdi burada. Çok yavaş sesle, neredeyse fısıltıyla konuşurlardı. Bir elinde Hafız Divanı, bir elinde tespihi ile sakallarına kır düşmüş, zayıf kuru yüzlü bir derviş dolanırdı ortada. İsteyenlere niyet tutarak açması için uzatırdı divanını. Açılan sayfadaki şiiri çoklukla ezberinden okur, yer yer de açıklardı.

Şirazlılar, Sadi ile Hafız'ın anısına görkemli birer anıtkabir yapmışlardı. Kentin kuzeyindeki bayırda, birbirinden bir km. kadar arayla, ağaçlandırılıp çiçeklendirilmiş onar dönümlük büyük bahçeler içindeydi anıtkabirler. Büyük şairlerinin kabirleri başında, günün her saatinde dilek tutup şiirlerini dinleyen Şirazlılarla karşılaşılırdı.

Müşavir sarayından çıkınca eski Şiraz'ın, Kapalı Çarşı'yı kuşatan daracık toprak sokaklarında dolaşmayı severdim. Çıplak ayaklarında nalinleri, destarlarını başlarından aşağıya salmış kadınlar evden eve geçerlerdi önüm sıra. Şiraz'ın ele avuca sığmaz top oynayan çocukları kırlangıçlar gibi sıyrılırlardı sağımdan solumdan. Sokaklar sık sık ikiye ayrılırdı. Kendimi biraz boş bıraksam, kollamasam, dön dolaş, az önce gördüğüm top oynayan çocukların arasına düşerdim yine. Hiç ummadığım bir yerde aralık bırakılmış eski bir medrese kapısı çıkardı önüme. Avlusunun çinili havuzu, sessiz fıskıyesi, akşamsefaları görünürdü o aralıktan. Duraklar, kararsızlığımı çekingenliğimi yenerek avluya girerdim. Geniş taşlarla döşenmiş iki karış kadar yükseklikte geniş bir ta-

raça kuşatırdı avluyu. Fırdolayı sütunlar üstünde taraçayı gölgeleyen geniş bir sundurma, geride göz göz odalar. Sundurmanın tavanı nakışlar, odaların alnaçları renkli çinilerle kaplıydı. Taracanın kıyısına çökmüş oturmuş yaşlı adamlar, ellerinde tespihleri, kitapları, avlunun sessizliğini bozmadan, bütün İranlılar gibi fısıltılarla sohbete dalmış olurlardı. Girdiğimi görünce başlarını hafifçe kaldırıp kısa bir bakış atarlar, sonra birbirlerine dönüp benimle bir daha ilgilenmeden konuşmalarını sürdürürlerdi.

Bir başka sokakta yaşlı bir çaydanlık onarımcısı ile karşılaşırdım. Bir duvarın gölgesinde, bir yığın kırık, parça parça porselen çaydanlığın ortasında yere oturmuş, dağınık parçaları telle, yapıştırıcı bir maddeyle birbirine tutturur, onarırdı.

Birden Bakırcılar çarşısında bulurdum kendimi. Kömür tozu ile karışarak kararmış bir sokaktı. Kubbelerindeki küçük pencerelerinden yanlamasına sızan bir ışıkla aydınlanıyordu kömür tozunun kararttığı taş duvarları. O dükkânlardan birinde, yaşlı kuru yapılı bir bakırcı kalmış belleğimde. Bağdaş kurmuş oturmuştu örsünün başında. Belden yukarısı çıplaktı. Boyun damarları gergin, avurtları kuru, bütün kasları boğum boğumdu. O da taş duvarlar gibi, yerler gibi, kömür tozuyle karışarak kararmıştı. Ağaç tokmaklı bir çekiçle durmadan bakır döverdi. Sağ kolu durmadan kalkar iner, sol eliyle dövdüğü bakırı döndürürdü. Giderken öyle görürdüm onu, bir ya da iki saat sonra dönerken yine öyle. Kollarının hızı ne artar ne eksilirdi.

Loftalikhan caddesinin kalabalığını her yerden daha çok severdim nedense. Kaldırımların kıyıları gezici satıcıların meyve tablalarıyle doluydu. Caddenin iki yanında kumaş satan yiyecek satan dükkânlar sürekli bir alışveriş içindeydi. Fırınların önünde sıraya girerek diz çöküp oturmuş yaşlı kadınlar pidelerin çıkmasını beklerlerdi. Fakat benim en çok hoşuma giden, manavlarla şerbetçilerdi. Yalnız üzüm, karpuz satan, manav dükkânları

vardı. Dükkânın içinde, giriş duvarının önüne, dışarda kapının yanına bir iki sandalye atmışlardı. Manav, üzümü alüminyum bir tabakta tartar, musluğunda yıkar, sandalyede bekleyen müşteriye uzatır, ya da karpuzu diler verirdi. Şerbetçilerde, duvar diplerinde sandalyeler diziliydi. Sandalyelerden birine ilişip limonata istediniz mi kocaman porselen bir çorba kâsesi gelirdi önünüze. İçi buz parçaları su, ona göre orantılanarak katılmış limon suyu ile doluydu. Karıştıra karıştıra kaşıkla içilirdi.

Şiraz'dan bir de her yaşta çocuklar geliyor gözümün önüne. Daha büyükleri, lise üniversite çağında olanlar, kaldırımlardaki kitap sergilerini kuşatırlardı. Rus, Fransız klasiklerinin Hemingway'in fotoğraflarını taşıyan kitapları karıştırırlardı diz çökerek. Gündüzleri Vekil Medresesinin serin kubbeleri altında ellerinde ders kitaplarıyle gide gele ders çalışırlardı. Geceleri, Şiraz bahçelerinin kaldırımları boyunca yanan floresanlı elektrik direklerinin altlarına üşüşürlerdi pervaneler gibi. Kaldırımda öbek öbek bağdaş kurar kitap okurlardı.

Bir cuma günü, akşama doğru boş bir sokakta, dizlerinin üstünde bir deste haftalık dergi ile, bir ağacın altına oturmuş on yaşlarında bir çocuk görmüştüm. Güneş tepelerdeyken sığınmış olmalıydı o ağacın altına. Okuduklarına öylesine kaptırmıştı ki kendini, güneşin kavuştuğunun, sokağın yavaş yavaş kararduğının farkında bile değildi.

Tanıdığım çocukların en yamanlarından biri Yedi Ermişler Tekkesi önündeki hayvanat bahçesinin fil bakıcısıydı. On yaşlarındaydı ancak. Kara gözleri ışıl ışıl, yüzü duman gibi bir yaramazdı. Tekkenin gerisinde kurulan sahnede temsiller veren Robert Wilson tiyatrosuna girmek için oyun saatinin gelmesini bekliyorduk. O, ite kalka yatırıp kaldırıyor, hortumuna oturup havalanıyor, filiyle durmadan fiyaka yapıyordu bize. Bahçedeki karacalar, ayı, yaban keçileri, tilkiler, yılanlar hep onun buyruğu altındaydı. Sanki yalınayak yoksul düşmüş bir Şehzade Sindbat'tı o. En çok da filine düşkündü.

Gecenin saat birine doğru oyundan çıkınca, küçüğü, bir kilime sarılmış, yerde filinin yanında uyurken gördük. Üç arkadaş, otele dönecek bir taksi bulmak için, bayır aşağıya yürüyerek Hafız caddesine indik. Kentin dışındaydık. İki yanımızda bağlar bahçeler uzuyordu. Gerimizdeki dağ, karışımındaki fosforla ay ışığı altında, ak pak kesilmişti. Şiraz yaylasına çökmüş, tüyleri ağarmış kocaman bir hayvan sırtı gibi duruyordu.

Caddede çıplak bir elektrik ampulüyle aydınlanan küçük bir manav dükkânı hâlâ açıktı. Biz yaklaşırken, üzümlerini yiyip bitiren 12-14 yaşlarında üç çocuk ayrıldı manavın önünden. Caddeye çıkınca sıcak asfalta yayılıp çala oynaya bir şarkı tutturdular. Onların sevinci bize de geçti. O ara yanımızda boş bir taksi durmasa, onların ardından kente kadar yürüyebilirdik.

Ertesi sabah, kahvaltıda başgarsona anlattım bu karşılaşmayı. Şirazlılar büyük küçük hep rinttir, yaşamayı severler, dedi. Cuma günleri bir avuç altın versen dükkânlarını bekletemezsin. O gün her Şirazlı, karısı çoluk çocuğu ya da dostlarıyle ya bir su başı, ya bir ağaç gölgesi bulur, sofrasını yere yayar, şarabını içer, çalar söyler...

Şiraz'ın dört bir yanını birbirinden güzel eski bahçeler sarmıştı. Yol boylarının iki yanında yeni yeni çamlar yetişiyordu. Mihmansaray'a dönerken, cuma günü, yol üstündeki genç top çamların altında bile sofralarını kurmuş, gülüp söyleyen Şirazlılar görmüştüm. Şu da var ki değişen bir şeyler vardı havada. Sokaklar yerli yapımı küçük «Fiat» arabalarla doluydu. Eski toprak evlerin yerini, kentin dört bir yanında yükselen kat kat satılık yapılar alıyordu. Kat sahibi olmak, girmişti onların da kanına. Paranın tadını aldıkça onlar da ufak tefek kazançlarını beğenmezler, eskisi gibi yer sofralarında içlerinden gelerek eğlenemezler diye düşündüm. Bunları başgarsona söylemek istemedim...

1977

BEN İRANDAYKEN

Ben İrandayken bir genci kurşuna dizdiler. Teröristti. Olayı Tahranda çıkan **Journal de Téhéran** gazetesinden izledim. Üç gün önce bir yüzbaşıyı vurmuş, bir eri ağır yaralamıştı. Kaçamadan yakalandı. Üç gün içinde askeri mahkemeye çıkarıldı, yargılandı, ölüme hüküm giydi.

O yılki Şiraz Sanat Festivali sırasında, ağustos sonlarında geçti olay. Festival Komitesinin konuğuydum. Mihmansaray otelinde kalıyordum. Otel değişik ülkelerden gelen müzisyenler, tiyatro dans sanatçıları, şairler, yazarlar, sanat tarihçileri, eleştiriciler, gazeteciler ile doluydu.

Otelin çok geniş bir bahçesi, güzel bir yüzme havuzu vardı. Yemekler gündüzleri kapalı yemek salonunda, geceleri müzik eşliğinde havuz kıyısındaki terasta yeniliyordu. Günlük programlar sabah saat onda sinema gösterisi ile başlıyor, gecenin birine kadar süren temsiller konserlerle sona eriyordu. Her gösteriye konukları götüren otomobiller minibüsler kalkardı otelin önünden. Konserlerin temsillerin sonunda kapıda bekleyen otomobiller minibüsler gidenleri otele getirirdi. Yemek salonu, kafeterya, havuzun başı programlardan dönenlerle kalabalıklaşır, yeni programlara gidenlerle tenhalaşırdı.

Konukların bir bölümü kendilerini bütün festival programını izlemekle görevli sayıyorlar, günün değişik saatlerinde değişik yerlerdeki gösterilere, açık oturumlara yetişebilmek için oradan oraya koşuşturup duruyorlardı. Konukların başka bir bölümü değişik gösteriler arasında seçmeler yapıyor, günlerini havuz başında oluşan gruplara

katılmakla gösteriler arasında bölüyordu. Bunların dışında kalan bazı konuklar ise Şiraza sadece gezmek eğlenmek için gelmişlerdi sanki. Bir çeşit onur konuğu gibi davranıyorlar, ne Şiraz ne de gösterilerle ilgileniyorlardı. Böyle görünenlerin başında bir Fransız yazarı vardı. Orta yaşlı orta boylu bir adamdı. Göğsüne kadar inen gür sakalı ile gür saçları arasına kalın çerçeveli gözlüklerini de yerleştirirseniz yüzünden görülebilen esmer bir alın ile burnunun ucuydu ancak.

Yazar, geldiği gün, Arapların giydiği ak bir maşlahla göründü havuzun başında. Bir daha da kimse giysileriyle görmedi onu. Kahvaltıda yoktu ortalarda. Sabahları geç kalkıyor olmalıydı. Saat onbire doğru ayağında sandalları, üstünde beyaz maşlahı, elinde her gün değişen bir kitapla **Journal de Téhéran** gazetesi havuzun kıyısında görünüyor, güneş şemsiyelerinden birinin altına şezlongunu çekip uzanıyordu. İranda adı biliniyordu. İranlı üniversite öğrencilerinden biri ikisi oluyordu her zaman yanında. Ünlü bir yazardan kendilerine göre bir şeyler kapmak isteyen genç sanat tutkunları..

Öğle yemeğinde yine göremiyorduk yazarı. Kahvaltısını geç ettiği gibi öğle yemeğini de bizlerden çok geç yiyor olmalıydı. Gece tiyatrolardan konserlerden dönenler yazarı havuzun terasındaki masalardan birinde görürlerdi. Masasında kadınlı erkekli en azından yedi sekiz kişi daha olurdu. Şarap içerler, konuşurlar konuşurlar konuşurlardı. Daha doğrusu çoğunlukla yazar konuşur, masasındakiler dinlerlerdi.

Yazarla bir kez olsun Şiraz sokaklarında, çarşıda pazarda, festival gösterilerinden birinde karşılaşmadım. Parisli bir yazar için festival programı ilgi çekici olmayabilirdi. Ne de olsa her gün sahnelerinden festivalde görebileceklerine yakın şeylerin gelip geçtiği bir kentte yaşıyordu. Bu bakımdan festivale kayıtsızlığını anlıyordum. Ama Şirazla Şirazlılarla ilgilenmeyişini anlayamıyordum. Bildiğim kadarıyle Şirazda kaldığı bir haftayı oteldeki odasıyle havuz başında geçirdi. Paris kahvelerinde karşıla-

şabileceği türden sanat heveslisi İranlılarla konuştu. Pariste de okuyabileceği bir iki kitap okudu. Şirazı biraz olsun gezdiğini, Loftalikhan caddesinin Sadi alanının o değişik kalabalığını gördüğünü, bire beş isteyen satıcılarla pazarlık ettiğini, Şirazlıların yaşama sevincini, öfkelerini tanıdığını hiç sanmıyorum. Onun bu tutumuna bakarak, Fransız edebiyatının neden yıldan yıla biraz daha günlük yaşamdan koptuğunu, varsayımlara teorilere dayanan bir içerik kazandığını anlar gibi oluyordum.

Yazarın masasında yaşam dolu, sağlıklı, genç bir kadın görürdüm. Oldukça delişmen, oldukça da güzel bir kadındı. Sabah saatlerinde havuzdan çıkmazdı. Her gün bir ara Şiraza iner, ufak tefek bir şeyler satın alırdı. Ucuz yüzükler, şallar terlikler, kaftanlar v.b. Çarşıdan dönünce daha odasına uğramadan satın aldıklarını havuzun başında bir iki gün içinde tanışıklık kurduğu kim varsa gösterirdi. Bir öğle vakti sudan çıkacağım sırada havuzun merdivenleri yanında karşılaştık, konuştuk. Ünlü yazarın karısı olduğunu söyledi. İnanamadım, inanamadığımı da söyledim. O kadar ayrı görünüşte insanlardı ki.. Yazarın masasında ya da başka bir yerde ne zaman birisiyle konuşurken görsem gülerdi. Bir şey söylerken güler, dinlerken yine gülerdi. Benimle konuşurken de gülüyordu: «Öyleyiz işte. Birbirimize hiç benzemeyiz. Ama birbirimize hiç karışmayız. O istediğini yapar, ben de istediğimi... onun için de çok iyi geçiniriz..»

Genç terörist yakışıklı çocuktu. Gözü pek çocuktu. Yargılanmasında verdiği ifadede dönüşü yoktu. Kimseyi ele vermedi. Uzun uzun da savunmadı kendini. Verilecek kararı önceden biliyordu. Yargılayanlar da onun bu işi neden yaptığını biliyorlardı. Hapisanede arkadaşları vardı. Ölüme hüküm giyenler vardı aralarında. Bir ölüm mangasına komuta eden bir subaydı öldürdüğü. Yaraladığı er ise subayın bindiği cipin şoförü.

1970'lerin ilk yıllarındaydık. Bütün dünyada gençlerin giriştiği şiddet olaylarının, uçak kaçırmaların sayıca

doruk noktasına ulaştığı bir dönemdi. Genç teröristin eylemi de bu olaylar dizisi içinde görülüyordu. Bütün şiddet olayları gibi bu olay da kurbanlarını seçerken gösterdiği acımasızlıkla üzücüydü. Ölen yüzbaşı ile yaralanan er, olsa olsa, rastlantının getirip bir çıkmaza ittiği iki talihsiz insandı eninde sonunda. Üzüntü bu kadarla kalmıyor, hapisteki delikanlılar, onların çıkmazı, onların vurduğu yaraladığı kimselerin çıkmazları ile gerilere doğru derinleşiyor, geleceğe yönelik sayısız soru işaretleri ünlemlerle uzuyor, insanı susmaya, yan tutmadan düşünmeye götürüyordu. Düşündükçe bugünkü durumuyla olduğu kadar geleceğin verdiği umutsuzlukla da üzücüydü içine düşülen çıkmaz. Kısa süreli çözüm yolları bulmak güçtü sorunlara. Toplumda sürekli bir barışın yerleşip kökleşmesi, bazı dönüşümlerin yanı sıra, uzun yıllar sürecek bir eğitime bağlı görünüyordu. Şu kadarı da açıktı ki ölmek ya da öldürmek, bizde ya da dünyanın hiç bir yerinde olmadığı gibi İranda da çözüm yolu değildi sorunların.

Göze çarpan ilk gerçek şuydu. Toplumun yapısı kabuk değiştiriyordu, sancıları vardı. Yakın yıllara kadar büyük toprak sahiplerinin hegemonyasına dayanan siyasal güç, tutucu çevreler dinsel sömürü ile uyum içindeydi. Ülkenin feodal yapısı geçmişte bu uyum içinde korumuştu çıkarlarını. Oysa son yıllarda özellikle petrolden sağlanan büyük gelirler bozmuştu bu işbirliğini. Feodal, yarı feodal güçler anamallarını kırsal bölgelerden hızla büyüyen kentlere aktarıyorlardı. Birbiri ardından kurulan bankaların, yüksek paralarla kiraya verdikleri taşınmaz malların sahipleri olmuşlardı kısa bir sürede. Montaj sanayii, yabancı firmaların temsilcilikleri gibi bol kazançlı işlerle uğraşıyorlardı artık. Bir bakıma feodalite yenilemişti kendini. Yenilerken de Birleşik Amerikalı, Batı Avrupalı anamalcıların yararlandıkları bütün teknik olanaklardan yararlanıyorlar, onların yaşayışlarını örnek alıyorlardı kendilerine. Yılın yarısını Birleşik Amerikanın, Batı Avrupanın büyük kentlerinde gösterişli bir yaşam sürerek

geçiriyorlardı. Yaşayışları halktan koptuğu ölçüde halkla aralarındaki ayrıcalıklar artıyordu. Halka yasak olan şeyler onlara yasak değildi. Halkın görmesini bilmesini istemedikleri şeyleri kendilerinin bilmesinde bir sakınca görmüyorlar; çocuklarına Farsçadan önce Batı dillerini öğretiyorlardı. O kadarki yeni yetişenler çoğunlukla Shakespeare'i kendi dilinden okuyup anladıkları halde, Hafızın, Sadi'nin, Hayyamın dilini anlayamıyorlardı. Tutucu çevreler ise çağımızın en yaygın yeniliklerine bile kapalı kalmata direniyorlardı. Sinemayı, Tiyatroyu, TV. yi yasaklayan dindarlar vardı. Kadın haklarını yadsıyan halk liderleri vardı. Bu durum, sokaktaki halkla, iktidarın yeni sahipleri olan kılık değiştirmiş eski feodaller arasında gittikçe göze batan bir çelişme, bir yabancılaşma yaratıyordu. Bu yabancılaşmanın beslediği nefretlerin şiddet olaylarının yaygınlaşmasında büyük ölçüde psikolojik payı vardı.

Halk genellikle coşkulu, Akdeniz insanlarıyle akraba bir yaradılıştaydı. Çok çabuk duygularına kapılıyordu, ön yargılarına sıkı sıkıya bağlıydı. Bir dediklerinden kolay kolay döndüremezdiniz. Dostlukları sıcak olduğu ölçüde, suskunlukları ürperticiydi. Tanık olduğum bazı kavgalar, olaylar aklıma geldikçe, sokaktaki İranlıların bir kez öfkelendi mi yatıştırılması, karşı konulması ne kadar zor bir güç olduğunu anlıyordum.

Bir gece, Hafızın Kabrinde verilen bir konserden dönüyorduk bir arkadaşımla. Hava portakal limon bahçelerinden gelen kokularla doluydu. Yürümek istemiştik. Saat bire geliyordu. Yolumuz üstünde, kaldırımda kümelenmiş küçük bir kalabalık gördük. Beş altı kişilik bir gençler topluluğu, bir kapının önünde birikmişti. Aralarından biri, saçları makine ile sıfır numara kesilmiş bir delikanlı, kapalı bir demir kapıyı sarsıyor, yumrukluyordu. Arkadaşları, önlemek, vazgeçirmek istiyorlardı. Direnişindeki sertliği görünce kendi haline bıraktılar, yaptıklarına seyirci kaldılar. Bir eğlence yerinin kapısı olmalıydı. Bar, ya da ona benzer bir yer. Delikanlı kapıyı sarstı olmadı, yum-

rukladı olmadı, açılmadığını görünce, gitti, neredeyse kafası büyüklüğünde bir taş aldı geldi, taşı, söve saya kapıya indirdi, indirdi.. Kimse karışmadı yine. Kapı açılmamakta direndi. Biraz uzaklaşınca dönüp baktım. Taşı üç beş kez daha vurduktan sonra delikanlının öfkesi yatışmaya başladı. Besbelli yenilmemiş sayıyordu kendini. İçerdekilere meydan okumuş, onlarsa sinmiş sessiz kalmışlardı. İçerdekileri sindirdiğini kanıtladığı için arkadaşları önünde onurunu kurtarmış sayıyor olmalıydı. Taşı elinden atarak kapıdan ayrıldı. Arkadaşları arasında sesi gittikçe alçalarak söylene söylene yürüdü gitti. Yalanı yoktu davranışının. Taşladığı sırada kapı açılacak olsa, eğlence yerinin kabadayılarından biriyle can alıp can vermesi işten değildi o öfkeyle..

Böyle bir ortamda, genç korkusuz, yakışıklı, aydın bir delikanlının bile bile ölümü göze alarak, görevinin kulu denilebilecek bir yüzbaşıyı öldürmek, sadece sırası geldiği için askerliğini yapan bir eri yaralamakla değişeceğini umduğu neydi? Bu soruya, doğru yada yanlış değişik karşılıklar verilebilir. O karşılıklardan biri de şudur: O genç, bir terörist değil de, yaşadıkça çevresindekileri aydınlatmak yolunu seçen bir aydın olarak yaşasaydı, iki yoldan hangisi daha yararlı olurdu ülkesinin geleceği için? Öte yandan bu olay karşısında sokaktaki halkın tepkilerini ölçmek güç değildi. Şiddete başvuranlar halkı uyandırmak, sarsmak, eyleme geçirmek için başvurduklarını söylüyorlardı bu olaylara. Haklı amaçlar uğruna savaştıkları savındaydılar. Nedir ki yanılıyordular. Halkın duyguları, toplum olarak bir arada yaşamayı binlerce yıldır canlı sürekli kılan, deneylerle oluşmuştu. Halk acılara dayanıklı, haksızlıklara karşı sabırlıydı. Mayası özveri ile yoğrulmuştu. Bağışlama yeteneği sınırsızdı. Ama hiç bir zaman şiddeti haklı görmemişti. Hiç bir zaman öldürene hak vermemişti. Verdiği canı almak hakkını yalnız Allaha tanımıştı. En olagan ölümlerde bile ölülerini acı ile uğurlamıştı toprağa. Öldürülenler, şiddetin kurbanları olarak bir çeşit ödeme ile günahlarından sıyrılıyorlardı halkın

gözünde. Ortada ölümün getirdiği nefret kalıyordu en güçlü duygu olarak. O nefret öldüreni seçiyordu hedef diye. Her zaman, her yerde olduğu gibi öldürenin üstüne yapışıp kalıyordu. Nedeni ne olursa olsun halk öldürülenin yanındaydı. Dünyanın her yanında öldürülen eylemci ise halkın duyguları eylemciden yanaydı. Bu olaydaki gibi öldürülen bir ölüm mangasına komuta eden bir yüzbaşı da olsa, halk önce yüzbaşıya acıyordu. Yüzbaşının acısını unutmadan, işlediği hatayı, elinden çıkan kazayı, canı ile ödedi diye, kurşuna dizilecek eylemciye acıyacaktı. Halk askerlik hizmetini yaparken yaralanan şoföre acıyordu. Çünkü sırası geldiğinde kendisi de askerlik hizmeti yapmıştı. Oğlu da sırası gelince askerliğini yapacaktı. Askerlik hizmetini yerine getirmeyi güven altında görmek istiyordu. Öldürülen yüzbaşı, bir meslek sahibi olabilmek için orduyu seçmek zorunda kalmış çocuklarından biriydi onun. Belki de kendisi de okutmaya gücü yetmediği için oğlunu yarın öbür gün parasız yatılı askeri bir okula yerleştirmek zorunda kalacaktı. Oğlunun yaşamını güven altında görmek istiyordu. Halkın savaşı yaşamak savaşıydı her şeyden önce. Ekmek savaşıydı. Toplumun temiz ya da kirli her türlü işi, günahlarıyla sevaplarıyla halk arasında bölüşülmüştü bu savaşta. Aralarında katiller, hırsızlar olduğuna göre, yargıçlar, polisler, gardiyanlar, cellâtlar olmasını olagan karşılıyordu. Genel eve giden bir adam genelevde çalışan kadınları günahkâr göremiyordu. Çünkü o günahı kadınla bölüşüyordu. Kendini yalnızken sorguya çeken bir adam, bir suçu kendisinin de işleyebileceğini anladığı ölçüde, o suçu işleyenleri bağışlayabileceğini duyuyordu.

Genç teröristin ölüme hüküm giydiği günün akşamı bir temsilden yemek için otele dönmüştüm. Otelin girişinde Tahranlı tanıdıklarımla karşılaştım. Biri bir gazeteci, öbürü tiyatro sanatçısı bir kadın, üçüncüsü de Tahran radyosu tiyatro bölümünde çalışıyordu. Sıkıntılı yüzlerle önemli olması gereken bir konuyu tartışıyorlardı aralarında. Her zamankî gibi gülerek almamışlardı selâmımı. Tatsız bir şeyler vardı havada..

Nedenini az sonra öğrendim. Fransız yazar, ölüme hüküm giyen gencin hayatının bağışlanmasını, cezasının hapse çevrilmesini istemişti Şahtan. O gün, öğleye doğru havuzun kıyısına güneşlenmeye geldiği sırada, gazeteden kararı öğrenmiş, bir telgraf yazmış, kendisi imzaladıktan sonra, kendi görüşüne katılan konuklardan da imzalamalarını istemişti.

Tahranlılar, Festival yöneticilerinin güç durumda kalacaklarından tasalıydılar bu yüzden. Polis; güvenlik yetkilileri, ordunun başındakiler, bir yabancının, kendi içişlerine karışmasını konukluk sınırlarını aşmak olarak karşılayacaklardı. Fransada bir terörist Fransız ordusundan bir yüzbaşıyı öldürüp şoförünü ağır yaralayacak olsa cezası neydi? Giyotine gitmekten kurtulabilir miydi acaba? Yazar, ne biliyordu İranın koşullarını? Kendi düzenlerini korumakta bu kadar sıkı, bu kadar tutucu olan Fransızların yabancılar söz konusu olunca insancıl davranmakta herkesi geride bırakacak kadar cömertlikleri tuhaf olmuyor muydu?

Bütün bu konuşulanlar, onların kendi düşüncelerinde yerleşmiş bir baskının sonuçları, imgelemlerinin ürünleriydi olsa olsa. Yazarın bu telgrafının uyandırdığı tepkiler henüz yansımamıştı Şiraza. Yine de herkes başına bir şeyler gelecekmiş gibi tedirgin duyuyordu kendini. Daha yukarıdan hiç bir tepki gelmeden suçlu görüyorlardı yazarı. Böyle olunca, polisin yarattığı baskıyı onaylamış olmuyorlar mıydı önceden? Hangi tutumdu İranda barışı yerleştirebilecek olan? Teröristlerin sözünü ağzına almadan yaşamak mı, yoksa soruna yanlış ya da doğru çözüm yolları aramak mı?

Yazar, bir telgraf çekmiş, bir bağışlama dileğinde bulunmuştu. Haklı ya da haksız olduğu savında değildi mahkemenin kararının. Sadece her ölüm cezasının bir öç alma duygusundan doğduğu kanısındaydı. Ölümü haklı gösteren öfkelerin bir pişmanlık duygusuna gebe olduğuna inanıyordu. Ölüm cezasına karşıydı. Kendi açısından haklı oluşu da böylesine soyut bir sonuca indirge-

mesindendi sorunu. Bu kez anlıyordum ki ne de olsa Fransız yazınının bir temsilcidiydi o. Soyut düşünce belirgin niteliğiydi bu yazının. Son yıllarda ayrıntılarıyle sokaktan günlük yaşamdan ne kadar kopmuş, uzak düşmüş olursa olsun, özündeki soyut düşünceyle yine doğruya ulaşabiliyordu bu yazın, halkın düşüncesi, anlayışındaki gerçekle birleşebiliyordu.

Yazarın, kendisine katılarak telgrafı imzalayanların dileği Şaha ulaştı mı ulaşmadı mı, bilinemedi. Bilinen şuydu ki beyinlere yerleşmiş yasaklarla, halkla saray arasındaki savaşı şiddetlendiren bir duvar vardı. Bu duvar korkuları, kuruntuları, yarattığı düşsel tehlikelerle halkla saray arasında bir anlaşma, uyuşma ortamı doğmasını önlüyordu.

Ertesi gün öğleye doğru Şahın ölüm kararını onayladığını kesinleşen hükmün yerine getirildiğini, gencin kurşuna dizildiğini okuduk. **Journal de Téhéran**'da. Gazeteyi okuyanlar üç gün önce ölen yüzbaşıya, yaralanan ere acımışlardı. O acı ile yavaş yavaş dizlerine inmişti ellerinde tuttukları gazeteleri. O gün, ellerimizdeki gazeteler bir kez daha dizlerimize düştü. Çimenlere, sandalyelerin masaların üstüne bırakıldı. Havuzun yöresinde bir sessizlik oldu. Suyun yüzüne, çimenlere, çiçeklere bir saygı duruşu gibi yayılan bir sessizlik. Kişiye hatalarından dönüş olanağı bırakmayan ölümü yeni ölümlerin izleyeceğinde kuşku yoktu. Ölüm meleği, çıplak ayakları, elinde tırpanı ile sanki, yüzbaşıyı, kurşuna dizilen genci izleyecek kurbanlarını arar gibi, geldi geçti bu sessizliğin içinde aramızdan. Soğuk bakışlarını üstümüzde duyduk. Gözlerimiz havuzun yüzüne, çevresindeki kırmızı güllere takılı bir süre daldık kaldık.

Ağustos 1978

ŞAHBANU

Havada tüyleri henüz sıcaklığını koruyan, kanı pıhtı pıhtı, yeni vurulmuş bir av kuşunun sıcaklığı vardı. İlkyaz aylarından beri yağmur görmemiş kuru topraklardan, kuzeyde fosfor yataklarıyle yüklü çıplak dağlardan yayılıyordu koku. Aşırı sıcaktı.

Çarşıdan Mihmansaraya öğle yemeğine dönüyordum dolmuşla. Mihmansaray oteli, havaalanı yolu üstünde yolun yarısında kalır. Şirazdan çıkınca yol, Veliaht alanını döner, genç çamların gölgelediği 10 km. lik dümdüz bir şerit halinde havaalanına ulaşır.

Kapalı Çarşı önünde dolmuş beklerken sokaklar boşalıyordu. Kalabalığın sıcak öğle saatlerini geçirmek için evlerine çekildiğini sanmıştım. Veliaht alanını döndük. Yol boyunca iki üç ağaç arayla çamların dibine dikilen erler gördüm. Yüzleri güneş yanıklarıyla leke leke kararmış köy çocukları. Çamların toz tutmuş yeşiline karışıyordu üniformaları. Ağır sessiz duruşları, dumanlı bakışlarıyle düşlere dalmış gibiydiler. Işığı gözlerini yakan asfalta bakıyorlar, sanki baktıkları yerde yolu, önlerinden geçen taşıtları değil de, uzaklarda kalan köylerini görüyorlardı.

Çok geçmeden erlerle dolu kamyonlardan birine yetiştik. Kamyon önümüzde duruyor, içinden yere atlayan bir eri ağaçlardan birinin altında bıraktıktan sonra kalkıyor, iki üç ağaç ileride yine duruyor, yeni bir er kamyondan yere atlıyor, tüfeğiyle ağacın altında yerini alıyordu. Sanki su veriliyor, ilâçlanıyordu ağaçlar. Böyle nöbetçi zinciri havaalanına doğru uzuyordu.

Dolmuşta «Şahbanu geliyor» dedi biri. Kimse karşı-

lık vermedi. Benden başka hepsi biliyordu bütün bu güvenlik önlemlerinin Şahbanunun gelişi için alındığını.

Öğle yemeğinden sonra otelin kafeteryasına gidiyordum. Saat birbuçuğa geliyordu. Bir canavar düdüğü koptu havaalanı yönünden. Durup bekledim. Yaklaştıkça gürültüsü arttı arttı. Yoldan bir polis arabası uçtu geçti Şiraza doğru. Kafeteryanın kapısı önünde durup bekledim. Gürültünün kesilmesinden az sonra motosikletli iki polis, siyah bir araba, bir araba daha, ardından uzun siyah bir arabada Şahbanu'yu gördüm. Geniş kenarlı, beyaz, hasır dantel bir şapka ile beyazlar giymişti. Soluna aldığı kendisi gibi beyazlar giyinmiş bir hanımla konuşuyordu. Konusu Somerset Mougham ya da Bromfield'in, Uzak Doğudaki eski İngiliz sömürgelerinde geçen romanlarından alınmış bir film görüyormuşum gibi geldi bana. Bu alnaçlarında kûfî yazısı ile yazılı afişlerin tabelaların sıralandığı yapıları, bol ışığı, yakıcı iklimi, kaldırımları dolduran yanık tenli insanları ile bir boydan bir boya doğu olduğunu haykıran caddede, sanki Londra soylularından iki **lady**'di o lüks arabada geçen.

Ordu kamyonları, geçen konvoyun ardından çamların altındaki nöbetçileri tek tek toplayarak geri döndüler. Şahbanu o gece festivale katılan bir Polonya tiyatrosunun oyununu izledi. Nöbetçileri o tiyatroya giden yolun üstünde dizilmiş gördük bu kez. Ertesi gün çıkan gazetelerde, Şahbanu ile ilgili haberlerle değişik fotoğraflar vardı. Haberlere göre Şiraza geldiği gün öğleden sonra bir resim sergisi açmış, bir sağlık kuruluşunu gezmiş, yakınlarda bir köyde, sağlık eğitim çalışmalarıyle ilgili bilgiler almıştı.

Ertesi gece, Persepoliste, Şahbanunun önünde verilen bir bale temsili izledik. Persepolis Şirazın 70. km. kuzeyinde kalır. Otelden kalkan otobüslerle gittik. Nöbetçileri bu kez de Persepolis yolu üzerinde dizilmiş gördük. Nöbetçilerden oluşan bir zincir vardı sanki, bu zincir Şahbanunun geçeceği yola döşeniyor, o geçtikten sonra toplanıp kaldırılıyordu.

Temsilin verlieceği Tahtı Cemşite (Büyük Dariusun sarayı) yüz otuz basamaklı çok geniş bir merdivenle çıktık. Persepolis uçan bir kenti andırıyordu. Sarayın terasından, aşağıda uzayan kilometrelerce genişlikteki ovaya bakmak, yeni havalanmış bir uçaktaymış duygusu veriyordu.

Tahtı Cemşitin doğu merdivenleri önünde hazırlanan sahneyi yaklaşık olarak iki bin kişilik bir anfi kuşatıyordu. Anfinin ortasında sahneye karşı kapalı bir loca vardı.

Anfi neredeyse doluydu. Saat sekizbuçuğa yaklaşırken, aşağıda, merdivenlerin başındaki düzlükte bekleyen askeri tören bandosunun çabuk tempolu bir marş çaldığı duyuldu. Anfinin giriş yönünde koşuşmalar oldu. Seyirciler arasında konuşmalar kesildi. Anfiden geldiğimiz yola doğru serilir gibi boşalan, uzayan giden bir soluk. Geliyor fısıltıları. Derken bütün anfiyi saran bir dalgalanma ile ayağa kalktık. Geri geri koşuşan bir fotoğrafçı kalabalığı doldu içeriye, Fotoğrafçıları ite kaka gelenlere yol açan görevlileri gördük. Alkış başladı. Şahbanu, gerisinde bakanlar, devlet ileri gelenleri, iki yanda koruma polisleriyle az önce aşağıda askeri bandonun çaldığı marştan kulaklarımızda kalan hızlı tempoyu sürdüren bir yürüyüşle ilerledi. Deseni Kirman halılarını andıran, pembe üstüne mavi çiçekli brokardan görkemli bir gece elbisesi giymişti. Saray kurallarının gerektirdiği şıklığını, çevresindeki protokol kalabalığını aşan bir kişiliği vardı. İlk bakışta, bir voleybol karşılaşmasına çıkan, ya da basketbolde top süren bir sporcu izlenimi bırakan bir kendindenlik vardı devinimlerinde. Seyircilerin alkışlarına gülümseyerek karşılık verdi. Kendisiyle gelenlerle birlikte kapalı locada gözden kayboldu.

O gece, temsilden sonra Şahbanu'nun Şiraz'da Bag-ı Eram köşkünde festivale katılan bazı sanatçılara vereceği akşam yemeğine çağrılıydım. Temsil bittiğinde saat onu geçiyordu. Bir görevli, yemeğe çağrılı üç arkadaşımla beni aldı, bir arabayla Şiraza götürdü.

Bağ-ı Eram kapısında görevliler kimlik kartlarımızı sordular. Üstümüzü arayarak silah yoklaması yaptılar. Bahçeye alındık.

Portakal limon bahçeleri arasında iki yanı selvili bir yoldan ışıklı bir açıklığa doğru ilerledik. Kırk elli adım sonra ağaçlar aralandı. Işıklı açıklığa çıktık. Köşkün önündeydik. Şahbanu camlı kapıların önünde ayakta, konuklarını bekliyordu.

Temsile birlikte geldiği bakanlar, devlet ileri gelenleri yoktu ortada. Koruma görevlileri ortadan kaybolmuştu. İki gündür tanık olduğum bütün o sıkı güvenlik önlemleri, üstümüzde el değmedik yer bırakmayan sert aramalar, çatık kaşlı koruyucu kalabalığından sonra, Şahbanuyu bu kadar yakından görmek şaşırtıcıydı. Besbelli bütün o koruyucu kalabalığıydı onu Persepolisteki temsilde üç yanı kapalı, locaya hapseden; gürültücü motosikletlerle çevrili uzun siyah otomobillere bindirerek silahlı nöbetçi dizilerinin tuttuğu caddelerde oradan oraya götürüp getiren. Şahlık, şahbanuluk bütün o kalabalığın tümüydü. İtici, ürkütücüydü o kalabalık. Korku dehşet örgütüydü. Korku, dehşet saçmayı görev bellemişti. Karşımızda ise tek başına kalınca kendini bulan bir insan vardı. Alçak gönüllülükle gülümseyen bir kadın; yalnızlığını unutmak için konuklarının gelmesini sabırsızlıkla bekleyen bir ev sahibesi. Yaşadığı yaşam dışardan bakılınca ne kadar göz kamaştırıcı olursa olsun, bakışları, dudaklarının iki yanında yer eden çizgiler, bütün mutsuz kadınların iç dünyalarını yansıtan o üzüntülü anlamı veriyordu yüzüne. Maeterlinck'in Melisande'ı gibi, aradığı mutluluğu bulamamış bir kraliçeydi o da..

Çağrılıların sayısı elli kişiyi aşmıyordu. Gelenlerin yarısı festival komitesinin önde gelenleriyle İranlı sanatçılardan oluşuyordu. Yabancı olarak festivale katılan müzik, dans, tiyatro topluluklarının yönetmenleri ile, ünlü iki sanat tarihçisini, aralarında benim de bulunduğum Festivalin onur konuğu üç yabancı şairi çağırmışlardı yalnız.

Doğu şiirinin ünlü acem bahçelerinden birindeydik. Belki de en güzelinde. Köşk, giriş katı üstünde iki katlı olarak yapılmıştı. Kristal aynalarla süslü camlı kapıları, geniş eyvanları, çatıyı destekleyen güzel kolonları, sonra da eyvanların tavanlarını yan duvarlarını, aralarındaki açıklıklardaki düz yüzeyleri, çatılarındaki geniş değirmi alnaçları süsleyen, sarılarla mavilerin ağır bastığı, değişik kuş hayvan çiçek masal kişilerinin desenleriyle işli çinileriyle, sıcak bir yapıydı. Köşkün gerisini sık narenciye ağaçları kuşatıyordu. Narenciye bahçesinin suyu, mermer döşeli bir oluklu giriş katından geçerek köşkün önündeki terasa çıkıyor, terası geçtikten sonra üç basamak aşağıda kalan alt bahçenin oluğuna dökülüyordu. Terasın iki yanındaki tarhlar kan kırmızı güller, ateş rengi açan sıcak iklim çiçekleriyle doluydu.

Konuklar tek tek Şahbanuya tanıştırıldı. Şahbanu Fransızca ile İngilizceyi çok güzel konuşuyordu. Festival Genel Sekreteri, bizi kendisine bu dillerden hangisiyle tanıtmışsa konuşmak için o dili seçiyor, tam bir rahatlıkla sanatla ilgili konulara geçiyordu. Genellikle festivalin kısa bir eleştirisini içeren ikişer üçer dakikalık konuşmalardı bunlar.

Solda çağrılıları ağırlayabilecek ölçüde uzun bir masa hazırlamıştı. Savurganlıktan kaçınılmış, gösterişsiz bir sofraydı. Yeşil salata, domates ile hıyar salatası, pirinç pilâvı, salçalı kuş başı et, tavuk kızartması, meyveydi yemekler. İçki olarak meyve suyu,ayran, kırmızı şarap vardı. Tabaklarımıza yemeklerimizi aldık. İkili üçlü gruplar olarak terasa dağıldık.

Yemeğin başlarında Şahbanunun bazı ünlü kompozitörler, tiyatro yönetmenleriyle konuşmalarını yenilediğini gördüm. Daha sonra her sanatçı kendisiyle ilgilenenlerin arasında çevresindekilerden koptu. Böyle ikili üçlü gruplar arasında tamamlanmaya doğru giden konular, araya yeni girenlerle tazeleniyor, eski gruplar dağılıp yenileri oluşuyordu.

İki gündür festival konukları arasında açılan konuş-

malarda en çok sözü edilen Şahbanuydu. En çok sorulan soru da şuydu: Neydi İranın iç politikasındaki yeri? Bu politikada ne derece etkili olabiliyordu? Söylenilenlere göre kraliçeliğinin ilk yıllarında tutucu çevrelerin hoş karşılamadığı bir iki demecinden sonra çoktan politika dışına itilmişti çalışmaları. Sosyal yardımlaşma işleri ile sanat alanında daha çok görsel sanatlarla ilgilenmesine izin veriliyordu ancak. O da tiyatro, resim, müzik, bale çalışmalarını koruyor, sağlık, eğitim alanlarında yoksul kesimlere yardım için kurulan kurumlara destek oluyordu. Yine de kişiliğinin çok kişiyi rahatsız eden bir yanı vardı. On yıldır Tahranda yaşayan bir İngiliz gazetecisi bir gün önce aramızda geçen bir konuşmada İranda çağdaş uygarlığa dönük ne varsa Şahbanunun, tutuculuğa dönük ne varsa Şah ile sarayın simgelediğini söylemişti. Tutucular, her türlü oyunlarla Şahın ondan boşanmasını sağlamaya çalışıyordu. O ara dedikodusu bütün dünyayı saran çok genç çok güzel ikinci bir kadınla Şahın yakınlığını, bu amaçla tutucu çevreler hazırlamıştı. Gazeteci bir yıl önceki Sanat festivalinden dönüşte Isfahan'a uğramıştı: Isfahan'da önemli engelli yarışmalar vardı. Gazetesi adına o yarışmaları izleyecekti. Yarışmada İran ordusunun önde gelen bazı generalleri ile karşılaşmıştı. Kendisinin Şiraz Sanat Festivalinden geldiğini öğrenince tepkileri çok sert olmuştu generallerin. «Bizim namuslu ülkemize, müslüman ülkemize ne diye sokuyorlar batının orospularını!» demişti bir general. Tiyatro, dans, müzik dünyası demek fuhuş dünyası demekti onların gözünde. Bütün bu rezaletleri İrana sokan da Şahbanuydu. İnter Continental otelinin salonunda oturuyorduk İngiliz gazetecisiyle. Çevremizde geniş salonun hemen hemen bütün koltukları kadınlı erkekli gruplarla doluydu. Gazeteci, bu anısının ardından «Tahranı bir tanısanız, dedi, belki de cinsel ilişkiler açısından dünyanın en azgın kenti. Binlerce çift nikâhsız yaşar. Şimdi bu otelde kalan, bu çevremizde oturanlar arasında, yalnız benim tanıdığım Tahrandan gelmiş yirmiyi aşkın nikâhsız çift var. Tahranın koskoca

bir mahallesi baştan başa genel evlerle doludur. Bu bakımdan batıdan gelen tiyatroların, dans topluluklarının generallerin yüzü gözü açılmamış İranlılarına pek öğretebileceği bir şey yok..»

Yine bir gün önce akşam yemeğini birlikte yediğim bir genç; «Rolünü çok iyi oynuyor» gibi sözler etmişti Şahbanu için. İlerici görünmekten hoşlanan bir delikanlıydı. Brecht'in, Lorca'nın adını anıyordu yerli yersiz. Daha sonra, varlıklı genç bir dulun aşığı olarak Şiraza geldiğini öğrenmiştim..

Genel olarak konuşmalar hep böyleydi. Herkes daha ilk sözlerinde şah yönteminin baskısını onaylamadığını belli etmek merakındaydı. Brecht Lorca Nâzım Hikmet sevgisi, Amerikaya, Savaka karşı çıkmak, Polonya, Macaristan gibi sosyalist ülkelerden gelen toplulukların gösterilerine yönelen övgüler, bir çeşit parola yerini tutuyordu festival konukları arasında. Festivalin bu ilerici konuklarının tutumunda ortak olan bir başka nokta da Şahbanuyu, herkesçe bilinen İrandaki baskı yönetiminin dışında tutma çabasıydı. O genç de «Rolünü çok iyi oynuyor. Kendisinin, özellikle batılılara, Savakın baskısından sorumlu olmadığını duyurmaya çalışıyor ama, bir gün işler karışırsa kurtulmasına yetmez ki» demişti.. Şahbanu için, festivalin coşkulu gençleri arasında duyduğum en aşırı konuşma bu olmuştu.

Konuşmaların iyice hızlandığı bir saatte, bir ara baktım, Şahbanuyu, terasın alt bahçeye inen merdivenleri yakınında, Tahranlı iki konukla konuşmaya dalmış olarak gördüm. Konuklardan biri, bizim koşmalara benzer şiirler yazdığını bildiğim, hayatını gazetecilikle kazanan bir şairdi. Köy çıkışlı olmalıydı. Sokaktaki İranlının içinden gelme bir havası vardı. Öbür konuk tiyatro müzik kritikleri yazan genç bir sanat tarihçisiydi. Tahran Konservatuvarında öğretmendi. Daha önce tanışmıştık. Yüksek öğrenimini Pariste yapmış, ağırbaşlı, bilgili bir gençti. Şahbanu ile yanındakiler, festival gecelerinde, festivali izleyen bütün sanat tutkunlarının kapıldıkları bazen sabahlara ka-

dar uzayan canlı bir tartışma havası içindeydiler karşıdan görünen görünüşleriyle. Şahbanunun Tahtı Cemşitte dikkatimi çeken o sporculara özgü kendindenliği daha açık belliriyordu devinimlerinde. Yaradılışında yapmacıktan uzak, doğallığı, sevecenliği, alçak gönüllülüğü olduğu kadar kendine güveni içeren bir tutumdu bu. Yüzünde, tutkusuna kapıldığı konuları konuşmanın getirdiği hoşnutluk vardı. Edebiyata, öbür sanatlara kendisini yaklaştıran ilk ilgilerin uyandığı çocukluk yıllarından başlayarak, okul arkadaşları, aile içindeki yakınları, öbür tanıdıklarıyla, okuduğu kitapların, izlediği öbür sanat olaylarının tartışmalarını sürdürür gibiydi konuşurken. Sanatla ilgili yılların birikimi duyguların düşüncelerin izlerini görüyordum yüzünde.

Pariste geçirdiği bilinen yüksek öğrenim yıllarını görür gibi oluyordum. Nedense Rue Saint Jacques'tan Palais Royal'a çıkıyor, Observatoire'a doğru yürüyor, Café de Lilas'ya gidiyordu imgelemimde. En çok Café de Lilas'yı yakıştırıyordum oturabileceği yer olarak. Belki de kahvenin bahçesini çeviren yeşillik uyandırıyordu bende bu çağrışımı. Bag-ı Eramdan, o yeşilliğe atlıyordu anılarım.

Yüksek öğrenimini yaptığı yıllarda Paris Operasının Comédie Française'in kırmızı kadife koltuklarında otururken; Sarah Bernard tiyatrosundan Atélier tiyatrosundan çıkarken; sonra kim olduklarını bilmediğim, onun içinde yüzleri olmayan kimselerle Saint Germain des Prés kahvelerinde bitmez tükenmez sanat tartışmaları yaparken görür gibi oluyordum onu. Bütün bu görünüşlerinde, batının yeşil kırlarını, çağdaş yaşayışını gördükçe, biz doğuluları hüzünlendiren, o acılı özlem okunuyordu gözlerinde.

Gecenin bir yerinde konuşma sesleri birden kesilir gibi oldu. Terastaki konukların ellerindeki kadehleri masaya bıraktıklarını, çıkış kapısına doğru kımıldadıklarını, kaydıklarını gördüm. Şahbanu, terastan alt bahçeye indi. Terasın kıyısına ilişerek oturdu. Saatime baktım. Tam birdi.

O saate kadar ortalarda ayaklar altında dolanan, küçük beyaz bir fino vardı. Çok kişi, özellikle kadınlar, hayvana aşırı sevgi, güler yüz gösterliyorlar, nerdeyse yaranmak için aralarında yarışıyorlardı. O saate kadar, yaklaşan herkesten kaçan kimseye el sürdürmeden tek başına oyalanan hayvan, Şahbanunun terasın kıyısına oturduğunu görünce, soyuna özgü bir sezgiyle tırısa kalktı, gitti, Şahbanunun dizi yanına oturdu. Şahbanu sağ elinin altına uzanan hayvanı yavaş yavaş okşamaya başladı.

Bizler, büyük bir ağ hepimizi içine almış, çekip götürüyormuş gibi, hep birlikte kapıya doğru kayıyorduk yavaş yavaş. Terastan çıkmadan önce bir kez daha Şahbanu'ya bakmaktan alamadım kendimi. O acem bahçesinde, setin üstünde, köpeği ile yapayalnız kalmıştı. Gözleri giden sanatçı kalabalığına «Daha konuşacaklarım vardı» der gibiydi. Oysa elinin altında okşadığı küçük köpeğiydi artık yalnız kendisini dinleyen.

Bahçenin yeşilleri, ışıkları, kırmızı gülleri, ateş rengi açan çiçekleri arasında yalnız yapayalnızdı. Karşıdan bakılınca, köşkün eyvanlarındaki düzlükleri süsleyen çinilere karışıyordu görünüşü. Sanki o çinilerden birinde, duygulu bakışlarında düşler uçuşan eski sultanlardan biri, sessizliği yalnızlığı içinde köpeğini okşuyordu.

1978

KARDEŞ TOPRAK

Pire Havaalanında soluduğum hava hiç de yabancım değildi. Deniz rüzgârı ile karışık Akdeniz bitkilerinin kokularıyla yüklü bu havayı tanımakta güçlük çekmedim. Yıllarca yaşadığım İzmir yöresinin havasıydı bu. Limonata içimi tadındadır solurken. Yürürken gövdenizin yükü nü beş on kilo eksilmiş duyarsınız..

Havaalanından Atina'ya gidiyoruz. Sağda solda kırlara rengini veren ağaçlar kayalar hep bildik tanıdık görünüyor. Kimi genç kimi yaşlı zeytin ağaçları, okaliptüsler, kara çamlar, çitlembikler, bademler.. Hep böyle bizim Ege kıyılarının ağaçları..

Pireyi Atina'ya bağlayan yolun iki yanı dükkânlarla dolmuş. Tıpkı bizde olduğu gibi, sevimsiz, ruhsuz, betondan yapılmış koca koca kutuları andıran dikdörtgenler. Ağızları yola açık, içleri tepeleme mal dolu. Bizde karayolları yapılırken, kanun sözde yola otuz metre uzaklıkta olmasını öngörüyordu yeni yapılacak yapıların. Nasıl olduysa oldu, kimse dinlemedi. Kaldırım payını, su hendeklerini bile aşarak yolun iki yanına indi yeni yapılar. Pire - Atina arasında da öyle. Kaldırımlar yer yer kayboluyor. Hemen hemen bütün yapılar bizde olduğu gibi kalfa elinden çıkma.

Nerede o Akdeniz kıyılarını baştan başa uyumlu, şiirli büyüklü küçüklü kentlerle donatan eski yunanın kent düzeni? Modigliani'nin portrelerindeki uzun boyunlu, saçları gözleri tenleri açık renkli, kadınlar gibi, uzun pencereli, ışıl ışıl alnaçlı, duyarlığı olan rahat hoş görünüşlü evlerdi onlar..

Yunanistan'da göremiyeceğimi sanırdım bilgisiz kimselerin diktiği yapıları. 1973'te, İstanbuldan Selâniğe giderken daha Dedeağaç'ta, bizdekiler gibi dışardan yamama ikinci üçüncü kata çıkan merdivenli, biçimsiz balkonlu, kapı pencere ölçüleri uyumsuz kalfa işi yapılarla karşılaşınca yadırgamıştım. Her yerde olsa bile Yunanistanda olamaz gibime geliyordu bu ölçüye varan bir zevksizlik. Beş yıl sonra Atina'ya giderken bu kez, belki de kuzeye, daha geri kalmış küçük kentlere özgüdür bu türlü aksaklıklar diye düşünüyor, bu yapı kargaşalığının Atina yakınlarına kadar sokulmuş olabileceğini aklıma getiremiyordum.

Çok çabuk anladım ülkelerimiz arasındaki göbek bağının kolay kolay kopamayacağını. Daha Pire'den Atina'ya gelirken gerçeği gördüm. Eşrefpaşadan İzmir'e giriyordum sanki. O çirkin dükkânlar sadece yapıları ile bizimkilerin eşi olmakla kalmıyordu. İçindekiler de bizimkilerin eşiydi. İçindekilerle derken, dükkânları dolduran mallarla birlikte satıcılarını da katıyorum söze. Çoğu ev eşyalarıyla doluydu dükkânların. Dış mahallelerden geçiyorduk henüz. İşçilerin, dar gelirlilerin, küçük esnaf takımının gereksinmelerini karşılayacak, gürgenden, çamdan salon takımları, tüp gaz, yatak yorgan elektrikli aygıt, yedek parça satıcıları birbirini kovalıyordu. Araya sıkışmış aşçılar, pastacılar, arada bir berberler.. Satıcıların çoğu, bizdeki gibi dükkânlarının önünde, ayakta ya da sandalyelerini atmış oturmuş, ellerinde çay bardakları, kapıdan kapıya konuşuyorlar. Hafif göbek tutmuş gövdeleri, güleç, babacan davranışlarıyla İzmirli satıcıların kardeşleri sanki. Dükkânlarında sattıkları ne varsa, biçimleri, renkleri, desenleri ile İzmir çarşısında satılanların eşi.

Eskinin o güzel ölçüleri sabır işiydi. Evlere, dükkânlara, sokaklara güzelliğini veren savunulması, yaşatılması gereken moral değerlerdi. İyiye, güzele dönük bir eğilim, herkesin kararına, yön verirdi evini yaptırırken. Çirkin ayıplanıyordu o dönemde. Kim nereye bir taş koysa

komşusuna güzel göstermeye çalışıyordu. Para hırsı, enflâsyonun hızı alt üst etti o düzeni. Şimdi daha çabuk iş bitirme anlayışı yönetiyor yeni yapıları. En kısa sürede en çok kazanabilmek amaç. Sonra herkes o kazandığı en çoğu, hızlı yaşayarak tüketme yarışında..

Bu bizde olduğu gibi Yunanistanda da böyle.

Atina'da arabadan geçilmiyor. Park yeri bulmak orada da bir dert. Adım başına bankalar sarıyor caddeleri. Bizdeki gibi örgütlenmemiş para piyasasının ürünü bu bankalar. Yaşamı gittikçe pahalılandıran etkenlerin başında bankaların bu çokluğu geliyor. Yüksek faizle alınan banka kredileri yatıyor üretimin temelinde. Daha işe başlarken alınan krediyle, üretilen malın değerine bu faizler biniyor. Banka kredisi ile alınan demir, kereste, ödenen kira, daha başka ham madde giderlerine ödenen faizler, kalem kalem şişirdikçe şişiriyor mal olma değerini. Böyle olunca çok geçmeden bizdeki gibi her sokakta bir banka şubesi açılıyor, açılan şubelerin yanına öbür bankaların şubeleri ekleniyor.

Plaka, Akropol'ün eteklerinde koskoca bir eğlence sitesi. Şarkılarla yenilip içiliyor. Yemeklerde boşalan tabakları fırlatıp atmak, yerde kırmak hoş karşılanan bir alışkanlık. Son yıllarda, İzmir'de Kordon boyundaki eğlence yerlerini de sardı bu alışkanlık. Eğlence yerlerinin sayısı İstanbulda, Ankarada, öbür büyük kentlerimizde hızla artıyor. Fuhuş, bizdeki hızıyla yaygın. Bizdeki Londra Asfaltı, Boğaz yolu üstündeki buluşma otelleri, Omonia alanı ile Pire arasında sıralanıyor. Anayasa (SYNTAGMA) alanı çevresindeki pasajlarda, ara sokaklarda Paris'in, New York'un Londra'nın lüks giyim mağazalarının şubeleri var. Bu alanda Atinanın lüksü İstanbul'u da aşıyor. Öte yandan işsizlik, kırsal bölgelerden büyük kentlere akın bizdeki oranlarını buluyor. Dünyanın dört bir yanına göç etmiş, Yunanistandan kopmuş Yunanlıların sayısı, belki de Yunanistanda yaşayan Yunanlıları aşar. Bunun yanı sıra; Batı Almanya ile öbür ülkelerde çalışan Yunanlı işçilerin sayısı yarım milyona yaklaşıyor.

Sekiz milyonluk bir devlet için oldukça yüksek bir oran bu.

İstanbul'un 1950'den önceki günlerini bilenler, rum lokantalarının değişik tadını hatırlarlar. Para saçmak savurmak önde gelen ölçü değildi o lokantalarda iyi karşılanmak için. Güleryüz, müşteri ile lokantayı işletenler arasında karşılıklı cömertlik, incelik neşeyle girilen çıkılan yerler durumuna getirirdi o lokantaları.

Eski rum garsonların, lokantacıların çoğu ayrıldı İstanbuldan. Neredeler? Atina'da da yoklar görünürlerde. Atina lokantalarında da paranın sözü geçiyor çünkü. Garson, bir iki adım ötenizde durup, yan gözle bırakacağınız bahşişe bakıyor.

***

Böyle sayıp dökmekle bitip tükenecek gibi değil aramızdaki yakınlıklar, benzerlikler. Benim amacım da bu benzerlikleri ayrıntıları ile sıralamak değil zaten.

1978 aralık ayında, on gün Atina'da kaldık karımla. Günlerimizi Atina ile yöresini tanımaya çalışmakla geçirdik. Güneyde Korent kanalını aşarak, Argos'u gezdik; geçen yüz yılın, taş demir işçilikleri, ölçüleri, renkleri ile erişilmesi güç güzellikte, yüksek tavanlı, ferah evlerini olduğu gibi koruyan Nafplion'a gittik, dönüşte zeytinlikler arasındaki Epidavros tiyatrosunu dolaştık. Başka bir gün Sunion Burnuna kadar indik; bir başka gün de Aegino, Hydra, Poros adalarını dolanan bir vapur gezisine katıldık. Kuzeyde Maraton'a, Delfi'ye kadar uzandık.. Bu on gün içinde gördüklerimiz genelde hep yaşayış birliği, yapı birliği gösteriyordu bizimle. Ege denizi, jeolojik bir çöküntü ile oluşmuş olarak bilinir. O çöküntüden bu yana değişen çok az şey vardı Egenin iki yakasında. Yükseklerde kekikler, bodur makiler, morarmış yüzlü kayalıklar, düzlüklerde tütün tarlaları, bağlar ile her iki yanda da eşti doğa yapısı. Sunion Burnunda esen rüzgâr, Karaburun sırtlarında dolanan rüzgârdı. Nafplion'u gezerken çocukluğumun Urla iskelesinde sanıyordum kendimi.

Her iki yakada yaşayan tütün ekicileri zeytin üreticileri, bağcılar, esnaf ile işçi, birbirinden habersiz, eşçileyi dolduruyorlar, eş sıkıntılar umutlar içinde ömür tüketiyorlardı. Her iki ülkede de varlıklılar, aralarında yetiştikleri, sırtından zengin oldukları halka her geçen gün biraz daha yabancılaşıyorlar, batının büyük merkezlerinde üslenerek, her geçen gün biraz daha Fransız, biraz daha Amerikalı ya da İngiliz sayıyorlardı kendilerini..

Doğa ile üstünde yaşayan insanları arasındaki bu yakınlığa karşın, niye (düşmanlık demeye dilim varmıyor) bu çekişme, bu soğukluk? Karşılıklı olarak nedir alıp veremediğimiz?

SYNTAGMA (Anayasa) alanında, Grande Bretagne otelinde kalan bir Türk karı koca, ne demek? Bunun anlamını daha ilk gün otelin salonunda kahvaltıya inince anlarsınız. Kimbilir ne zamandır işleyen olumsuz bir propagandanın belirtileri çabuk açığa çıkar. Türk olduğunuzu öğrenen garsonlar ile yamakları, yan gözle incelerler sizi. Ellerinde değildir başka türlü davranmak. Sanki görünmeyen gözlerin denetimi altında duyarlar kendilerini. Siz de yan gözle size nasıl baktıklarını, akıllarından neler geçirdiklerini anlamaya çalışırsınız. Hizmetinize gelmekte kararsızlık geçirir gibidirler. Hiç aceleniz yokmuş, oralı değilmişsiniz gibi davranın. Ben öyle yaptım. Çok geçmeden garsonlardan biri yeni görmüş gibi yanınıza yaklaşacaktır.

İlk konuşmalarda bu soğukluk erimeye başlar. İki üç gün geçince oteldeki öbür yolculardan daha çok ilgi duyduklarını görürsünüz size. Masanıza öte beri getirdikçe yanınızda kalır, sözü uzatırlar. Çoğu günler birinin ardından öbürünün geldiğini, eksiklerinizle ilgilendiklerini görürsünüz. Bizden değişik olan yanları, okur yazarlıkları, yetiştikleri bilgileriyle bizimkilerden bir kuşak ileride oluşudur çoğu otel personelinin. Memleketlerinin politikası yanında komşu ülkelerin politikası, dünya politikası üstüne de bilgi sahibidirler. Biz oradayken MC Hükümetinden kopmalar oluyor, bağımsızlarla CHP'nin hükümet ku-

racağı söylentileri dolaşıyordu. Bütün otel personeli ilgiyle izliyorlardı bu haberleri. CHP'nin ülkelerimiz arasındaki ilişkilere barış getireceği umudundaydılar.

Atinada kaldığımız ilk gece dostlarımız Themelio Yayınevi sahibi Despotidis ile çocukluğu İstanbul'da geçen oyun yazarı Petros Markaris, Plâkada bir restorana götürmüşlerdi bizi. Kardeşçe yemiş içmiş çok eğlenmiştik. Duygularını çabuk açığa vuran, sadece açığa vurmakla da kalmayıp açığa vurduğu duygularının anlaşılmasını isteyen, taşkın yaradılışlı bir garson bakıyordu masamıza. İlk tabakları getirip de Türk olduğumuzu öğrenince «Ne yüzle ülkemize gelmişler?» diye sormuş Despotidis'e. Despotidis gülerek bize aktardı bu sözü. Yemeğimiz üç saat kadar sürdü. Üç saat sonunda aynı garson şaşılacak kadar dost olmuştu bizimle. İlk sözünü unutturmak ister gibi, sık sık masamıza uğruyor, fazladan bir hizmette bulunmak için fırsat arıyor, pek güler yüzlü bir adam olmadığı halde, arkadaşlarımızla konuşurken bize doğru gülümsemeye çalışıyordu.

İnsan olarak anlamak güç değildi onun bu davranışını. Birden kızan, içini boşaltan kendi yaradılışındaki herkes gibi, ilkten çabuk pişman olacağı aşırı sözler ettiği için üzgündü. Gerçekte kendi duyguları olmaktan çok, propagandanın aşıladığı zehirli sözlerdi doğru dürüst düşünmeden söyledikleri. O zehiri kusunca, kendi kişiliği ile yalnız kalmış yadırgamaya başlamıştı söylediklerini.

Otelden ayrılacağımız gün, allahaısmarladık dediğimiz bütün garsonların dost dilekleriyle uğurlandık. «Ülkelerimiz uzak değil, yine bekleriz» dediler çoğu.

Aralarında hiç unutamayacağım, resepsiyonda çalışan, yaşlıca bir görevlinin dedikleriydi. Dinç kalmış, uzun boylu, kır saçlan, kan vurmuş yüzü, görgülü davranışlarıyla İngiliz centilmenlerini andıran bir kişiliği vardı. Çok güzel Fransızca, İngilizce konuşuyordu. «Bakın, dedi, sizinle doğru dürüst konuşamadık. Yazar olduğunuzu biliyorum, Bakmayın siz benim burada bu düşük işte çalıştığıma. Denizlerde geçti ömrüm. Denizcilikten emekliyim

ben. Çok gezdim. Kardeşiz biz. Denizlerde görün siz bir Türkle bir Yunanlıyı. Nasıl dosttturlar. Karşılaştıklarında nasıl sarılıp kucaklaşırlar! Yabancı ülkelerde birbirlerini bulunca nasıl sevinir, birlik olurlar. Nedir bu saçma düşmanlık politikası? Biz bıktık bizimkilerden! Düşmanlık istemiyoruz. Siz de yeter deyin artık. Politikacılar itişip kakışıyor, cezasını biz çekiyoruz. Yazar olarak çok iş düşüyor size. Yazın bu dediklerimi. Dost olarak daha sık gelin ülkemize.»

Bunun gibi her gittiğim yerde halktan sayısız iyi dilek dinledim. Bu dilekleri dinledikçe ilişkilerimizdeki doğa yapısına aykırılık daha da belirlendi. Dost olmak, birlikte kardeşçe yaşamak için yaradılmışken çekişiyorduk. Kendiliğinden yapay bir durum olmaktan öteye geçmiyordu aramızdaki çekişmeler, dostluğa aykırı duygular..

Aramızdaki düşmanlık duygularını besleyen nedenler nelerdi? Nedendi bu düşmanlık? Konu bana öyle köksüz görünüyor ki soru biçimine getirmekte bile güçlük çektiğim duygusuna kapılıyorum. Atina'nın en büyük gazetelerinden birinin başyazarı «Peki neden?» diye yöneltti bana bu soruyu. Sanki benim kendisinden daha doğru verilebilecek bir karşılığım varmış gibi açıklama bekliyordu benden. Ben de açıklama bekliyordum kendisinden. Aynı soruyu ben de sorabilirdim: Peki neden?

Kötü bir tarih eğitimi, sürüm ardındaki basının konuyu körüklemesi, bunlara paralel olarak politikacıların iki toplum arasında sürekli bir anlaşmazlık yaratmakta çıkar görmeleri gibi nedenlerle açıklamaya çalıştım sorunu.

Dış örgütlerimizden birinde hırsız bir bürokrat tanımıştım. Ankaradan ödenek isterken hep yunanlıları sürerdi öne. Yunanlılar falan yerde büro kiraladılar, şu kadar hava parası ödediler, ya da şöyle şöyle bir sergi açıyorlar diye sayar döker, onlardan geri mi kalacağız diye patırdı koparır, sonra da gelen ödeneğin en azından yarısını uydurma faturalarla cebine indirirdi. Aramızdaki bunca yakınlıktan sonra, yunanlılar arasında da bu adama

benzer yalancı vatanseverlerin bulunduğunu kabul etmemiz gerekir.

Günümüzde hâlâ okullarda geçerliliğini koruyan, ulusların ayrı bayraklar altındaki çekişmelerini alabildiğine körükleyen klâsik tarih eğitiminden barışa ne hayır gelebilir? Düşünüyorum da benim yetiştiğim yıllarda Cumhuriyet hükümetleri eğitim alanında aşmıştı bu bağnaz anlayışı. Osmanlıların kalıtında hiç bir hak aramayacak gibi yetiştirildik bizler. Atatürk'ün çizdiği bugünkü Türkiye'nin sınırları dışında, komşularımızın toprağında gözümüz kalmaması özellikle aşılandı bize. Türkiye Cumhuriyetinin, Osmanlılardan ayrı, yeni bir devlet olduğu öğretildi. Kendi öğrencilik yıllarımda öğretilenlerle tanıklık ederim bu doğrulara. Kendi gençlerini böylesine barışa dönük bir eğitimle yetiştiren bir devletin öbür komşularıyla olduğu gibi, Yunanistanla da ne alıp veremediği olabilir?

Bazı zor sorunlar var aramızda. Bir dönemde Osmanlıların Yunanistandaki egemenliği her iki yanda bazı olumsuz duygular doğuruyor. Bazı Yunanlıları bu olay kolaylıkla alınganlığa sürüklediği gibi, bizden bazı kimselerin bugün için sadece gülünç sayılabilecek böbürlenmelerine yol açıyor. Eski Bizans, Kostantiniye öyküleri de bu çeşit şeyler. Bütün bunlar sadece geçmiş. Dünün gerçekleri olarak değerlendirilmeleri gerekir tümünün. Durmadan tarih sözü edeceksek, günümüzde boşuna barış umutlarına kapılmayalım.

Tarih tarihtir, bugün de bugün. Günümüzün gerçeklerini günümüzün koşulları, günümüzün barışçı görüşlerine göre değerlendirmeliyiz. O gerçekleri de doğru yansıttığıma inanıyorum bu yazdıklarımla. İnanıyorum ki kardeş bir coğrafya, kardeş topraklar üstünde, kardeş yaradılışlı insanlarız biz. Olsa olsa kardeş kavgaları, kardeş kıskançlığı bizimki. Bütün kardeş kavgaları gibi, görünüşte alabildiğine sert. Nedir ki o ölçüde de duygusal. Giderilmesi kolay çekişmeler bunlar. İnanıyorum ki kavgalarımızı çok çabuk unutabilir, kavga ederken, birden durup sarılıp kucaklaşabiliriz. Kurtuluş savaşından hemen

sonra, o unutulmaz sanılan çok acı, trajik olaylarla dolu yılların ardından, böyle olmadı mı? Atatürk ile Venizelos, ne kadar güleryüzlü olarak ayrılmışlardı dostluk anlaşması için buluştukları masadan. Oysaki ikisi de o acı savaşın yöneticileriydi..

Halklarımız arasında körüklenen düşmanlık duygularından yararlananlar, bazı çıkar çevreleri ile yabancılar sadece. Gerçekte, bazı alanlarda birimiz biraz daha zengin ya da biraz daha yoksul, sonuç olarak tam sanayileşememiş iki ülkeyiz biz. Ne diye güçlü ülkelerin ardında koşup duruyoruz? Sadece Yunanistan ile Türkiye olarak değil, öbür Balkan ülkeleriyle de bir araya gelip anlaşarak, endüstrilerimizi, üretimimizi ortak planlaştırırsak kısa sürede çok güçlü bir topluluk durumuna gelebiliriz. Bundan olsa olsa o sözünü ettiğim yabancılar ile aramızdaki yardakçıları zarar görür. Bugünse o zararı halklarımız çekiyor. Onlar kin ekip nefret biçiyor, dilediklerî gibi yürütüyorlar ilişkilerimizi, iyi de kazanıyorlar..

1979

KAYALAR REHBERİM

Kayalar'ı kovboy filmlerindeki küçük Orta Amerika kasabalarına benzettim ilk görüşte. Kasabaya girince, iki en çok üç katlı yapıların uzadığı çarşının içinde bulduk kendimizi. Giriş kapısının üstünde, yapıyı boydan boya kaplayan kocaman bir afiş asılı bir sinemanın önünden geçtik. Çember biçimi bir alan çıktı karşımıza. Alanın ortasında yine çember biçimi bir park vardı. Geldiğimiz ana cadde ikiye ayrılarak parkın yöresini dolandıktan sonra Arabayı yan sokaklardan birine bıraktık. Parka girdik. Temmuz sonlarıydı. Yağmursuz geçen günlerin tozu toprağı sarmıştı parktaki ağaçların yapraklarını. Taflanların gölgelediği bir sırada oturan dört yaşlı adam gördük. Dedeağaç'tan Kayalar'a gelinceye kadar kuzey Yunanistanda geçirdiğimiz dört günün deneyleriyle «Mutlak içlerinde türkçe bilen vardır» dedim karıma. Yaklaştım. Selâm verdim. Dördü de türkçe konuşuyorlardı.

Kayalar şimdiki adıyla Ptolemais annemin kasabasıydı. Soyadımın geldiği Cuma da, Kayaların biraz daha güneyinde, kasabanın ilk merkezinin adı..

Kayalar eskiden Yunanistanın tahıl ambarıymış. Şimdi de öyle olmalı. Ekşisu'da, Selânik - Florina yolundan saptıktan sonra, Kayalar'a kadar 30 km. tutan yol boyunca iki yanda alabildiğine anızlı tarlalar uzanıyordu. Yenilik olarak, Kayalar yakınlarında Yunanistanın en büyük elektrik santrallerinden birinin yükseldiğini gördük.

Çocukluğumdan beri annemden dinlediğim öyküle-

rin geçtikleri yerleri görmeye gidiyordum. Büyük toprak sahiplerinin kanlı çekişmeleri, göçler, yangınlar, pusular, savaşlarla dolu öykülerdi tümü.

Annem, Kayalar'ın üç büyük toprak sahibi ailesinden Topallar'ın kızlarındandı. Topallar yedi erkek kardeştiler. Balkan savaşında bir yangın geçirmişti evleri. Yedi erkek kardeşin savaştan sonra yaptırdıkları kırk odalı ev de Birinci Dünya Savaşı sonlarında Yunan ordusu Kayalara girince yakılmıştı. Savaş yıllarını Manastırda geçirmişti annemler. Barış imzalanınca Manastırdan dönmüşler yeniden ev kurmuşlardı Kayalarda. Bulabilirsem o eski evlerin yerlerini, annemlerin son yaşadıkları evi görecektim.

Yaşlılara:

— Ben eski Kayalarlı Topallardan Mahmud Ağanın torunuyum, dedim. Bizimkilerin yaşadığı yerleri görmeye geldim..

İçlerinde lâcivert elbiseli, bütün saçları bıyıkları ak kesmiş biri, başıyla kuzeyde uzanan anızlı tarlaları gösterdi:

— Akif Beyin yerleri bende. Ben Cumalı Akif Beyi bilirim, Cemal Beyin yerlerini bilirim, Topalların yerlerini bilmem..

Söylediği kimseler öteki iki büyük toprak sahibiydi Kayalar'ın.

Sustu, alnını terini sildi mendiliyle. Hava, ağız açmanın bile zor geleceği kadar ağırdı.

Sıranın sağ başında oturan zayıf, kuru yapılı esmer bir adam düşündükten sonra:

— Topallar mı? diye sordu.

— Topallar. Topal İsmail Ağanın çocukları. Yedi erkek kardeştiler..

— Galiba duydum..

Yine az düşündü:

— Ama onların yerleri Yukarı Kayalarda..

— Ben de öyle biliyorum..

Akif Beyin çiftliğini alan:

— Burası Aşağı Kayalar, dedi.

— Yukarı Kayalar uzak mı?

— Otomobille on dakika. Çarşıdan bir taksi tutun, götürsün sizi..

— Otomobilimiz var..

Yine alnının terini sildi mendiliyle:

— Öyleyse parkın gerisindeki yolu alın, doğru gidin..

Zayıf adam ayağa kalktı:

— Ben yolu göstereyim size..

Parktan çıktık. Otomobili park ettiğim yeri gösterdim. Alıp geleceğimi, karımla birlikte beni beklemelerini söyledim.

— İstemez, dedi. Otomobille gidersek göremezsiniz doğru dürüst geçtiğimiz yerleri..

Sesi, kısık yavaş çıkıyordu:

— Yavaş yavaş, gölgeden gölgeden gideriz. Madem buraları görmeye geldiniz, yürüyeceğiz..

Karım, o, ben yan yana yürüdük Parkın gerisine dolandık. Geniş bir caddeye çıktık. Soluyordu:

— Afedersiniz, dedi, hızlı yürüyemiyorum..

Karım:

— Acelemiz yok. Siz nasıl isterseniz öyle yürürüz.. diye durdu. Sonra ağır adımlarla, arada bir durarak yönetmeye başladı yürüyüşümüzü.

Konudan konuya atlıyordu. Parkta arkadaşları yanında ilkin söze karışmak istememişti. «Bizim bazı arkadaşlar tuhaftır..» «İnsanlar da bu gördüğünüz ağaçlar gibi. Dünyada her şey az çok birbirine benzer.. Ağaçların kimi eğri kimi doğru.. İnsanların da kimi eğri düşünür kimi doğru. Herkes doğru düşünmez..»

Çömlek, toprak işleri yapan bir sıra dükkânın önünden geçtik. Kapılarının önüne sıralamışlardı yaptıkları küçük testilerle, çanak çömlekleri, çiçek saksılarını.. O dükkânları özellikle görmemizi istedi: «Çömlekçiler. Baba sanatı. Babadan gördüklerini bırakamıyorlar..» Mırıldanarak

ekledi «Babadan gördüklerini bırakamıyorlar. Oysa şimdi ne kazançlı işler var..»

Çömlekçileri dönünce geniş bir şoseye çıktık. Yerden yükselen sıcaklık yüzlerimize vuruyordu. Yolun sağında bir ağacın gölgesine sığındı. Henüz bir km. kadar yol almıştık..

Soludu:

— Daha bu kadar yolumuz var..

Yorulduğu görülüyordu.

Karım

— Gitmesek de olur, dedi.

— Gideceğiz. Gideceğiz ama yavaş yavaş. Çabuk tıkanıyorum..

Nedenini saklayamadı daha fazla:

— Yüreğim, yüreğim bırakmıyor.

Elini kalbine götürdü. Kalbe yürek diyordu. Beş ay önce ağır bir kalp spazmı geçirdiğini söyledi. İki ay yatakta kalmıştı. Beş ay öncesine kadar hiç bir şeyi yoktu. Yetmiş bir yaşındaydı. Bu kalp spazmını geçirinceye kadar hep sağlıklı yaşamıştı..

Yorulmasını istemediğimizi söyledik yine. Geri dönebilirdik. Sonradan otomobille gidebilirdik gideceğimiz yere. Yanaşmadı. «Yavaş yavaş iyi gelir.»

— Bu sıcakta mı? dedim.

Karşılık vermedi. Yürüdük.

Koyu yeşil gözleri vardı. Saçları hiç dökülmemiş, hafif kırlaşmakla kalmıştı. Anastas Papadopulos'tu adı. İznikliydi. Bursa Sultanisini bitirmişti. İznik'ten ayrıldığı sırada yirmi bir yaşındaydı.

«İyi Türkçe bilirdim o zaman..»

«Yine iyi biliyorsunuz» dedi karım.

«Hayır. O zaman böyle diyeceğim sözü aramazdım. Şimdi arıyorum. Bazan buluyorum, bazan bulamıyorum. Türkçe okuyacak şey bulamıyorum burada. Bazan radyo dinliyorum..»

Yine İznik'e atladı. Gölde yüzdüklerini anlattı akranlarıyla, Bağlarını anlattı. Konu komşu iyi geçindiklerini

söyledi. İznik dünya cenneti olarak yaşıyordu anılarında..

Yolun sağındaki evlerin bahçe duvarları boyunca ilerledik. Değişik ağaçlar gölgeliyordu yolumuzu. İki yandaki yeni yapılar arasında nasılsa kalmış üç beş kerpiç evi gösterdi:

— İşte bunlar tütüncülerin evleri.. Hep böyledir..

Yarım saat kadar yürüdükten sonra annemin küçük amcasının, Birinci Dünya savaşından sonra yaptırdığı eve vardık. Evde yedi kişilik bir aile yaşıyordu. Ağabey ile yaşları otuzla kırk arasında görünen evlenmemiş üç kız kardeşi, anne baba, bir de hala. Nasıl karşılayacaklarını bilemediler bizi. Vişne şerbeti, ardından büyük bir tabak üzüm, sonra da kahve çıkardılar; evi gezdirdiler. Ev düzayak, birbirine geçilen dört büyük oda, bir mutfak ile bir hamamlıktan oluşuyordu. Geride, ahırı, samanlığı var. Annem, erken babasız kaldığı için, Manastırdan döndükten sonra evlenineeye kadar, büyükannem, küçük teyzem ile birlikte, bu evin bir odasında yaşamıştı. Hangi oda olabilir o diye bakınıyor, annemin genç kızlığını görmeye çalışıyordum her baktığım yerde.

Yemeğe kalmamızı istediler. Papadopulos, «Karım bekler, dedi. Haberi yok. Gecikirsem merak eder..» Evdekiler hastalık geçirdiğini biliyorlardı.

«Yüreğim olmasa,» dedi soluyarak. Bu hastalıktan sonra karısının gözü hep kapıdaymış. Biraz gecikecek olsa sokaklara fırlarmış. «Bir yerde düşer kalırım diye korkuyor» Ev sahipleri hak verdiler karısına.

Geri dönmek için yola çıktığımızda saat yarıma geliyordu. Papadopulos «İyi insanlar, dürüst insanlar» dedi ev sahipleri için. «Ama talihsizler. Kızlar evlenemediler. Göçmenlik zor. Evlenmek için çeyiz ister. Artıramadılar. Ağabeyleri de onları evlendiremediği için evlenmedi. Kütahyalılar. Kütahyada kalsalardı belki böyle olmazdı talihleri..»

Yine tek bölmeli, kerpiç bir iki evin önünden geçiyorduk.

«Tütüncülerin evleri» dedi. Belki dördüncü kez, nerede böyle viran, yoksulluğun damgasını yemiş evler görsek «Tütüncülerin evleri..» diye yineliyordu. Sanki yarasına basılmış gibi oluyordu evleri gördükçe. «Eskiden hep böyleydi buraları. Baştan aşağı böyle evlerdi. Kabahat tütüncülerde değil, tütünde.. Tütün böyledir. Daha iyisinde yaşatmaz tütüncüyü. Hem kahırlı iştir, hem nankör..»

Ardından «Şimdi herkes akıllandı» diye ekledi. «Sebze yetiştiriyorlar. Sebze bol para getiriyor. Bir kilo domates 30 drahmi.. Tütünde çalışan, hep hepsi bu üç beş kerpiç evde yaşayanlar kaldı.»

Dört beş katlı yeni yapıları gösteriyor «Şimdi böyle, hep apartmanlar sardı her yeri. Her katta iki daire. Benim bahçe içinde bir evim vardı. Çiçeklerim vardı. Tavuk beslerdim. Çocuklara karıma kandım. Verdim bir yapıcıya. Sekiz daireli bir apartman yaptı. Üç dairesini bana verdi. Neye yarar? Çiçeklerimi, tavuklarımı arıyorum. Karımla ben geçinip gidiyorduk eski evde. Şimdi iki katı kiraya verdim, Gürültüsü arttı. Akşamları altında oturacak bir ağacım yok. Kocaman bir çitlembikim vardı. Kesildi. Alışamıyorum. Karım, balkonda otur, diyor. Çocuklar da. Anlamıyorlar. Akşam üstü, bahçede akşam sefaları açınca, bir çitlembikin altında oturmakla, balkonda oturmak, saksılardaki çiçeklere bakmak bir mi? Zenginliğim o ağacımdı benim. Elimden aldılar..»

Arada bir durup dinlenerek, çıktığımız parka yaklaştığımızda saat biri geçmişti. Parkın sağına doğru götürdü bizi: «Karım sizi görsün. Merak etmiştir. Sizinle birlikte olduğumu anlasın..»

Yemek saatiydi. Ne diyelim, nasıl yük olmaktan kaçınalım diye kararsızdık.

«Karıma bir merhaba deyin.»

Dört katlı apartmanların sıralandığı bir sokağa girdik. Bizi gören, sokakta oynayan çocuklardan biri, bir şeyler söyledi Papadopulos'a. El işaretlerinden, biliyo-

rum, anladım, gibilerden karşılık verdiği sonucuna vardım. Hafif gülümsedi bize:

«Demedim mi? Karım beni soruyormuş. Aramaya çıkmış. Allah bilir parka kadar gitmiştir..»

Sağda dört katlı apartmanlardan birine girdik. Giriş katındaki dairenin kapısı biz çalmadan açıldı. İri yapılı bir kadın gülümsedi kapının içinde:

— Hoş geldin..

Papadopulos bizlere yol verdi önce:

— Misafirlerim vardı. İstanbuldan..

Kadın bizlere, hoş geldiniz, dedi. İç Anadolu şivesiyle konuşuyordu.

— Merak ettim!

— Çocuklar söyledi.. Parka da gittin mi?

— Gittim. Ordasındır diye..

Papadopulos bize döndü:

— Birlikte oturduğum o arkadaşlara da sormuştur.

Karısı gülümsedi bu kez:

— Eh senden saat bire kadar ses çıkmayınca.. Misafirlerle gittiğini söylediler..

Papadopulos gülümsedi hafiften:

— İşte böyle. Kırkbeş yılı doldurduk. Görmeden, duymadan birbirimizin ne yaptığını ne dediğini biliriz.. Müsaade istedik. Tatlılıkla bırakmadılar. Tertemiz bir masa üstüne bir şeyler sıralamaya başladı kadın.

— Allah ne verdiyse bir şeyler yiyeceğiz önce..

Küçük bir şişe Uzo koydu önüme:

— Sıcakta iyidir. Hararet keser.. Ben içemiyorum şimdi. Yüreğim..

Sağlığına kaldırdık küçük kadehlerimizi.

— Eskiden akşamları, ağacımın altında çok değil bir iki kadeh içerdim..

Karısı, zeytinyağlı biber dolması beyaz peynir, sardelye, domates ile hıyar salatası çıkardı.

Hafif nane, tere otu, kuş üzümü, fıstık karıştırarak doldurmuştu zeytin yağlı dolmayı. Ömrümde yediğim en lezzetli biber dolmasıydı.

— Kusura bakmayın. Doğru dürüst bir şeyim yok. Haberim olsaydı... diyordu.

Papadopulos:

— Tavana bakma, yavana bak, derlerdi bizde İznik'te Siz duydunuz mu bu sözü?

Sofradaki öteberi için kullanıyordu yavan sözünü. Babacanca bir deyimdi.

Karı koca sofraya oturmadılar. Biz yemeklerimizi yeyinceye kadar bize hizmet etmek için beklediler. Âdetleri böyleydi.

Yemekten sonra kahvelerimizi içtik.

Işıklı güzel evlerini yüreklerinin sevecenliği ile dolduran sevgili Anastas Papadopulos ile karısından ayrılırken, geride çok yakın dostlar bırakmanın hüznünü duyduk..

1979

ROSSANA

Lokantadan çıkınca boşalmış buldum sokakları. Akşamdan sonra birdenbire serinleyen hava silmiş süpürmüştü ortalığı. Ana caddeyi sık sık kesen daracık sokakların köşebaşlarında sertleşen hava akımlarıyla ürperiyordum. Daha uzun kalamadım dışarda, saat sekizde otele döndüm.

Ekimin ilk günleriydi Verona'daydım. **Corsa Cavaur** üstünde küçük ucuz bir otelde kalıyordum. Birinci katta caddeye bakıyordu odam. Her eşyası eskiliği tutarsızlığı ile değişik zamanlarda bit pazarından alınmış kanısı veren külüstür bir odaydı. Bu türlü bütün odalar gibi iğretiliğimi duyuruyordu bana. Ne masası, ne soluk gül kurusu kadife kaplı koltuğu, ne yatağı ile kaynaşabiliyordum. Bir köşede kapalı duran bavulum gibi ertesi sabah çekip gitmeye hazır bekliyordum içinde. Neyse ki cumbalı bir balkonu vardı. Odanın havalanması için balkonun penceresini yarıya kadar kaldırıp pervazın üstünde duran bir çıta ile tutturdum. Yer yer cilâsı dökülmüş bir sandalyeyi, pencerenin yanına attım, oturdum. Caddeye bakmaya başladım.

Bütün günü Verona'yı gezerek geçirmiştim. **Juliette'**in balkonunu, mezarını, Dante'nin her gün gelip geçtiği köprüyü görmüştüm. Arena'yı, kuleleri, şatoyu gezmiştim. Hepsi bomboş, suskundular. Gündüz sokakları dolduran insan kalabalığından, girip çıktığım büyük mağazalardan canlı tek yüz kalmamıştı aklımda. Balkonda otururken gene eski hikâye kişileriydi ansıdıklarım... Caddeden geçen otomobillerin far ışıkları yaladıkça, karşımda

uzayıp giden görkemli surların üstüne gölgeler, karaltılar düşüyordu. Hep eski hikâyelerin insanları ile karıştırıyordum o karaltıları. Gece, boşalan sokakları ile eskiye, gündüz gezdiğim bütün o suskun yerlere daha yakındı Verona.

Çok geçmeden balkonumun altında gördüm onu. Hemen sağdaki daracık yaya geçidinden çıktı otelin köşesinde durdu. Hiç de orospuya benzemiyordu. Dudaklarını bile boyamamıştı. Önünü iliklemediği kahverengi süet bir pardesü vardı sırtında. Pardesünün altında yün bir gri bluz ile gri bir eteklik görünüyordu. Yirmi iki - yirmi üç yaşlarındaydı ancak. İşçi mahallelerinde yetişen sağlam yapılı, saçları teni ışıltılı çoğu kızlar gibi çekiciydi. Bakışları geçen otomobillerde, köşede duruyor, köşe ile balkonumun arasında kısa dönüşlerle gidip geliyordu arada bir. Geciken birini bekliyor gibiydi.

Kaldırıma yanaşarak, önünde duran bir otomobile yaklaştığını gördüm. Ön pencereye doğru eğildi. Köşedeki sokak lâmbasının ışığı, buğday rengi gür saçlarını, omuzlarını, düzgün bacaklarını aydınlattı. Otomobildekiler iki kişiydiler. Pencere yanında oturan delikanlı konuştu onunla. Direksiyondaki hiç söze karışmadı. Konuşmaları kısa sürdü, uyuşamadılar. Eğildiği pencereden doğrulurken gölgeler yürüdü saçlarına, omuzlarına, bacaklarına. Otomobil uzaklaştı. O geri çekilerek kaldırımdaki yerine döndü.

Sonra değişik aralarla başka başka otomobiller durdu önünde. Her otomobilin penceresine saçlarının, bacaklarının gerisinden ışıklar dökülerek eğildi, doğruldu, otomobiller gitti, o kaldırımda kaldı.

Karşıdan gelen bisikletli genç bir erkek gidonu bıraktı, sol kolunu havaya kaldırdı, seslendi:

— Rossana..

Kız, kısa, çabuk, kendiliğinden adımlarla kaldırımın kenarına attı adeta kendini. Kısa bir gülümseme yayıldı, dondu yüzünde.

— Mario...

Mario, iki yandan gelen araçları kollayarak geniş bir dönüş yaptı caddede, geldi, Rossana'nın önünde sağ ayağını pedaldan ayırıp kaldırıma bastı. Rossana'nın sol elini, sağ avucu içine aldı.

Elleri onarım atelyelerinde çalışan işçi ellydi Mario'nun. Başında lâcivert bir bere, boynunda uçlarını ceketinin yakaları altına sıkıştırdığı kalın bir boyun atkısı vardı. Rossana'nın uzun uzun dediklerinde, bakışları yerde, Rossana ile göz göze gelmekten kaçınarak kısa karşılıklar verdi önce. Sonra, Rossana'nın yüzüne bakarak o uzun uzun konuştu. Rossana, onu dinlerken sustu, bakışlarını başka yönlere çevirdi bu kez. Bir ara elini Mario'nun elinden çekecek oldu, Mario bırakmadı. Sonunda göz göze geldiler, kısa cümlelerle daha hızlı konuşmaya başladılar. Dediklerini tam duymasam, duyduklarımın çoğunu anlayamasam da, birbirlerine tutkun oldukları belliydi. Rossana kırgınlıklarını, sitemlerini sayıp dökÜyor, Mario özürlerini sayıyor, yumuşatmaya çalışıyordu onu.

Ayrılacakları sırada, Mario, kaldırıma bastığı ayağı üstünde doğruldu. Rossana'yı dudağının yanından öptü, avucunda tuttuğu elini kuvvetle sıktıktan sonra bıraktı. Yeniden seleye oturdu, gidonu kavramadan önce boyun atkısını düzeltti:

— **Ciao** (*).

Rossana kırgın mırıldandı:

— **Ciao.**

Mario ayağı ile kaldırımı iterek bisikletini doğrulttu, pedala bastı:

— **A domani sera..** (**).

— **Si Va bene...** (***).

Mario ustaca döndü. Hızla karşıya geçti. Selenin üstünde gövdesini döndürdü. Sol kolu havada bir iki kez

---

(*) Çav okunur. Allahaısmarladık.

(**) Yarın akşama.

(***) Evet - olur.

geriye el salladı. Rossana'yı kaldırımda tek başına bırakıp gitti.

Kısa bir süre balkondan ayrıldım. O gün aldığım ufak tefek bir iki şeyi bavuluma yerleştirdim. Yerime döndüğümde, Rossana yalnız değildi kaldırımda. Kendisinden iki üç yaş büyük esmer bir kadınla konuşuyordu. Kadının yedi - sekiz yaşlarında bir kız vardı yanında. Söze karışmadan bir kadına, bir Rossana'ya bakıyordu.

Boi el devinimleriyle konuşuyorlardı. Kalın, şiş parmaklı, kanlı canlı ellerdi ikisinin de elleri. Mario'nun ellerinin dişisiydiler sanki. Ana, baba, ev sözleri, küçük adlar, kent adları geçiyordu konuşmalarında. Bir ara çocuklu kadının «Mario ne yapıyor? Görüyor musun?» dediğini duydum. Rossana hafif dudak büktü, omuz silkti. Küçük kız üşümeye başladı, Ayak uçları üstünde sıçrayarak, kadının elini çekiyordu sık sık. Kadın, onun sabırsızlanmasına aldırmadan daha bir süre uzattı konuşmayı. Küçük: «Anne, üşüyorum, gidelim» dedi, sonunda. Kadın Rossana'yı öptü. Sıçraya sıçraya yürüyen kızını kolundan çekerek uzaklaştı. Rossana bir daha yalnız kaldı kaldırımda.

Bir iki otomobil daha durdu, kalktı. Saate baktım, dokuzu geçiyordu.

Az sonra bir otomobil yanaştı kaldırıma. Orta yaşlı bir adam direksiyondan kaldırıma doğru eğildi, kapıyı açtı. Rossana hızla yürüdü, adamın yanına oturdu, gittiler. Belki adamın ilk alıp götürüşü değildi onu..

Ertesi sabah yola çıkarken, eski hikâye kişileri, suskun taşlar değildi yalnız Verona'dan ansıdıklarım. O serin kaldırımın ışıkları gölgeleri, o geceki bütün çizgileri ile Rossana'yı hâlâ görüyorum. Mario, kadınla kızı, orta yaşlı adam yıllardır hep gözümün önündeler.

1970

BİR DAHA GÖRECEK MİYİZ

Milâno'dan akşama doğru ayrıldık. Kentin çıkışında birbirine giren yollardan kurtulup Vicenza yoluna çıktığımızda gökyüzü akşamın renkleriyle donanmaya başlamıştı. Bütün doğaya üç renk egemendi artık. Ovanın yumak yumak yeşili, şimdiden çukur yerlere çöken sis bulutlarının beyazlığı ile ufuktaki kızarıklık. Yeşil, beyaz, kırmızı. İtalyan bayrağının renklerini kuzey kırlarını saran bu renklerden aldığı kanısına kapıldım.

Vicenza'ya girdiğimizde karanlık basmıştı. Elimizdeki kartta görünen kamp yerini bulamamıştık. Bir eczaneye uğradım. Bir paket pamuk aldım. Kamp yerini sordum. Kapandı, dedi genç eczacı. Ardımdan eczanenin kapısı önüne çıktı. «Şu yolu alın yarım saat sonra Ghirla'da olursunuz. Orada bir kamp var, henüz açık» diye bilgi vererek bize yardımda bulundu.

Artan karanlıkta yola çıktık. Eylül ilerliyordu. Tatil mevsimi sona ermişti. Kimseler yoktu yollarda. Karşıdan gelen bir cip, uzak farlarını söndürmeden geldi geçti yanımızdan. Daralan yolda, dönemeçler döne döne, yarım saat kadar ilerledik. Yolun solunda, geniş bir bahçe içinde, üç katlı, oldukça büyük bir yapı gördük. Bahçeden vuran ışıklarla aydınlatılmıştı. Kocaman yemek salonunun ışıkları yanıyordu. Tek kişi yoktu içinde. Önünde tek araba göremedik. Yol üstünde otel, kamp yeri, restoran olduğu yazılıydı. Giriş yolundan içeriye saptık. Yapının önünde durduk.

Giriş katındaki bir odanın penceresinden bakan bir adam, inip yanına gitmemi bekledi. Yemek yemek, kamp

yerinde kalmak istediğimizi söyledim. Bir bana, bir arabamıza doğru baktı. «Saat dokuzu geçiyor, dedi, yemek veremem. Yemek saati geçti.» «Soğuk bir şeyler de mi?» dedim. Başını iki yana salladı; pencereden çekildi.

Arabaya döndüm. Beş yüz metre kadar gittikten sonra bu kez küçük boy bir «Camping» yazısı kesti önümüzü. Eczacının dediği kamping olmalıydı. Saptık.

Kapısının üstünde kantin yazılı bir odaya girdim. Sağda kapının yanında camlı bir buz dolabı, köşede bir ocak buz dolabı ile ocağa karşı biri büyük biri küçük iki yemek masası, duvardaki raflarda şarap şişeleri.. İçerde kimse yoktu girdiğimde. Giriş kapısına karşı bir kapıdan genç bir kadın başı uzandı. Akça pakça, gece mavisi bir elbise giymiş, siyah saçlı, benliydi. «Bir dakika» dedi, çekildi. Arkasından gelen orta yaşlı, saçlarını ensesinde topuz yapmış bir kadına yol verdi.

Kampta kalmak istediğimizi söyledim.

Kadın:

— Yer çok, dedi, istediğiniz yere çekin, park edin, kalın. İçerde tek araba var.

— Yemek yiyebilir miyiz?

Omuzlarını kaldırdı, eliyle buz dolabını gösterdi:

— Pek bir şey yok ki..

Yumurta, bir iki cins peynir, domatesler, salamlar görünüyordu dolapta.

«Olanlar yeter. Domatesli, peynirli yumurta ile biraz da salam verirsiniz bize, bir şişe de şarap..

Yine omuzlarını kıstı:

— O olur, ama ben et, makarna istersiniz diye söyledim..

— Hayır olanlar yeter..

— Peki, arabanızı park edin, gelin..

Dışarıya çıkacağımız sırada ekledi:

— Aşağısı göldür, dikkat edin..

Arabayı öteki arabanın elli adım uzağında, göl kıyı-

sına yakın bir yere park ettim. Ön koltukları öne kaydırarak arkalıklarını indirdik. Bagajdan örtüleri çıkardık. Yatacağımız gibi hazırladık. Kantine döndük.

Domatesli peynirli yumurtamız neredeyse hazırdı. Salamlarımızı dilmişti. Büyük masayı gösterdi bize. Binlik bir şişe kırmızı şarap istedim.

Soframıza yerleşince:

— Siz de bizimle birer bardak içmez misiniz? dedim.

Önce o, sonra genç kadın masamıza oturdular. Bardaklarına şarap doldurdum.

— Gelinim olacak, dedi genç kadın için. Oğlumla altı aydır nişanlılar. Kışa doğru evlenecekler..

Genç kadın gülümsedi. Çok geçmeden saçları ağarmış dinç bir yaşlı adam çıktı geldi içerden. O da oturdu masamıza. İkinci bir binlik şarap istedim. Kadının kocasıydı. Onun da bardağını doldurdum.

Kadın ile gelini fransızca konuşuyorlardı. Adam italyancadan başka dil bilmiyordu, üstelik kulakları ağırlaşmıştı. Arada bir konuştuklarımızı, ona aktardığı oluyordu karısının.

Bizden başka bir Türk daha kalmıştı kamplarında. İki yıl kadar önce. O da İstanbulluydu. Mühendisti. Başka Türk tanımamışlardı. Bir hafta öncesine kadar hep kalabalıktı kampları.

Onlardan önce uğradığımız otele getirdi sözü. Uğrayıp uğramadığımızı sordu. Olanı anlattım. «Niye yaptı o oteli anlamadım, dedi, Hem pahalıdır, hem de her gelene size yaptığı gibi yapar.» Kocasına döndü. Bağırarak komşu otelcinin yaptığını anlattı. Adam, bize doğru başını salladı. Artık onunla da anlaşabiliyorduk. «Öyledir, o öyledir..» diyordu her haliyle.

«İyi ki orada kalmadık» dedim «Sizleri tanıyamayacaktık.»

Gelin bir ara içeri odaya geçti. Kadın hemen gelinini anlatmaya başladı.

«Oğlum aldı getirdi. Aşağıda, Lugano'dan. Beğenmiş. Sevmişler birbirlerini. İyi dedim. Ben değil o geçinecek. Madem beğenmiş evlensin. Ama uzatıyorlar. Neden anlamıyorum. Şimdilik iyi geçiniyorlar..»

Dereden tepeden uzadı gitti konuşmamız. Oğlu da geldi sonunda masamıza. Parmağında nişan yüzüğü, saçları tepeden hafif açılmaya başlamış. İri yapılıydı. Nişanlısına tutkun görünüyordu.

İlk kalkan baba oldu sofradan.

«Yarın erken kalkacak, ava çıkacak» dedi kadın. «Size iyi geceler, yarın o avdan dönmeden yola çıkarsanız iyi yolculuklar dilliyor»

«Avı kanlı olsun» dedim.

Oğlu çevirdi dediğimi. Adam hoşlandı. Gülümseyerek selâmladı karımla beni. İçeriye çekildi.

Saat onbiri geçiyordu kalkacağımızda. Hesap istedim. Kadın oğluna, oğlu nişanlısına baktı. Nişanlı omuz silkti. Bu kez kadın oğluna sordu: «Ne alalım acaba?»

Ah bu İtalyan köylülerinin göz tokluğu. Paraya günah işler gibi el uzatırlar. Hep Tanrının gönderdiği konuklar gibi bakarlar gelenlere. En azından iki yüz yıldır ülkelerine akan turistler onları hâlâ paraya alıştıramamıştır.

Kadın, saydı, hesapladı, sonunda bir dertten kurtulmak istercesine önemsiz bir para söyledi. Bakkaldan alacak olsam en az bir katı fazla ödemek gerekirdi yediklerimize içtiklerimize..

Kalktık. Otomobilde küçük bir şişe rakım vardı. Yatmadan önce aldım, geldim. Delikanlı ile geline «Birlikte içersiniz» diye uzattım.

Arabanın çatı kapağını aralayarak uyuduk. Sabah kalktığımızda görülecek şeydi yöremiz. Cennette geçirmiştik geceyi. Karşıda sık çamlarla örtülü bir tepe, aşağıda derin koyu mavi Ghirla gölü, gölün güney kıyısında kırmızı damlı ak alnaçlı evleriyle Ghirla köyü. Ayak bastığımız çimenlere çiğ düşmüştü. Gerimizdeki tepeleri ise yeni yeni ağaran günün kızıllığı sarmıştı.

Gölün kıyısında yanyana durduk. Doğu tepelerinden gelen ışıkların karşıki çamlığa, göle doğru akışını seyrettik. O güzel dağ havasını üç beş kez derin derin soluduk.

Bir silâh sesi geldi karşı çamlıktan. Sabahın sessizliği içinde koyakı dolandı. İkinci bir el daha atıldı. Yaşlı adam avlanıyordu.

Yola çıkmak için hazırlandıktan sonra otomobilde yerlerimizi aldık. Karım oturduğu yerden son bir kez göle, karşı dağlara doğru baktı.

— Ne kadar güzel, dedi. Bir daha görebilecek miyiz dersin?

— Kimbilir? dedim.

Karşı dağda bir el silah daha atıldı. Yaşlı adamın avı iyi gidiyordu anlaşılan.

Kamptan ayrılacağımız sırada güneş doğuyordu. Yola çıkıp, İsviçreye giden yönü alınca, evinin gerisinde dolanan kadını gördük. Bize el sallıyordu..

1977

ROTTERDAM'IN MAVİSİ

Akşamın alacakaranlığında Passy'den geçiyordum. Kaldırımda, yiyecek satan bir dükkânın kapısından, elinde küçük bir paket Simone çıktı önüme.

— Nasılsın? Dedim.

Sarışın başı, dükkânın camlarından sokağa vuran ışıkları yansıtıyordu. Gözlerinde akşamın daha da belirginleştirdiği yalnızlığı, elinde tek kişiyi doyurabilecek o küçük yiyecek paketi, omuz silkti:

— Eve gidiyorum...

Karşılaşmamız sevindirmişti ikimizi de. Birbirimize önemli şeyler söyleyecekmişiz gibi, yüzyüze kaldırımın kenarında duruyorduk. «Hâlâ yalnızım. Hâlâ hayatımda sevdiğim bir erkek yok. Hadi, bir yere çağır beni! Beni seviyorsan söyle!» diyen bir anlam vardı sesinde.

Tanıdığım kadınların en güzeliydi Simone. Her karşılaşmamızda olduğu gibi heyecanlandım. O ara, belki aşktan kaçtığımdan, belki de kendime yeteri kadar güvenim olmadığından, ona söylenmesi gerekli sözleri söyleyecek cesareti bulamadım kendimde. Ama gene de kuşkularımı, kıskançlığımı yenemeyerek sordum:

— Sonra?

Bakışları kırgınlıkla yüzümde dolaştı:

— Yiyecek bir şeyler aldım. Yemekten sonra biraz okurum. Uyuyabilirsem erkenden uyurum..

Utandım. Neyse ki o, beni bağışlar gibi ekledi:

— Sen?

Rahatlayarak:

— Yarın iki günlüğüne Rotterdam'a gidiyorum, dedim. Ne getirebilirim sana?

Biraz bozuldu. Şimdi de «Rotterdam'da ne işim var?» gibilerden bakıyordu yüzüme.

— Rotterdam'a mı?

— Rotterdam'a. Sadece görmek için. Ne getireyim sana?

— Hiç! Teşekkür ederim. Güle güle git, güle güle gel.

— Bir şey istersen getirmek sevindirir beni..

Güldü:

— Peki öyleyse. Biraz mavi getir bana..

Hafif şaşaladım:

— Mavi mi?

— Evet, Rotterdam mavisi.. Ufacık bir parça, el kadar olsun yeter..

— O nasıl şey öyle?

— İlk gidişin mi Rotterdam'a?

— İlk..

— Rotterdam'ı görünce anlarsın ne dediğimi..

Güldüm:

— Unutmayacağım mavini getirmeyi. Dönüşte seni ararım..

— Beklerim. Her akşam evdeyim. Telefon et..

— Döner dönmez ederim, dedim. Ayrıldık.

Ertesi gün, Rotterdam'a yaklaşırken gözlerim göktey-zi sık sık. Hava da aksine yağışlıydı. Bulutların biraz aralanmasını bekleyerek, Simone'un mavisini araya araya girdim Rotterdam'a.

Demir köprülerin, kertenkele derisi gibi boz renkli yapıların, sivri kulelerin üstüne abanan göğe baka baka dolaştım ilk akşam Rotterdam'ın ıslak sokaklarında.

Akşam olurken, batıda, kül rengi bulutların arasında, kırmızımsı bir bulut bir demir gibi soğudu, bir ara maviye döndü gibi geldi bana.

Ertesi sabah, kanallar boyunca yürüdüm. Yağmur dinmişti. Kanalın suları yeşilden maviye dönüşen bir renkte

akıyordu. Sabahın sisi ağır ağır kalkıp gitti üstümüzden. Kanalın suları günün ışıkları değince daha mavileşti; iki yanda ekili lâleler aydınlandı.

Gök güneşlenirken gördüğümü sandım Simone'un dediği maviyi... Soluk, uçucu bir mavilikti. Sanki okyanustan rüzgârların alıp alıp göğe serptiği, çocukluğumda oynadığım boncukların uçuk mavisi..

O gün akşama kadar Rotterdam göklerine durdum durdum baktım. Öğleyin, öğleden sonra, akşama doğru hep gördüğümü sandım o maviyi. Simone için baktım. Simone ile birlikte baktım.

Paris'e dönüşümde, hemen telefonda «Mavilerin bende» dedim Simone'a. Ertesi akşam, Saint - Germain des Prés'nin ara sokaklarının birinde, loş bir lokantada, baş başa yemek yerken, Simone'un saçlarını, güzel yüzünü, hep o mavilik aydınlatıyormuş gibi görüyordum karşımda...

1969

PARİS'DE ÖLMEK

Otelin önünde otomobilin bagajına bavullarımızı yerleştirirken o sabah Paris'den büsbütün ayrılacağımızı unutmuş gibiydim. Oysaki üç haftadır hep bu ayrılık vardı aklımda. Üç hafta önce dönüş günümüzü kararlaştırdığımızdan beri aşırı bir duygululuk sarmıştı beni. Bahara giren Paris'de her şeye, Seine nehrine, köprülere, ağaçlara, Paris'lilere hep, «Yakında gidiyorum, artık dolaşamayacağım aranızda,» der gibi hüzünle bakıyordum. Oturduğum kahvelerden kalkar, girdiğim kitapçılardan çıkarken, «Bu son gelişim. Belki de bir daha uğrayamam.» demek geliyordu içimden. Geçtiğim sokaklara, belki de bu son görüşüm duygusuyla köşebaşlarında durup bir daha baktığım oluyordu.

Karım otele döndü. Az sonra küçük iki el çantasıyla yanıbaşımda göründü. Yukarıda, odada başka bir şeyimiz kalmadığını söyledi. Düşünmeden otele doğru baktım. Birden bütün oteli boşalmış, içinde kimse yaşamıyormuş gibi gördüm. Yeniden o ayrılık hüznüne kapıldığımı duydum.

İçerde kimse ile karşılaşmayacakmış gibi bir duyguyla otele girdim. Otelci kadın, sabahın altısında yerindeydi. Hesabı akşamdan kapatmıştım. Odamızın anahtarını masasına bıraktım. «Allahaısmarladık,» dedim. Besbelli sabah mahmurluğundan sıyrılmamıştı henüz. Uykulu, sağır bakışları, «İyi ya! Daha ne kaldı? Ne duruyorsun?» gibilerden dolaşıyordu üstümde. Esnemesini güç tutarak: «İyi yolculuklar,» dedi.

Aylardır otelinde kalıyorduk. Otele giriş çıkışlarımız-

da uzun uzun konuştuğumuz olurdu onunla. Karımla beni, gelgeç müşterilerinden ayırır, sever sanırdım. Odasından çıkarken, karşılıklı söylemeyi unuttuğumuz bir şeyler daha varmış gibime geldi. Kapı aralığında durakladım. Kadın yerinden kalkar, dışarıya çıkar, bize el salar diye bekledim. Tam o sırada telefon çaldı. Alıcıyı aldı eline. Benimle ilgisini kesti.

Otomobili çalıştırırken bozulduğumu gizleyemiyordum.

— Neyin var? dedi karım.

Ne diyeceğimi hemen çıkaramadım:

— Neyim olsun!?

Bulutsuz, yağmursuz masmavi bir gün başlıyordu Paris'in üstünde. Sokaklar boştu henüz. Otelciler, kapıcılar boşaltılmış çöp bidonlarını alıyorlardı içeri. Aynadan, geride Odéon Alanı'na Luxembourg Parkı'na yağan günün bol ışıklarını görüyordum.

— Hava ne kadar güzel...

— Fena mı?

Hâlâ ilk sorusunun karşılığını bekliyordu benden. Hüzünle mırıldandım:

— Paris'den ayrılıyoruz...

— Aldırma, gene gelirız...

Hiç de umutlu değildi sesi. Baktım, artık iyice tanıdığım o ayrılık hüznü vardı onun da yüzünde.

Sustuk. Motorun ısınmasını beklerken sıkıntımın nedenini daha fazla saklayamadım ondan:

— Sen allahaısmarladık dedin mi madama?

— Dedim!

Belli ki o da kırgın kadına.

Monsieur Le Prince Sokağı'na çıkıp, Danton Kavşağı'na doğru döndük. Strasbourg üzerinden Münih'e varmak istiyorduk o akşam. Yolumuz uzun da olsa Paris'i böyle birdenbire bırakamayacağımızı anladım. Sordum:

— Birer kahve içelim mi?

Hüznü hemen dağıldı:

— İçelim tabii. Acelemiz ne? Bu akşam Münih'e varamazsak vardığımız yerde kalırız...

Az ileride kavşağın köşesindeki Danton Kahvesi'nde, sabahları sütlü kahve ay biçimi çörekle sık sık kahvaltı ederdik. Arabayı kahveye yakın, boş bulduğumuz bir yere park ettik. İndik.

Kahveye girdik. Bara doğru yürüdük. Barmen Marcel, her sabahki yerindeydi. Bizi gördü. Selâmlaştık. Daha şimdiden günlük işinin hızını almıştı elleri, bütün devinimleri. Biz barın önünde yerimizi alıncaya kadar, ellerini kuruladı, çörek tabağını az öteden bize doğru kaydırdı, karşımızda fren yapar gibi durdu.

İki sütlü kahve söyledim.

Kahveleri hemen yapıp getirdi. Neredeyse dökülmelerine ramak kalarak önümüze sürdü.

Gözlerimizi dışardan ayıramadan içiyorduk kahvelerimizi. Danton heykelini, metronun kapısını, Saint Germain des Prés Bulvarı'nı görüyorduk. Her şey sabah tazeliği içindeydi. O canlı, o uğultulu bulvar, dünün bütün seslerini silmiş, yeni sesler almaya hazır boş bir ses bandı gibi uzuyor, pırıldıyordu.

Mavi tulumlu iki işçi kırmızı şaraplarını bitirip hesaplarını ödediler, kapıya doğru yürüdüler.

— **Au revoir Monsieur Marcel...**

Marcel, bıraktıkları bahşişi bozuk para çanağına boşaltırken arkalarından seslendi:

— **Au revoir messieurs et mercie.**

Fincanlarımız ne de çabuk boşalıyordu.

Marcel'in elleri oradan oraya uçuyordu gene. Şarap kadehlerini bir çabukta yıkadı, kuruladı, yerlerine kaldırdı. Az önce sildiği barı yeniden sildi. İçki şişelerini şöyle bir el gezdirerek gözden geçirdi. Kısa bir an boş kaldı. Küçük bir kadeh kırmızı şarap doldurdu, içti, kadehini yıkadı. Bizim gibi, dışarıya, bulvara bakmaya başladı.

Keyiflendi:

— Hava güzel bugün...

Deminden beri dertleşmek istiyordum onunla. Konuşmaya onun başlamasına sevindim:

— Hem de çok güzel, dedim. Ekledim: Biz İstanbul'a gidiyoruz bugün...

İlgilendi:

— Tatile mi?

— Hayır temelli...

Kaşlarını kaldırdı:

— Hah, evet, siz Türktünüz. Sahiden dedikleri kadar güzel mi sizin İstanbul?

— Elbette...

«Herkes yerinde yakışır,» dedi önce. Kısa bir an ne düşündüyse düşündü. Yüzü kırıştı. Ellerini iki yana açtı:

— Eh, gene gelirsiniz...

«Paris ne de olsa başkadır,» anlamına söyledi gibi geldi bana bu sözleri. Sanki bu güzel havada canı uzun bir geziye çıkmak istemiş de, bizim temelli gittiğimizi ansıyınca vazgeçmişti.

Ümitsizce:

— Biraz zor... dedim.

Birden, boşalan fincanlarımıza takıldı gözleri:

— Bitti mi?

— Bitti...

Ben para çıkarıncaya kadar fincanlarımızı kaldırdı. Döndü, önümüzü silmeye başladı.

Hesabı ödedim.

— Au revoir Monsieur Marcel...

Alışkanlıkla yineledi:

— Au revoir monsieur dame et mercie...

Biz kapıdan çıkarken seslendi:

— İyi yolculuklar...

Marcel'e de kırgındım şimdi. Açıldığıma pişmandım. Arabaya dönerken bozuktum gene. Karıma:

— Sepetler gibi davranıyorlar adama! dedim.

Önemsemez göründü:

— O senin alınganlığın...

— Görmedin mi nasıl kaptı fincanları önümüzden?

— Ne yapsın yani? Akşama kadar bizimle çene çalsın, işini görmesin mi?

— Sen aldırmıyorsan o başka! Davranışı kabalıktı.

Arabada yerlerimizi aldık. Kimbilir nasıl mahzundum. Karım, bana baktı, gülümsedi:

— Hadi hadi, çocuk olma, bırak suratı...

Birisinin elinden çekip bayram yerinden zorla ayırdığı çocuklar gibiydim gerçekten. Bir türlü yola çıkmaya karar veremiyordum. Sağa sapıp, en kısa yoldan karşı kıyıya geçmemiz, Nancy yolunu tutmamız gerekirdi. Öyle yapacağıma Dauphine Sokağı'na sürdüm arabayı. Henüz gölgeler içindeki sokağın öbür ucundan, aydınlık Seine kıyıları, Pont-Neuf'ün ak pak mermer korkulukları göründü. Açık pencereden Paris'in kokusunu duydum. Ağaçların, yiyecek satan dükkânların, şarabın, kadın tenlerinin, afişlerin, kitapların, yüzyıllanmış yapılara sinmiş zamanın birbirine karıştığı o nemli kokuyu! Aylardır soludukça kanıma işleyen, içki gibi, cigara gibi tiryakisi olduğum kokuyu...

Hiç sırası değilken Auteuil'de oturan bir dostumuzu andım: «Onlar erkencidirler, çoktan kalkmışlardır,» dedim karıma. «Kapıdan bir uğrayıp son bir Allahaısmarladık desek mi?»

Saat altı buçuğu geçiyordu. Başka bir gün olsa hemen yersiz bulurdu böyle bir önerimi. Ses çıkarmadı.

Rıhtımdan sola döndük. Az sonra alt yola indik. Her zaman bulanık akan Seine, durulmuş göğün bütün maviliğini yansıtıyordu yanımız sıra. İşçiler, iskelelerde duran kuğu görünüşlü gezinti motorlarının, küçük vapurların küpeştelerini yıkıyorlardı. Ters yöne geçen bir nehir şilebinde iki tayfa durmuş kıyıyı seyrediyorlardı. Bir ara gene rıhtıma çıktık. Yılların kemerlerine gümüş karartısı verdiği köprüleri, görkemli sarayları, kara ağaçları geçe geçe Alma Köprüsü'ne yaklaştık. Paris'e bakmaya doyamıyordum. Solda, hasır koltuklarını kaldırımın üstüne dizmiş kırmızı tenteli bir kahve gözüme ilişti. Hiç oturma-

mıştım. İstesem de oturamazdım bundan sonra! O kadar genç değildim artık!

(Yaa Bay Marcel! Ne au revoir'ı? Bir daha görüşemeyeceğiz ki!)

Birden kaçınılmaz sonumun, ölümün habercisini önümde gelir geçer gibi gördüm. O küçük kahveden kalktı, kayboldu. Kimbilir, nerede, ne zaman, bu kadar güzel bir günün sabahında karşıma çıkacaktı yeniden. Hem belki de bir daha Paris'i görmeme sıra kalmadan... **(Yaa Bay Marcel!...)**

İç çektim :

— Ah, dedim, bu kadar güzel bir günde Paris'i bırakmak...

Sustum. Tamamlamadım sözümü. **«Paris'de ölmek demek! Öyle ya, artık Paris'de yaşamadıktan sonra...»**

Karım dalgın dalgın:

— Haklısın... diye karşılık verdi.

Aklımdan geçenleri anladı sandım.

Alma Köprüsü'nden karşı kıyıya geçerken, artık canım görmek istemiyordu o dostu. Karıma baktım:

— Vazgeçsek mi?

Duduk büktü:

— Zaten gereksizdi...

Sağ kıyıdan geri döndük. Concorde'u, derken Louvre'u geçtik. Sarah Bernard Tiyatrosu, Notre Dame göründü bilel Seine kıyılarının, sarayların, köprülerin, karaağaçların şeridi gittikçe kısalıyordu önümüzde. Saint Louis Adası'nın bitiminde Seine nehrinin genişleyerek birleşmesine takıldı bakışlarım.

— Önüne bak, kırmızı yanıyor...

— Görüyorum!

— Pek görüyora benzemiyorsun!

Önümüzdeki arabanın arkasında durduk. Küskün küskün karşılık verdim:

— Durduk ya işte...

Göz göze geldik. Kırılmıştı.

— Ne oluyorsun? Niye böyle alıngansın bugün?

Elini elime aldım.

— Özür dilerim. Gerçekten alınganım galiba...

Yeşil yandı. Gidiyoruz. Hoşça kal, şarkıların, şiirlerin, resimlerin Paris'i! Hızlanıyoruz yavaş yavaş. Az sonra yolumuzu işaretleyen levhayı okuyoruz ikimiz birden: **Nancy 307 Km.**

Nereden geldiğini bilmediğim bir sevince kapıldım. Bir Paris şarkısı mırıldanmaya başladım. Şarkıyı kestim. Gülerek karıma döndüm:

— Geçti artık! Alıngan malıngan değilim.

Paris'de öldükse öldük! Strasbourg, Münih, Avusturya kentleri, en güzeli, bir an önce kavuşmak için can attığım sevgili İstanbul var önümüzde. Hızlanıyorduk gittikçe. Kilometre saatine bakıyorum: Yüz, yüz on, yüz yirmiyi buldu, derken yüz yirmiyi de geçti...

Bizi bekleyen kentlerde bir an önce yaşamaya başlamak için ölümden kaçar gibi sürüyordum arabayı...

1968

NECATİ CUMALI'nın satışta bulunan öbür kitapları:

Şiir: Aç Güneş (Karacan Yayınları)
(1939 - 1979 dönemi şiirleri bir arada)

Roman:

Zeliş (Tekin Yayınevi) 7. Baskı
Acı Tütün (Tekin Yayınevi) 4. Baskı
Yağmurlar ve Topraklar (E Yayınları) 2. Baskı
Aşk da Gezer (Sander) 2. Baskı

Öykü:

Susuz Yaz (Tekin Yayınevi) 7. Baskı
Ay Büyürken Uyuyamam (Tekin Yayınevi) 4. Baskı
Yakubun Koyunları (Tekin Yayınevi)
Kente İnen Kaplanlar (Sander)
Makedonya 1900 I. Dila Hanım (E Yayınları)
Yalnız Kadın (Sander) 3. Baskı
Aylı Bıçak (Tekin Yayınevi, 1980)

Deneme:

Senin İçin Ey Demokrasi (Tekin Yayınevi)

Yazarın şiir kitapları ile oyunlarının
baskıları tükenmiştir.

Fotograf : İsa Çelik

REVİZYONİST

Batıda yurd dışına çıkan yazarlar gittikleri yerlerden öyküler, romanlar, şiirlerle dönerler. P. Merimée'nin İspanya'dan Karmen, Stendhal'in İtalya'dan Parma Manastırı, İtalya öyküleri; Dostoyevski'nin Fransa'dan Kumarbaz ile dönmesi gibi. E. Hemingway'in ise öyküleri dünyanın dört bir yanında geçer.

Bizde romancılarımız, öykü yazarlarımız yazdıklarında pek az yurd dışına açılırlar. Gezi türü ise öteden beri yazarlarımızın gittikleri yabancı ülkelere dışardan bakmaları biçiminde gelişmiştir.

Cumalı, yayınlarımız arasında çıkan İsrail öykülerini topladığı YAKUBUN KOYUNLARI'ndan sonra bu geleneği bir kez daha kırıyor. REVİZYONİST'te Yugoslavya, Bulgaristan, Sovyet Rusya, İran, Birleşik Amerika, Yunanistan, İtalya, Fransa, Hollanda gezilerinin kendisine kazandırdığı yirmiyedi öyküsünü bir araya getiriyor; böylelikle edebiyatımızın alanını yaşadığı ülkelere yayıyor.

Bu öyküleri okurken yazar ile birlikte siz de o ülkelerde yaşadığınızı duyacaksınız.

100 LİRA